ISTRSKE TEME

LIST ZA SLOVENSKO ISTRO

Letnik 2 | junij - avgust 1999 | številka 7/8 | ISSN 1408-6956

POLITIKA IN KULTURA

V slovenski zgodovini je bilo vedno prisotno pomanjkanje intelektualcev, ki bi razmišljali politično. Zanimanje za kulturo in ukvarjanje z njo je nujno in potrebno, vendar pa je zanimanje za politiko in aktivno udeleževanje intelektualcev v njej daleč bolj pomembno za skupnost in posameznika. Odrivanje ljudi, ki mislijo politično, na obrobje, pomeni nadaljevanje stanja, ko je bilo samo "izbrancem" dovoljeno, da se ukvarjajo s skupnimi zadevami. In kdo so ti izbranci? Do zdaj še niso bila postavljena merila za njihov izbor. Za nekatere je dovolj, da so simpatični, za druge, da so naši, četudi nepismeni, pa so izbrani. Kakšni so njihovi cilji in interesi na našem območju, kratkoročni in dolgoročni, kakšne so njihove sposobnosti vodenja, kaj je ozadje navidezne skrbi in zavzemanja za skupnost, pa je drugo vprašanje.

Ljudje naj se torej ne bi ukvarjali s političnimi vprašanji, čeprav so politiko že močno vrinili tudi v kulturne ustanove. Namesto da bi vodili kulturne ustanove akademsko izobraženi kadri, ki so se potrdili s svojim delom, kot je v razvitih državah običajno, se nameščajo politično poslušni, a slabo usposobljeni uradniki. V sosednji Italiji – to je v Evropski uniji, kamor rinemo z vso silo – celo pokrajinske kulturne ustanove vodijo doktorji, pri nas pa še osrednjih državnih ne. Kaže se velika poslušnost pri sprejemanju tudi za nas neustrezne ali nerealne zakonodaje. Gluhost pa nastopi, ko tudi iz Bruslja povedo, da v kulturnih ustanovah nimamo dovolj akademsko izobraženega vodstvenega in strokovnega kadra. Intelektualci naj bi se torej ukvarjali samo s svojim strokovnim ali umetniškim področjem, če jim to seveda dovolijo, odrekli pa naj bi se kritičnemu presojanju ali, bolje, kakršnemu koli presojanju o stvareh, ki se še kako nanašajo na vprašanja narodne ekspanzije ter ohranjanje lastnega jezika in zemlje.

Pogosto stokanje, da nas je malo in da smo majhna država, je brez realne podlage. Danci, ki jih je tudi malo, so imeli filozofa, ki je rekel: "Če smo majhni, še ni nujno, da smo neumni." Pri Slovencih težava ni v majhni državi ali maloštevilčnem narodu. Problem je v pravih ljudeh na pravih mestih ali nadaljevanje oblasti v rokah stare strukture, ki je uničila gospodarstvo v prejšnji državi, ni skrbela za nacionalno ozaveščenost in je promovirala sebi primerne intelektualce. Prvovrstni vodja izbira sebi enake, torej prvovrstne sodelavce, drugorazredni vodja pa izbira tretjerazredne in četrtorazredne in tako naprej. Na Slovenskem je poznan tudi tako imenovani Prešernov sindrom. Najboljši pesnik za življenja ni upoštevan in v revščini umre, po smrti pa je slavljen na obletnico svoje smrti. Zato bi bil že čas, da se v Istri podpre pobuda, da se praznuje dan istrske slovenske kulture na rojstni dan Alojza Kocjančiča in s tem nadaljuje njegova misel.

Veliko strokovno usposobljenega kadra je od tu odšlo drugam ali v tujino. Pa tudi tisti, ki so ostali, niso vedno na mestih, kjer bi uporabili največ svojih strokovnih sposobnosti. Pri nas vodstva v politiki in kulturi še vedno ne pustijo delovanja drugače mislečim. Prav vseh ljudi sicer ni mogoče potisniti v okvire splošnega in trenutno veljavnega. Samo društva, zadružni domovi in asfalt za podeželje tudi v sedanjem času niso dovolj. Dokler pa stari šolani kader drži kontrolo prek kulturnih društev na terenu in njihovih zvez na lokalnem in državnem nivoju, do tedaj bo v predstavi politike prava kultura pogostitev z refoškom, pršutom in šavrinskim kruhom. Del kulturno razvitega sveta bo država postala tedaj, ko bo pokončnost prešla v kulturno-politično zavest in ko bo klanjanje sosedom in različnim političnim elitam prenehalo. To pa bo doseženo tedaj, ko bodo tudi doma cenjeni sposobni ljudje in ko jim bodo znali prisluhniti tukaj in zdaj.

Duša Krnel-Umek

Armid Novak

SLEDI ZA ČLOVEKOM

Uvodne misli ob predstavitvi izbranih pesmi Milana Kureta v Kortah dne 27. 2. 1999

Uredniki KUD-a Franceta Bevka iz Šmarij so izbor pesmi Milana Kureta naslovili s pomenljivim naslovom Sledi za človekom. Naslov knjižice simbolično razodeva pot, ki jo je bilo potrebno premagati, da smo se dokopali do današnjega vedenja o tem povsem pozabljenem Istranu, duhovniku in pesniku, ki je od septembra 1919 pa do oktobra 1920 upravljal našo, kortežansko, župnijo.

Jutri praznujemo dan slovenske kulture. Prav je, da se ob tem prazniku spomnimo "prvega zastopnika Istre v naši pesmi". Tako je pesnika Milana Kureta označil Jože Lovrenčič. To je bilo daljnega leta 1919, ko je v katoliško usmerjeni literarni reviji Dom in svet ocenil Kuretovo pesniško zbirko Jeklena maska. Po dolgi osemdesetletni dobi zatajevanja imamo izbor Kuretovih pesmi, ki jih je prof. Silvo Fatur izbral iz pesniške zbirke Jeklena maska in jih s spremno besedo približal bralcu. Tatjana Mihalič se je poglobila v vsebino posameznega cikla pesmi in pesnikov svet smiselno prikazala z izvirnimi ilustracijami. Knjigo je pregledno in lično oblikoval Pavel Fičur. Moj prispevek v tej knjigi je Kuretov življenjepis.

Knjiga Sledi za človekom je bila javnosti predstavljena v Šmarjah na predvečer bele nedelje – šmarskega opasila. Ob prazniku, ki je v Istri pomenil priložnost, da se doma ob praznovanju zberejo vsi, ki so razseljeni po svetu. *(nadalj. na 2. strani)*

IZ VSEBINE:

Ovadba zoper italijanske vojne zločince
Male podeželske občine tretjič
Obletnica razvitja slovenske zastave
Poštenost in zloraba v boju za pravice slovenskega naroda
Pogovor z dr. Dušo Krnel-Umek
Obisk pri Klavdiju Palčiču
O življenju izseljencev
Pričevanja o življenju pred 1. svetovno vojno
V partizanih
Povojna Istra
Nagovori, razvojna vprašanja
Anekdote
O istrskih pravljicah

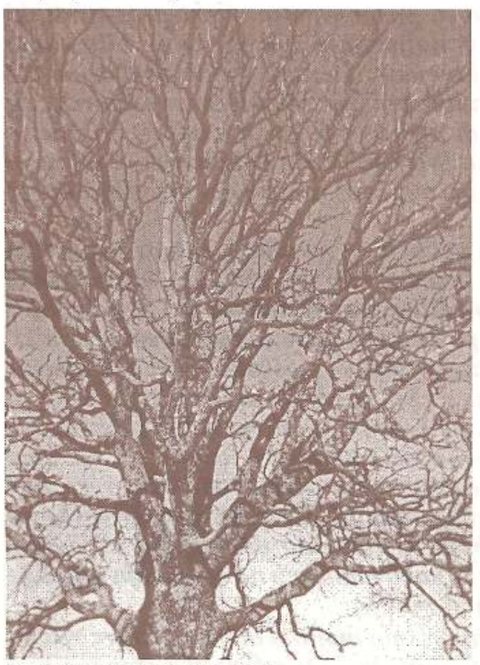
CVETOVI ROŽMARINA

Tako se je lansko leto v spomin vrnil tudi Milan Kuret, ki se je rodil v Šmarjah 27. januarja 1890. Otroška leta je preživel v Dekanih, kamor se je družina preselila konec leta 1892. Spomladi tega leta so bile na Pomjanu občinske volitve. Na njih je zmagala slovenska stranka na čelu z županom Beličem. Italijani, čeprav jih je bila le peščica (občina Pomjan je štela 6300 prebivalcev in med njimi je bilo le okrog 100 Italijanov), se niso mogli sprijazniti z volilnim porazom. Milanovega očeta, Ivana Kureta, so obtožili grobe kršitve volilnih pravil, češ da je na volišču agitiral za slovensko stranko. Kljub dokazom, da je na volišču le pozdravil prisotne kmete, se mu ni uspelo ubraniti obtožbe kršitve volilnih pravil in je bil primoran zapustiti šolo v Šmarjah.

Milan je osnovno šolo obiskoval v domačem krogu v Dekanih, kjer sta poučevala oba starša. Komaj dvanajstletnega dečka ga je oče pospremil v Pazin in ga vpisal na klasično gimnazijo s hrvaškim učnim jezikom. Zakaj je Milan nadaljeval šolanje v oddaljenem Pazinu in ne v bližnjem Trstu, kjer je že starejši brat Vladimir obiskoval nemško gimnazijo? Pravega odgovora na poznam. Domnevam pa, da so ga starši poslali v Pazin iz čuta nacionalne pripadnosti – "smo Slovani". Velika c. k. gimnazija Pazin, ki je bila ustanovljena leta 1899, je bila prva srednja šola v avstrijskem delu monarhije, kjer je pouk potekal v slovanskem jeziku – hrvaščini – in nemški jezik se je poučeval kot učni predmet. Istrski Slovenci in Hrvatje so ustanovitev gimnazije v Pazinu šteli za veliko politično zmago v obrambi pred italijansko asimilacijo.

Istrski Slovenci smo pazinsko gimnazijo šteli za svojo ustanovo. Na njej se je šolalo večje število Slovencev. Poleg Milana Kureta naj omenim le nekatere, kot so: dr. Vinko Rapotec – pravnik, ki je po drugi svetovni vojni deloval v Kopru (znani knjigi: Praksa Italije s Slovenci in Hrvati 1918–1940, izšla v Kopru leta 1952, Iz življenja škofa Dobrile, izšla v Trstu leta 1953), Jože Kocjan, duhovnik, dolgoletni župnik v Predloki, Angelo Cerkvenik, doma iz Ilirske Bistrice, znan po mladinski povesti Ovčar Runo. Omenim naj še finančnega strokovnjaka Štefana Lovrečiča, ki je bil doma iz Truška. Po njegovi zaslugi – bil je na čelu Tržaške posojilnice – je bila v času Italije pred propadom rešena marsikatera slovenska kmetija v Istri in na Krasu. Po drugi svetovni vojni je v Kopru organiziral gospodarsko banko, predhodnico današnje Kreditne banke Koper. To gimnazijo je od leta 1902 do leta 1918 vodil Ivan Kos, profesor nemščine in grščine, doma iz Kneže pri Podmelcu. Na njej so poučevali mnogi slovenski profesorji. Najbolj znana med njimi sta Saša Šantelj in dr. Ivan Pregelj, ki sta v Istri dobila navdih za svoje umetniške stvaritve; dr. Ivan Pregelj za povest Oče budi volja tvoja (naslov je izposojen; tržaško-koprski škof Juraj Dobrila je s tem naslovom izdal svoj molitvenik) in za roman Božji mejniki. Saša Šantelj pa za akvarele narodnih noš iz slovenskega in hrvaškega dela Istre in ilustracijo Nazorjeve povesti Divić grad ter istrskih pravljic. V tistem času je bila narodna noša neke vrste uniforma za izkazovanje narodne identitete.

V neposredni bližini gimnazije je bil frančiškanski samostan, ki je od časa Ferdinanda I. spadal k slovenski provinci iz vipavskega Svetega Križa. V njem so bili pretežno slovenski frančiškani, ki so na gimnaziji poučevali verouk in so bili gimnazijcem spovedniki. V frančiškanski cerkvi, ki stoji v neposredni bližini poslopja nekdanje gimnazije, so bile za dijake obvezne nedeljske in praznične svete maše, pri katerih so dijaki orglali in peli. Dijaki, ki so bili doma izven Pazina, so stanovali pri družinah, kjer so imeli tudi prehrano. Družina, ki je v oskrbo prevzela dijake, je bila odgovorna tudi za njihovo vzgojo. Dr. Stojan Brajša je zapisal: "Lahko z mirno vestjo trdim, da je bil Ivan Kos ne samo odličen ravnatelj in profesor, ampak tudi oče vsem dijakom. Zanimal se je ne le za njihov šolski uspeh, ampak tudi za njihovo zasebno, moralno in materialno življenje."

Drevo, foto: Marija Kerkez, 1998

Težke bivalne razmere dijakov pazinske gimnazije so spodbudile tržaško-koprskega škofa dr. Andreja Karlina in krškega škofa dr. Antona Mahniča, da sta se odločila zgraditi v Pazinu dijaški dom. Oktobra leta 1913 sta blagoslovila temeljni kamen in s sredstvi vernikov obeh škofij je Pazin dobil eno najlepših stavb. Naštete zgodovinske drobtinice dokazujejo, da Slovenci nikdar nismo imeli pohlepa po hrvaški zemlji. Storili pa smo veliko za ohranitev hrvaške identitete tega območja. Najbrž da to danes sodi v diplomatski kovček, ko se z Zagrebom pogajamo za pravično državno mejo v Istri.

Učno-vzgojno delo na gimnaziji je temeljilo na katoliški podstati, toda ozračje je bilo dovolj liberalno, da na njej ni prihajalo do ostre delitve duhov, kar je bila značilnost za osrednjo Slovenijo. Ravnatelj Kos je skrbel, da oblast ne bi našla kakršnekoli pretveze za ukinitev gimnazije, ker se je vanjo zaganjala italijanska stran. Naj spomnim na protest županov 21 istrskih občin, ki so se zbrali v nedeljo, 15. 1. 1899, v Trstu v mestni hiši in uprizorili vik in krik proti odprtju hrvaške gimnazije v Pazinu. Po končani pazinski gimnaziji se je Milan skupaj s sošolcem Vinkom Rapotcem napotil v Prago na študij prava. Toda domače razmere – očetova bolezen, njegova prisilna upokojitev, številna družina (osem otrok) – so bile razlog, da je opustil pravo in odšel na bogoslovje v Gorico.

Milan Kuret je bil občutljiv in vase zaprt človek. Svoje okolice ni obremenjeval s tegobami svojega življenja. Bil je podredljiv. Zato je tudi 7. julija 1914 pred svojim škofom Andrejem Karlinom izrekel usodni "Tukaj sem!", ki je bil zanj pretežko breme. Duhovniški poklic je sprejel kot "ukazano pot". Želel jo je preusmeriti. O tej svoji nameri se je pogovoril tudi z materjo, a nikdar ni našel dovolj moči, da bi prelomil dano obljubo ob prejemu zakramenta mašniškega posvečenja. Mogoče so zato njegove pesmi temačne, ker ni našel nikogar, ki bi se mu odprl. Iskal je stike. O tem nam pričajo ohranjena pisma, ki jih je Milan pisal prijatelju Ščeku. Kaže pa, da se tudi Virgil Šček, ki je bil poln sočutja, ni potrudil razumeti trpečega sobrata.

Urednik je na koncu knjige uvrstil sliko Milanovega očeta Ivana Kureta in sliko njegove številne družine. Družinska slika je nastala po letu 1910, ko so bili Kuretovi že v Gorici. Posamezni člani Kuretove družine so s svojim delom pomembno pripomogli k narodni prebuji v Slovenski Istri. Ivan Kuret je ustanovil in vodil številne pevske zbore od domačih Ricmanj, Kubeda, Šmarij, Dekanov, Pobegov in še kje. Bil je tudi skladatelj. Uglasbil ali priredil je vrsto skladb za moški in mešani zbor. Nihče še ni zbral njegovih skladb (Venec narodnih – spomin na kubejski tabor), a tudi onih ne, ki jih je skladal za cerkvene zbore. Veliko je prirejal za tamburaški zbor v Kopru, ki ga je vodil njegov sin Oskar. Milanov dve leti starejši brat Vladimir je po šestem razredu nemške gimnazije v Trstu odšel na višjo šolo za sadjarstvo in vinogradništvo v Klasterneuburg in kot potujoči učitelj kmetijstva služboval na Buzetskem in Koprskem. Pisal je leposlovje in objavljal v Slovanu in Ljubljanskem zvonu. Po letu 1910 je pisal le strokovne članke o vinogradništvu – o trsnicah, obnovi vinogradov ...

Menim, da je nepravično, da pozabimo na ljudi, ki so se v preteklosti prizadevali za vsestranski napredek Slovenske Istre. Naj bo to naš skromen prispevek k obuditvi spomina na naše narodne buditelje.

Milan Kuret

DOMA

(Na griču)

Kje zdaj so pesmi? Pesmi so umrle,
umrli klici, smeh, odmevi vriska,
oči so v grozo tujo se zazrle
in bol železna srca zdaj nam stiska.

Zamislil se je kmet sred mrtve njive,
otrl je s čela znoj, pogladil kodre sive,
v višine modre splulo mračno je oko:
"Kdo piše nam pogin? Svet - ili ti, nebo?"

Že cela večnost, kar odšel je sin,
kot da se v grob pogreznil mu je sled;
vzdrhtel mu v srcu slutnje mračne je trepet,
v njem drobno pesem poje - molk daljin.

POVZETEK OVADBE ZOPER ITALIJANSKE VOJNE ZLOČINCE

Gre za vojna hudodelstva zoper človeštvo in mednarodno pravo po členih 373 (genocid), 374 (vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo), 375 (vojno hudodelstvo zoper ranjence in bolnike), 376 (vojno hudodelstvo zoper vojne ujetnike) in 2. odstavek člena 377 (vojno hudodelstvo z uporabo nedovoljenih bojnih sredstev - "Brez ujetnikov").

V obtožnici zoper nacistične vojne zločince v Nurnbergu v dneh od 20. 11. 1945 do 2. 1. 1946 je zapisano tudi tole: "Resnična tožilka na tem sodišču je civilizacija. Če je nepopolna in se bojuje za prevlado v vseh naših deželah ... " in dalje: "Zgodovina ne poroča o nobenem zločinu, ki bi bil naperjen proti toliko žrtvam ali ki bi bil izvršen s tako preračunano krutostjo." (To je prebral glavni tožilec Združenih držav Amerike Robert Houghwout Jackson.) Po istih načelih in pravnih temeljih so sodili tudi japonskim vojnim zločincem v Tokiu.

Slovenija doslej ni izvedla kazenskih postopkov zoper italijanske vojne zločince, ki so zagrešili zločine na njenem področju. To je napaka. To napako mora država Slovenija popraviti. To je možno, ker za vojne zločine ni zastaranja. Kako pomembno je storilcem kaznivih dejanj izreči sankcijo, se sklicujem na Kanta, ki je trdil, da "pomeni opustitev kaznovanja sostorilstvo pri hudodelstvu". Če bi na kakšnem otoku obstajala družba, ki bi se imela že jutri raziti, bi vendarle morala kaznovati zadnjega hudodelca v ječi, ker bi bila sicer kri njegovega umora na rokah vseh. In dalje: "Ni naloga države, da vse razume (in vse odpusti), marveč da brani doseženo stopnjo civilizacije pred tistimi vedno navzočimi elementi, ... ki kot bakterije v telesu z zmanjšano odpornostjo vedno čakajo na svojo priložnost. ... Za take elemente je vsa civilizacijska etika edinole mnemotehnika kazni." (Boštjan M. Zupančič, Pravo in prav, CZ, Lj. 1990, stran 16 in 17)

Slovenija je torej dolžna izvesti kazenske postopke zoper italijanske vojne zločince že zaradi splošno veljavnih postulatov civilizacije. Po 45. členu mirovne pogodbe med zmagovitimi državami 2. svetovne vojne in Italijo kot premaganko je določeno, da mora Italija aretirati vojne zločince in jih izročiti v sojenje državi, ki to zahteva. Italija je dolžna zagotoviti, da so na voljo tudi priče, ki so pod njeno jurisdikcijo in katerih pričevanje se zahteva na sojenju proti obtožencem za vojna hudodelstva.

Ostanki marlinske domačije v Loparju, požgane med 2. sv. vojno, original fotografije hrani Pokrajinski muzej Koper

Kraljevina Italija je začela izvajati genocid nad Slovenci v tistem delu, ki ji je pripadel leta 1918, že kmalu po sklenitvi Rapalske pogodbe. Že 13. julija 1920, ko fašisti še niso bili na oblasti, je kraljeva oblast dopustila, da so fašisti požgali slovenski narodni dom v Trstu. Toda ni šlo samo za požig narodnega doma. Na isti večer so na celotnem ozemlju, ki ga je Italija dobila z Rapalsko pogodbo in je naseljeno s slovanskim življem, začeli splošno pogromaško ofenzivo.

V Pulju so tako kot v Trstu zažgali narodni dom. Vsepovsod so uničevali slovenske in hrvaške ustanove, društva, trgovske hiše, v Trstu slovensko Splošno hranilnico in Hrvaško hranilnico. Uničili so slovensko tiskarno Edinost, veliko število slovenskih odvetniških pisarn in tako dalje. V bistvu je bilo to barbarsko - predcivilizacijsko - divjanje sicer dobro organiziranih hord. To je v bistvu trajalo na ozemlju slovenskega Primorja in Istre vse do leta 1943. Le s to razliko, da je Kraljevina Italija aprila 1941 ozemlje, na katerem je izvajala genocid, razširila še na tako imenovano Ljubljansko pokrajino.

Že od začetka 20-tih let dalje so italijanske oblasti Slovencem prepovedale normalno življenje. Prepovedano je bilo govoriti slovensko, peti slovenske pesmi, na vse javne institucije so se morali Slovenci obračati v italijanskem jeziku. Z zakonskim dekretom je Kraljevina Italija ukazala spremembo slovenskih priimkov v italijanske popačenke. (Čok je na primer postal Zocchi, Ružič je postal Russi, Božič je postal Bossi itd. v nedogled.) Starši niso smeli dajati otrokom slovenskih imen. Celo bogoslužje v slovenščini so prepovedali. Seveda je to potekalo skozi najbolj grobe oblike fizičnega pretepanja, prisiljevanja na pitje ricinusovega olja, v nekaterih primerih celo strojnega olja. Zaradi slabega ravnanja s slovenkimi duhovniki, se je na papeža obrnil s posebnim pismom tržaški škof Bartolomasi. Papež Benedikt XV. je odgovoril z dolgim pismom z dne 2. 8. 1921. V celoti se je solidariziral s stališči tržaškega škofa. Toda celo on je izrazil bojazen, da ne more nič pomagati, ker je bila nasilnost kraljevskih oblasti, povezanih s takrat še nelegalnimi fašističnimi tolpami, tako močna, da se je tudi on ustrašil.

Divjanje fašističnih hord je trajalo vseskozi do 9. 9. 1943. Z okupacijo in protipravno pripojitvijo Ljubljanske pokrajine se je začel zoper italijanske oblasti oborožen upor. Ta je sicer trajal na Primorskem in v Istri že vseskozi, vendar je bil omejen na posamične oborožene akcije in druge neoborožene oblike. Ko je postalo italijanskim zavojevalcem jasno, da se ljudstvo upira in se noče sprijazniti s tem, da bi se odreklo svojemu slovenstvu, je Mussolini 31. 7. 1942 v Gorici sklical posvet generalov in višjih častnikov z območja Primorske, Istre in Ljubljanske pokrajine. Na tem sestanku je izjavil: "Pokončati je treba vse moške tega prekletega plemena!" Skladno s tem ukazom je obdolženi general Roatta dne 8. 6. 1942 že izdal akt št. 12600 z naslovom "Navodila višjim poveljstvom".

To je bil načrt za popolno izpraznitev Ljubljanske pokrajine. Na izpraznjena zemljišča naj bi naselili italijansko prebivalstvo iz notranjosti Italije. Kakšna naj bi bila ta preselitev Slovencev v "notranjost Kraljestva Italije", se je kaj hitro pokazalo. Večina deportiranih Slovencev bi zagotovo pomrla v razmerah, v kakršne so jih vrgli v koncentracijskih taboriščih.

Obdolženi general Robotti je na brzojavko, ki mu jo je poslal general Ruggero 4. 8. 1942, z lastno roko napisal: "Premalo se ubija!" Ta isti Robotti je 23. 8. 1943 - torej že po padcu fašizma - pisal podrejenin armadnim korpusom ter poveljstvoma kraljevih karabinjerjev: "... da bi si omogočili menjavo ujetnikov s partizani, sem dovolil, da ostanejo pri življenju, namesto da bi bili takoj ustreljeni, partizani, ujeti z orožjem v bojih, da bi ustanovili jedro za morebitne zamenjave. Nimam namena preklicati te odredbe. Vendar naj bo jasno, da ta moja koncesija ne sme biti tolmačena tako, da morate v vseh primerih odstopiti od ustrelitev. Ustrelitev (passagio per le armi) je in ostane pravilo. Dopuščena možnost, da ostanejo živi, je izjema ... V vsakem primeru ukazujem, da morate vsakokrat, ko boste pustili koga pri življenju, obvestiti poveljstvo armade, pri čemer morate razen podatkov o ujetem navesti tudi razloge, zaradi katerih ga niste ustreliti."

Ker je bilo to ubijanje ljudi brez sleherne sodbe in tudi brez razloga le prehudo, je dne 3. 3. 1943 obdolženi Ermanno Rossi pisal podrejenim pod označbo "zaupno": "Zaradi splošno razumljivih razlogov bi bilo koristno v zapisnikih in drugih sporočilih o smrti upornikov izpustiti v poročilih civilnim oblastem označbo "ustreljen" ali "passato per le armi", (kar pomeni ustreljen brez sodbe) in uporabljati splošno formulo: "V spopadu z našimi enotami je bil ubit upornik ... v kraju ..." Seveda je bilo l. 1943 spomladi, ko so fašistične armade že doživljale poraze, zelo nerodno priznavati, da ujetnike enostavno pobijajo. Zato naj bi to prikrili s formulacijo, da so bili pobiti uporniki in da so padli v boju.

Kako je to v resnici bilo, je na razpolago avtentično pričevanje vojnega kurata Pietra Brignolija v knjigi Santa messa per i mier fucilati. V obliki dnevniških zapisov piše ta duhovnik - za primer na strani 21. Opiše boj med partizani in Italijani in navede: "Med 33 padlimi je bil komandant polka in med 100 ranjenci je bilo več častnikov." Potem na strani 22 opiše vojno hudodelsko represalijo italijanske vojske: "Prvi bataljon je po spopadu dobil ukaz, naj ostane na terenu in prečeše območje. Polovil je vse odrasle moške po domovih, po gozdovih, povsod; bilo jih je približno 60. Temu je sledila nagla sodba in izid je bil: 14 smrtnih obsodb." Brignolijevi podatki so anonimni - brez navedbe krajev in imen žrtev ter rabljev. Slovenski zgodovinarji pa so vse navedbe kurata Brignolija natančno lokalizirali in identificirali žrtve. Seveda so v arhivih italijanskih vojaških enot podatki o tem, katere enote, kateri častniki, podčastniki in vojaki so ta grozodejstva storili.

Vse to so počeli obdolženi vojni hudodelci na ozemlju, ki si ga je Kraljevina Italija pripojila v nasprotju z mednarodnim pravom. Nobena aneksija ni dopustna, dokler traja vojna. Italija pa je s kraljevim ukazom št. 291. z dne 3. 5. 1941 Ljubljansko pokrajino enostavno anektirala.

(nadalj. na 14. strani.)

Milan Gregorič

ZMOTE IN REŠNICA OKROG FINANČNEGA PREŽIVETJA NOVIH PODEŽELSKIH OBČIN

Poslednja dogajanja kažejo, da bi utegnila biti reorganizacija koprske mestne občine (MO) časovno odložena in da morda prihaja čas za treznejši razmislek o tem izredno pomembnem vprašanju našega časa in prostora. Glede na to, da je "finančno preživetje" načrtovanih novih podeželskih občin eden od temeljnih predpogojev za njihovo ustanavljanje, bom v pričujočem sestavku posredoval nekatere javno dosegljive podatke in primerjave v zvezi s tem vprašanjem kot tudi ocene in izjave v zvezi z njim.

Podatki in stališča vladne službe za lokalno samoupravo v zvezi s "finančnim preživetjem" novo predlagane dekanske občine

V predlogu, ki ga je vladna služba za lokalno samoupravo dostavila Državnemu zboru v zvezi z ustanovitvijo nove občine Dekani (gradiva št. 313 z dne 14. 3. 1999) najdemo med ostalim sledeče ugotovitve: "Glede na to, da ima sedanja MO Koper presežek prihodkov nad izračunano primerno porabo, bi na Koprskem z ustanovitvijo nove občine Dekani prejeli 131 milijonov (veljavno za leto 1999) dodatnih sredstev iz državnega proračuna ... Na predlaganem območju bo omogočen skadnejši in hitrejši gospodarski in socialni razvoj ..." Ob zagovarjanju svojega predloga v parlamentarnem postopku pa je podsekratar vladne službe še posebej podčrtal, da bo nova občina "z razpoložljivimi finančnimi sredstvi več kot samozadostna in v boljšem položaju kot mnoge druge slovenske občine." Teh ugotovitev vladne službe ni doslej nihče javno zanikal, zato lahko smatramo, da so bile izrečene resno in da držijo.

Ustanovitev nove občine prinaša Koprščini torej najmanj 131 milijonov dodatnih sredstev iz državnega proračuna, poleg drugih močnih solidarnostnih sredstev za investicije, za katere bi lahko demografsko opustošeno koprsko podeželje kandidiralo s posebnimi programi. V dosedanjih pogojih namreč istrsko podeželje, vključeno v gospodarsko močnejšo MO Koper, ni izpolnjevalo pogojev za pridobitev izravnalnih sredstev iz državnega proračuna. Zaradi tega je Koprščina izgubila v petih letih obstoja novih občin okrog 650 milijonov tolarjev dodatnih sredstev. Tolikšna je bila cena, ki jo je naše področje in zlasti podeželje plačalo na oltar politične slepote in oblastiželjnosti koprskih občinskih oblasti.

In kakšen odgovor so te oblasti dale svojim občanom v zvezi s to ugotovljeno veliko gospodarsko škodo, ki je bila prizadejana Koprščini? Kakšni so bili protiargumenti? Vse kaže, da nima to dejstvo zanje nobene posebne teže, saj ga ni nihče od občinskih predstavnikov javno komentiral in se tudi nikomur ni zdelo potrebno, da bi se ljudem kakorkoli opravičil, ker je bil ta denar za zmeraj izgubljen. Kot se tudi nikomur od novinarjev lokalnih medijev ni zdelo primerno, da bi malo izračunal, kaj pomeni 650 milijonov izgubljenih tolarjev. Torej molk, a žal, predvsem kot zavajanje oziroma skrivanje neprijetnih dejstev. Na ta način potem res ni težko zmagovati na referendumih. O tem nam namreč pričajo tudi mnogi drugi primeri plebiscitarnih zmag na volitvah in referndumih, ki jih ne bi rad posebej citiral v tem sestavku.

V takih okoliščinah je tudi povsem razumljivo, kako da so predstavniki krajevnih skupnosti (KS) novopredlagane občine Dekani na sestanku v Rakitovcu (Delo, 30. 4. 1999) suvereno izjavili, da jim MO Koper "zagotavlja tak razvoj, ki ga želimo in pričakujemo in ga po naši oceni nikakor ne bomo mogli doseči oz. uresničiti v okviru predlagane občine Dekani.". Po njihovi logiki je torej možen hitrejši razvoj tudi z bistveno manj denarja. In se pri tem sprašujem, ali se strinjajo s to njihovo ugotovitvijo tudi njihovi krajani oz. ali so jih sploh vprašali za mnenje v tej zadevi. In če naj bom še nekoliko nadležen, bi predsednike navedenih KS, ki so z izjemo Dekanov vsi s "Kraškega roba in Bržanije", opozoril na podatke v istoimenskem Zborniku, po katerih se je število prebivalcev na "Kraškem robu in Bržaniji" v zadnjih desetletjih gibalo kot sledi:

1945	1948	1953	1961	1966	1971	1981	1989
3250	2801	2586	2118	1986	1722	1658	1582

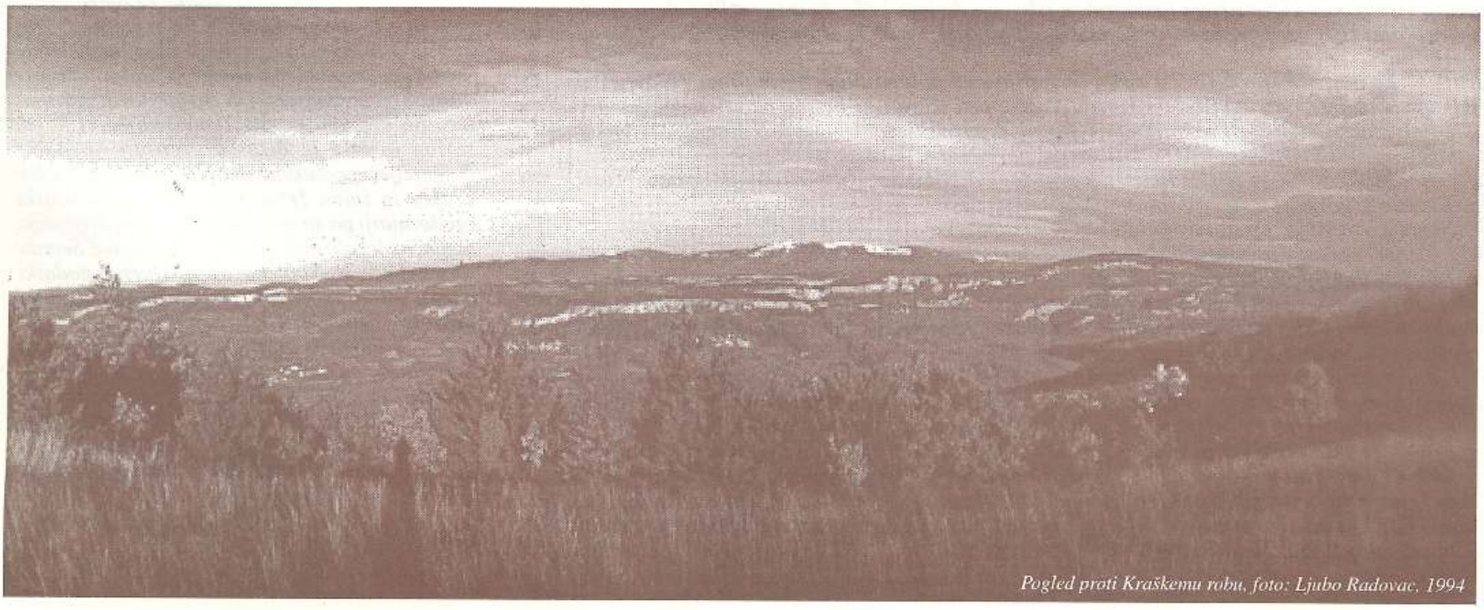
Je morda to tisti razvoj, ki si ga predsedniki "želijo in pričakujejo" ter jim ga lahko zagotavlja samo MO Koper? Poznam prav dobro kompleksnost vzrokov, ki so izpraznili naše vasi v zaledju Kopra in prav tako dobro poznam tudi napore, ki so bili podvzeti, zlasti v 70. tih letih, da bi se to demografsko pustošenje zaustavilo ter se ne mislim tukaj spuščati vanje, ker bi to preseglo namen tega sestavka. Želim samo opozoriti, da ob prikazanem trendu sesuvanja teh krajev ne moremo govoriti o nikakršnem razvoju. Napore za zaustavitev njihovega demografskega siromašenja pa lahko imenujemo kvečjemu zapoznelo gašenje oz. poskus sanacije, za katerega še ne vemo, če bo ta procesa vsaj zaustavil, če ne že preusmeril.

V kontekstu razmišljanja, kaj Koprščina izgublja zaradi vztrajanja pri enotni občini, je zelo zgovorna izjava, ki jo je že nekaj krat dal bivši koprski župan Aurelio Juri (npr. tudi dne 19. 5. 1999 na TV K-C), in sicer, da bi naj "MO Koper v letu 1998 porabila za teritorij občine Dekani 480 milijonov tolarjev", kar naj bi bilo več, kot bi znašal nov proračun te občine, vključno z republiškimi izravnalnimi sredstvi (328 milijonov sit). Torej je Juril pravilno zaznal, da začenjajo ugotovitve o izgubljenem denarju zaradi vztrajanja na enotni občini zaudarjati in da bi bilo potrebno pozornost ljudi obrniti stran od izvora smradu. In kaj je lahko bolj primerno kot zagotavljanje, da bi dekansko področje pod okriljem MO Koper razpolagalo z več sredstvi, kot bi znašal njihov samostojni občinski proračun skupaj z izravnalnimi sredstvi vred. Ker pa izjava še ni argument, pozivam Jurija, da prvič, svojo izjavo javno argumentira, in drugič, da predloži za celotno obdobje obstoja malih občin razčlenjeno in dokumentirano primerjalno analizo, koliko sredstev je dekansko področje prejelo od MO Koper, in s kolikšnimi bi razpolagalo kot samostojna občina. Te podatke namreč imamo v koprskih občinskih službah ter so jih bili dolžni predložiti ljudem, vendar niso tega nikoli storili. V gradivih z dne 9. 10. 1997 je MO Koper zelo podrobno in natančno izračunala prihodke in odhodke takratnih novo predlaganih podeželskih občin (Ankaran-Škofije, Dekani, Šmarje-Marezige), ki so po tem izračunu izkazovale primanjkljaj, ni se pa potrudila, da bi ocenila znesek pripadajočih izravnalnih sredstev iz državnega proračuna in so tako v očeh ljudi nove občine izpadle kot "veliki zgubaši". Pri tem je potrebno še opozoriti, da je bila "izravnava" proračunov revnih občin s pomočjo državne blagajne v prvem obdobju zelo ugodna in so si male občine v tem času zelo opomogle. To je dobro vedel npr. tudi bivši koprski župan Aurelio Juri, ki pa se ni potrudil, da bi na to opozoril tudi v navedenih gradivih, ki jih je občina razposlala po KS za potrebe javne obravnave na svetih KS in zborih. V intervjuju za Delo 25. 10. 1998 ? se je celo pritoževal, "da spodnji sistem financiranja nagrajuje manjše občine" in pri tem tudi malo zagrozil, da "novim malim skupnostim, ki nimajo lastnih virov, ne bo mogoče v nedogled zagotavljati sredstev". To pa ni ravno evropska drža, saj vlaga Evropa znatna sredstva prav v revitalizacijo podeželja.

Tako dobi človek občutek, da so bila navedena gradiva pripravljena predvsem zato, da bi odvrnila ljudi od zahtev po lastni občini. Če občina tudi v tej fazi ne bo javno obelodanila zahtevanih podatkov, si dovoljujem posumiti, da ima interes skrivati jih. Podobno primerjalno analizo, za sicer malo drugačen teritorij podeželske občine, je namreč pripravil gr. inž. Ivan Vinčec s širšo skupino občanov in razgrinja zelo neprijetne podatki, ki, žal, potrjujejo moj sum.

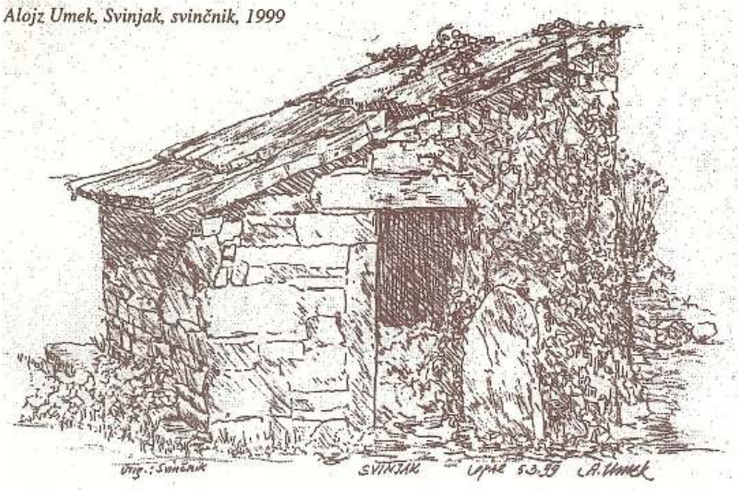
Primerjalni podatki v zvezi "s finančnim preživetjem" za novo predlagano podeželsko občino "Slovenska Istra"

Po pooblastilu skupine občanov je Ivan Vinčec iz Kampela pri Kopru pripravil predlog za ustanovitev nove občine "Slovenska Istra" in ga 13. 10. 1998 dostavil svetom in predsednikom vseh KS ter v vednost pristojni službi vlade Republike Slovenije in Državnemu zboru Slovenije. Čeprav je predlog obsežen (prek 20 strani skupaj s prilogami

Pogled proti Kraškemu robu, foto: Ljubo Radovac, 1994

Alojz Umek, Svinjak, svinčnik, 1999

in zemljevidi), je bil v sredstvih javnega obveščanja komaj bežno omenjen. Očitno je obstajal interes, da se ga zamolči. Glede na podatke, ki jih prinaša, je to tudi povsem razumljivo. Na podlagi dokumentiranih aproksimativnih izračunov namreč dokazuje, da bi naj novo predlagana podeželska občina "Slovenska Istra" pustila v zadnjih štirih letih mestu Koper okrog 4 milijarde tolarje svojih dohodkov. Pri tem je potrebno najprej pojasniti, da bi naj novo predlagana občina obsegala celotno istrsko podeželje vključno z gosto naseljeno Vanganelsko in spodnjo Rižansko dolino in njunimi obronki (Bertoki, Prade, Pobegi, Sv. Anton idr.) ter bi se povsem približala koprskim primestnim naseljem (Škocjanju, Šalari, Olmu). Izjemoma bi naj MO Koper obdržala KS Ankaran, Hrvatini in Škofije z utemeljitvijo, da bo ta prostor z razvojem Luke in novih cestnih ter železniških povezav (tudi s Trstom) v doglednem času povsem urbaniziran. Občina bi štela okrog 14000 prebivalcev in njen sedež bi morali po Vinčecovem predlogu poiskati v kraju "s središčno lego" in dovolj dobrimi komunikacijami z okolico (npr. Sv. Anton). Glede na to, da je bil predlog uradno dostavljen vsem prizadetim dejavnikom v tem dogajanju (KS, vladi, parlamentu idr.) in da ni doslej nihče izpodbijal njegovih finančnih ugotovitev, sem se odločil, da jih v povzetku posredujem v pričujočem sestavku. Pri tem se ne želim spuščati v presojo ustreznosti predloga, zlasti z vidika primernosti teritorialnega obsega nove občine. Ne glede na njegove morebitne pomanjkljivosti menim, da je kot snov za razmišljanje dovolj zanimiv in vreden pozornosti. Predvsem pa bi se morali resno zamisliti ob njegovih finančnih ugotovitvah, ki jih bom v nadaljevanju tudi na kratko povzel. Na podlagi aproksimativnih izračunov, oprtih na podatke dosedanjih proračunov MO Koper ter izhajajoč iz Zakona o financiranju občin, bi po podatkih iz Vinčecovega predloga znašal proračun novo predlagane občine "Slovenska Istra" za leto 1998 okrog 1 milijanrdo in 730 milijonov tolarjev. Od leta 1994 do leta 1998 pa je isto področje prejelo od MO Koper povprečno okrog 633 milijonov tolarjev letno. To pomeni, da naj bi ta del koprskega podeželja v štiril letih pustil mestu okrog milijardo tolarjev letno ali skupno 4 milijarde. Razčlenjeno po posameznih programih ali področjih porabe bi naj razlika med "pripadajočimi" in "prejetimi" sredstvi znašala kot sledi:

	"Pripadajoča sredstva"	"Prejeta sredstva"	Razlika
- Za delovanje občinskih organov	120.000.000	40.000.000	80.000.000
- Za družbene dejavnosti (šole, predšolsko varstvo, kultura, šport, zdravstvo, varstvo ostarelih, vzdrževanje objektov)	570.000.000	250.000.000	320.000.000
-Programi gospodarskih dejavnosti (vzdrževa. komunalne infrastukture, lokalne ceste, investicije v vodno oskrbo idr.)	310.000.000	76.000.000	234.000.000
- Ostali programi (prostorski razvoj, priprava zemljišč, sanacija in vzdrževanje kulturnih spomenikov, sofinanciranje in vzpodbujenje kmetijskih dejavnosti in turizma, sanacija sterih vaških jeder idr.)	610.000.000	260.000.000	350.000.000
-Splošne potrebe (sofinanciranje društev,prireditev, sredstva za promocijo občine, oživljenje storin občasjev idr.)	50.000.000	2.000.000	48.000.000
-Namenska sredstva (oblikovanje rezerv, obveznosti iz najetih kreditov)	70.000.000	5.000.000	65.000.000
S k u p a j	1.730.000.000	633.000.000	1097.000.000

Dopuščam možnost, da je kaka postavka v prikazani primerjavi izpodbitna, vendar pa tudi če bi se Vinčec uštel za polovico razlike, ki bi jo naj podeželje puščalo mestu, bi bila stvar še vedno zaskrbljujoča. Če pa podatki ne držijo, bi jih morale koprske občinske oblasti izpodbijati. Njihov molk vzbuja sum, da nekaj ni v redu.

Zaključki

Pričakujem, da bodo v pogojih, ko bo dovolj časa za trezen razmislek, vse te skrivalnice osvetljene. Pričakujem tudi, da se bo kampanija okrog ustanavljanja novih občin na Koprskem spustila z ravni cenenega navijaštva na raven kulturne in argumentirane razprave in da se ji bodo s trezno presojo priključili tudi novinarji lokalnih medijev. Ti so doslej delovali bolj kot tiskovni urad koprskih občinskih oblasti in niso zmogli ene same lepe besede o novih občinah. Pričakujem tudi, da bo v dogajanje avtoritativno posegla tudi pristojna vladna služba, ter da bo razgrnila pred ljudi vsa relevantna objektivna dejstva ter jim omogočila pravilno izbiro, ki ne bo odvisna od tega, kdo obvladuje medije, ampak od tehtnosti in prepričljivosti argumentov posameznega projekta.

Alojz Umek

OB 151-LETNICI RAZVITJA SLOVENSKE ZASTAVE - TRIBARVNICE

Heraldično društvo Slovenije, HERALDICA SLOVENICA, je dne 7. aprila 1999 pri spomeniku na GEOSS-u pri Spodnji Slivni nad Vačami, geometričnem središču Slovenije, že drugič organiziralo slovesnost razvitja slovenske zastave. Slovesnost se je odvijalo v spomin na rojstvo zastave, ki so jo razvili prvič 7. aprila 1848 v Ljubljani slovenski študentje, ki so študirali na Dunaju. Sprejeti program dunajskega društva Slovenija, ki je skupaj s celovškim stolnim kaplanom Matijo Majarjem 20. aprila 1848 postavljal zahteve po zedinjeni Sloveniji, se je začel z besedami: "VSAKO SERCE ISKRENO BIJE ZA BLAGOR DEŽELE, V KTERI JE ČLOVEK ROJEN, V KTERI STARŠI, BRATJI IN MILE SESTRICE PREBIVAJO; V LJUBEZNI DO DOMOVINE SE VSE ZJEDINI."

Malo kdo pa ve, da so sredi marca 1848 izobraženci, zbrani v dunajskem društvu Slovenija, na podlagi barv grba Dežele Kranjske določili slovenske narodne barve: belo-modro-rdečo. Te barve imajo zgodovinsko osnovo že v petnajstem stoletju. Do takrat je bil grb dežele Kranjske srebrni ščit (bela) z modrim enoglavim nekronanim orlom in s srebrno-rdeče šahiranim polmesecem na prsih. Nemška zveza je v nemirnih časih revolucionarnega leta 1848 razobešala do takrat prepovedane frankfurtarce, črno-rdeče-rumene tribarvnice. Tudi Slovenci so tedaj začeli izdelovati svoje belo-modro-rdeče zastave in kokarde. Notranje ministrstvo je do leta 1837 stanovom dovolilo, da uporabljajo zlato-višnjevo-rdeče deželne barve, če se jim je zdelo to potrebno. Okoli teh barv zastave se je začel spor in prepir. Na prošnjo vladi je minister za notranje zadeve Doblhoffen podpisal odlok 23. 9. 1848, objavljen v Uradnem listu z dne 3. 10. 1848, ki je predpisal, da so kranjske deželne barve belo-modro-rdeča. Za te barve se je borila večina zavednih Slovencev. V navdušenju nad objavo so zvečer istega dne akademiki in narodni stražniki v Ljubljani organizirali po mestnih ulicah povorko s plamenicami in slovensko tribarvnico, ki se je nadaljevala s podoknico pred guvernerjevim bivališčem. Vmes so se ustavili tudi pred hišo poveljnika narodne straže Baumgartnerja, ki jih je prišel pozdravit s slovensko zastavo. Pred svojo hišo jih je v narodnem duhu in proti peklenskim napadom nemškutarjem nagovoril tudi Bleiweis. Odlok o potrditvi slovenskih barv so proslavljali po vsej Sloveniji.

Zastava je navdihnila naše pesnike, na primer Matevža Ravnikarja (1802 -1864), ki je v Kmetijskih in rokodelskih novicah z dne 18. 10. 1848 zapisal, da je bela barva "kakor svit srebra in to je pravo znaminje nedolžniga serca", modra predstavlja stanovitnost, iz rdeče pa gori junaški duh, ki nam daje slavo. Pesem zastavi so posvetili tudi Simon Gregorčič, Simon Jenko (nekdanja slovenska himna "Naprej zastave slave..."), Fran Blažič in drugi.

7. aprila 1848 je v gostilno pri Zlati zvezdi vLjubljani prikorakalo sedem, osem študentov s slovensko belo-modro-rdečo tribarvnico. Pod vodstvom Lovra Tomana (1827-1870), kasnejšega poslanca v državnem zboru, so prišli isti dan z Dunaja. V gostilni, kjer je bilo zbranih veliko članov narodne straže, je ta govoril o sramoti, ki jo Ljubljana nadelava slovenskemu narodu, ko na grajskem stolpu vihra nemška zastava. Še isto noč je močan vihar razcefral in odnesel nemško zastavo. Na Wolfovi ulici št. 8 v Ljubljani, kjer je stala v času slovenske pomladi gostilna pri Zlati zvezdi, so 8. februarja 1997 na pročelje postavili spominsko ploščo. Arhitekt Robert Potokar, ki je zasnoval pomnik, je izbral tri vrste kamna: belega iz Lipice, sivi peščenjak, ki predstavlja modro, z morske obale in rdeči marmor iz Hotavelj. Te predstavljajo barve slovenske zastave. Na obeležju so zapisani verzi:

"KDOR TO BEREŠ,
GREŠ MIMO DAVNIH SANJ,
KI JIM BO VEDNO IME DOMOVINA."

Na slovesnosti ob drugem razvitju zastave na GEOSSu so poleg številnih Slovencev s svojim programom sodelovali dijaki gimnazije Litije, ki so recitirali pesmi generala Rudolfa Meistra - Vojanova, Policijska godba na pihala iz Ljubljane, 12. častni gardijski bataljon Slovenske vojske, ki je slovesno nosil in razvil slovensko zastavo, in Zveza borcev. Slavnostni govorniki so bili000: litijski župan Mirko Kaplja s slavnostnim nagovorm, Srečko Lisjak, predsednik veteranov osamosvojitvene vojne za Slovenijo s pozdravnim nagovorom, Peter Svetik, predsednik društva GEOSS s pozdravnim nagovorom in Jože Lajevec, predsednik društva Heraldica Slovenica in glavni organiyator, z zaključnim govorom.

Društvo Heraldica Slovenica (heraldično - grboslovnem, genealoško - rodoslovno in veksilološko ali zastavoslovno društvo) se zavzema, da bi ta dan, 7. april, postal državni pravnik, to je "Dan slovenske zastave". Društvo je bilo pod imenon Slovenski ščit ustanovljeno leta 1991 s poslanstvom proučevanja, ohranjanja in poustvarjanja tovrstnih kulturnih izročil, njihovega odkrivanja lastnemu narodu in hkratem predstavljanju zunanjemu svetu. Ime Heraldica Slovenica je privzelo leta 1995. Njeno članstvo ureja slovensko krajevno, krajinsko, deželno, cerkveno in rodbinsko heraldiko. Prizadeva si urediti tudi slovenske državne istovetnostne simbole.

Avgust Danilo Pucer

POŠTENOST IN ZLORABA

v boju za pravice slovenskega naroda

V prvih letih samostojnega kmetovanja, to je od mojega petnajstega do osemnajstega leta, sem se najbolj posvečal obdelavi zemlje v Vali, v dolini Dragonje. Kadar sem obdeloval zemljo na Patrinjevci, sem običajno obedoval v senci topola na bregu Dragonje. Na sosednji njivi je večkrat istočasno delal Jožef Pucer, po domače Bepo Dolinčić. Tudi on je po potrebi izkoriščal senco istega topola. Ko sva bila tam skupaj, mi je rad pripovedoval o dogodkih iz preteklosti. Med drugim mi je povedal tudi tole: "Tonin Pribac je velik narodnjak. Leta 1921, ko so bile državne volitve, mi je dal glasovnico, s katero mi je bilo omogočeno, da sem glasoval za slovensko stranko." S Toninom Pribcem sem se večkrat srečeval. V tistem obdobju sva si tudi pomagala pri oranju. Ob neki priložnosti sem ga zaprosil, naj mi razloži, kako je bilo s tistimi volitvami. Tako mi je povedal:

'V maju leta 1921 so bile državne volitve. Slovenskim strankam ni bilo dovoljeno, da bi nastopale na njih. Bilo je podobno kot danes (pogovor se je odvijal pred 45 leti, op. ur.), ko nastopa na volitvah le ena stranka. Jaz sem bil tedaj v stiku s člani neke tajne organizacije, ki se je borila za pravice Slovencev. Ti so mi povedali, da bodo poskrbeli za glasovnice, na katerih bo vpisana tudi slovenska stranka. Povedali so mi, naj pridem ponje v Klanec pri Kozini k temu in temu. Dogovorjeno je bilo, da se dajo glasovnice samo tistim, ki so zares zanesljivi. Nihče pa ni smel povedati, od koga je glasovnice dobil in komu jih je dal. Mene so tedaj oblasti določile za predsednika volilnega odbora na volišču v Pučah. Če bi šel nekaj dni pred volitvami v Klanec po glasovnice, bi tvegal, da me odkrijejo. Zaprosil sem Jožeta Kalagarja, naj gre ponje on. Ta je nalogo z veseljem sprejel. Zavedal se je, da ga ne bodo sumili, kajti po rodu je bil iz Klanca in je večkrat obiskoval svoje sorodnike v rojstni vasi. Glasovnice, ki mi jih je prinesel, sem razdelil med tiste, za katere sem menil, da so zanesljivi in dovolj nacionalno zavedni. Naročil sem jim, naj glasovnico skrivaj prinesejo na volišče. Glasujejo naj po svoji vesti, po svojem prepričanju, uradno glasovnico pa naj prav tako skrivaj odnesejo in uničijo. Med ostalimi člani volilnega odbora ni bilo nikogar, ki bi mu zaupal. Tako niso o tem vedeli ničesar. Volitve so potekale regularno. Ko so bile končane, smo počakali do prihoda karabinjerjev.Tako nam je bilo naročeno. Po njihovem prihodu smo odprli skrinjico ter vpričo njih stresli glasovnice na mizo. Tedaj so se med uradnimi pokazale tudi tiste, na katerih so bili glasovi za slovensko stranko. Karabinjerji so bili osupli. Tudi jaz sem kazal presenečenje, prav tako ostali člani volilnega odbora.Zatrjeval sem, da je vse potekalo regularno in da ne morem razumeti, kako je prišlo do tega. Ostali člani volilnega odbora so mi pritrjevali. Prešteli smo glasovnice in prekontrolirali še vse ostale. Vse je bilo v redu razen tega, da so se nekatere glasovnice v skrinji spremenile. Ne tedaj in ne pozneje niso odkrili te skrivnosti. Nihče ni nič izdal.'"

Proti koncu druge svetovne vojne, februarja 1945, so nekateri aktivisti novega režima sestavili spisek oseb za likvidacijo. Predlogi, ki so jih navedli, so bili neutemeljeni. Ko so eksekutorji pregledali spisek, so od predlagateljev zahtevali, naj jim povedo razloge, zakaj naj bi te ljudi pobili. Vse osebe razen ene, za katere predlagatelji niso vedeli razloga, so črtali s spiska. Na spisku so ostali: Jože Ražman, Justina Pucer, Anton Pribac, Ivan Nemec in še ena oseba, za katero niso poznali razloga. To je bila Ana Pucer, moja mama. Čeprav sem bil tedaj še otrok, so mi ti dogodki še v spominu. Na dan usmrtitve je proti večeru prišel k nam neki partizan. Prosil je mamo, naj mu da malo moke, vode in skodelico. Mama mu je ustregla. V skodelici je pomešal moko in vodo in tako naredil nekakšno lepilo. Na listek, ki ga je imel s seboj, je nekaj načečkal in ga nato z omenjenim lepilom prilepil na zunanjo stran vhodnih vrat. Na vprašanje, zakaj to, je odgovoril: "Zato, da ne bo prišel sovražnik v hišo." Od našega doma je šel k sosedu Ražmanu. Mami je to postalo sumljivo. Po odhodu partizana od soseda sta mama in ena od sester skušali prebrati, kaj je pisalo na listku. Pisava ni bila čitljiva. Nato je mama listek odstranila, vrata oprala in jih temeljito obrisala. Ko se je stemnilo, smo zunaj zaslišali korake. Prišli so po soseda Jožeta Ražmana. Nato so se ustavili pred našo hišo. Polglasno so se pogovarjali: "Kako to, da tu ni listka? Pa tudi ni videti, da bi bil. Toda številka je petindvajset. Tu nekaj ni jasno!" Nato so odšli. Kaj se je potem dogajalo, smo bolj jasno izvedeli drugo jutro. Če mama ne bi pravočasno odstranila znamenja z vrat, bi jo tisti večer ubili, čeprav niso vedeli razloga, zakaj naj bi to storili. In to kljub temu, da je bila vdova po padlem borcu, partizanu in mati sedmih mladoletnih otrok.

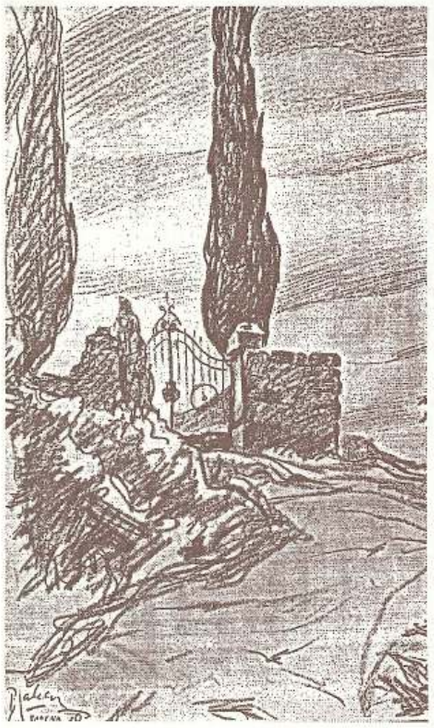
Koštabona, na sliki Ana Ražman, foto: Danila Tuljak, 1998

Ražmana so odvedli do zaselka Dolina in ga tam ustrelili (27. 2. 1945). Justino Pucer so srečali na dvorišču. Proti njej so vrgli ročno bombo in ta jo je hudo ranila. Umrla je naslednji dan. Zapustila je moža, zaposlenega v tujini, ter štiri leta starega sina. Ivana Nemca, Laborca, so ustrelili v kuhinji, ko je sedel za mizo. Zadeli so ga v roko in prekucnil se je na tla. Misleč, da so ga smrtno zadeli, so odšli. Ivan Nemec je dobro obvladal nemški jezik. Nemški okupatorji so ga uporabili za tolmača. On je bil na to funkcijo ponosen. Večkrat je kazal simpatije do okupatorjev in je bil premalo razumevajoč do domačinov. (Po vojni je bil obsojen na večletno zaporno kazen. Zdravniki so ugotovili, da je omejeno prišteven. To mu je bilo upoštevano pri prestajanju kazni. V zaporu se je dobro počutil. Igral je harmoniko in tako zabaval sebe in druge.) Nato so šli po Antona Pribca (tistega, ki je dal slovenske glasovnice). Ta mi je svoje doživetje takole opisal:

"Na dan tega dogodka sem ves dal oral. Zvečer sem bil pošteno utrujen. Bil sem ravno za mizo pri večerji, ko sta vstopila vojaka v nemški uniformi in po nemško vprašala za moje ime. Po slovensko sem jima odgovoril, da slabo razumem nemško, italijansko pa. Dalje sem rekel, da grem lahko po osebno izkaznico, če je treba. V slovenščini sta mi odgovorila, da to ni potrebno. Ukazala sta mi, naj grem ven, ker se morata z menoj nekaj pogovoriti. Stopil sem z njima. Tedaj sta me zgrabila vsak za eno roko. Z drugo sta uperila vame vsak svojo pištolo. Takoj sem pomislil na poskus bega. Eden od njiju je rekel drugemu: 'Ne tu, pojdimo za vogal.' V njunem primežu sem šel do vogala hiše pod murvo. Nisem se jima upiral. Ko smo prispeli tja, je eden pogledal na pot proti Dolini, drugi pa proti oknu na južni strani hiše. Izkoristil sem trenutek njune manjše pazljivosti. Sunkovito sem se zavrtel in se tako osvobodili njunega primeža. Stekel sem po stopnicah na vrt. Tam sem se spotaknil in padel. Hitro sem se pobral in sklonjen zbežal med zidom in latniki. Oba sta streljala za mano. Slišal sem, da so krogle zadele farkade nad mojo glavo, mene pa k sreči niso. Usmeril sem se proti Ropači. Ko sem prispel do ceste, ki vodi v Planjave, sem pogledal levo in desno ter ugotovil, da ni nikogar. Prečkal sem cesto in nadaljeval pot po gozdu do izvira Ropača, od tam pa po stezi do izvira Vodice. Tam sem se usedel. Bil sem upehan, da nisem mogel dalje. Med počitkom sem zaslišal strele v Planjavah pri Laborcu (Ivanu Nemcu). Tedaj sem razumel, da so bili tisti, ki so me hoteli ubiti, partizani in ne Nemci. Nato sem nadaljeval pot do Abramov. Tam so me sprejeli pod streho. Naslednji dan sem se vrnil in na sredi vasi izjavil: 'Tukaj sem. Če sem komu naredil kaj hudega, naj mi to dokaže.' Nato so prišli Nemci iz Padne in, da bi me zavarovali, zahtevali, naj grem z njimi. Po nekaj dneh sem se vrnil domov."

Po končani vojni so Pribca, Laborca in še nekatere druge aretirali. Med razlogi, zaradi katerih so Antona Pribca zaprli, so navedli, da je bogat in da hodi v cerkev. Dejansko je bil med premožnejšimi kmeti v vasi in tudi med najbolj uspešnimi. Prav tako je res, da je prakticiral versko življenje do groba. Komurkoli v vasi je bil pripravljen kadarkoli pomagati. Zlasti je pomagal pri živini, najpogosteje pri zapletih ob telitvah. Bil je nekakšen vaški veterinar. Na moje vprašanje, ali so omenili kakšno obtožbo, ki ga je zares bremenila, mi je odgovoril:

"Očitali so mi, da sem se upiral odločbi partizanskega poveljstva. Kritika se je nanašala na tale dogodek: Ko bi se moral moj sin Fabijan poročiti, je moral v partizane. Ker se je k poroki mudilo, sem prosil, naj mu dajo dopust, da se pride poročit. Tej prošnji so ustregli, toda določeno je bilo, da mora nazaj v enoto še isti dan. Opozoril sem, da je na terenu veliko sovražnih skupin in da lahko, če se bo vračal sam, naleti na sovražno enoto. Predlagal sem, naj mu dovolijo, da počaka doma do prihoda kakšne partizanske skupine, se jim pridruži in se tako vrne v svojo enoto. Tej moji prošnji niso ugodili, ampak so jo ocenili kot dokaz antipatije do partizanstva. Fabijan je moral nazaj sam. Na poti do svoje enote je bil zares ustreljen (novembra 1944). V obtožbi zoper mene so bile navedene tudi nekatere popolne laži. Na dan procesa sem naročil ženi, naj zaprosi domačine,

Božidar Jakac, Pokopališče mojih domačih v Padni, črna kreda, 1926

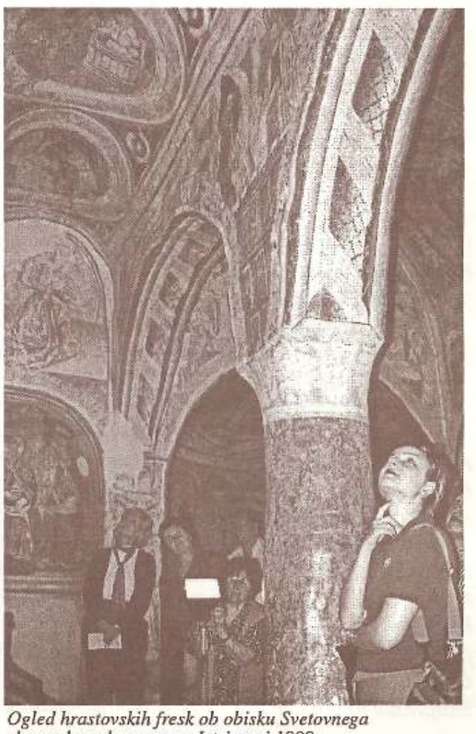
da bi pričali o moji nedolžnosti. Sojenje je bilo javno. Na procesu mi tožitelji niso dokazali, da bi komur koli naredil kaj hudega." Na vprašanje, kaj mu je sodnik očital, mi je povedal: "Dejali so mi, da sem sodeloval s fašisti." Sodniku je odgovoril: "Jaz nisem nikoli sodeloval s fašisti. Tisti, ki me obtožujejo, so sodelovali s fašisti in so to tudi bili." Sodnik ga je nato vprašal: "Kakšne dokaze imate za to trditev?" Odgovoril mu je: "Dokaze vam bo izročil gospod Kocjančič." Gospod Alojz Kocjančič je bil med tistimi, ki so prišli na ta proces z namenom, da bi pričali o njegovi nedolžnosti. Sodnik je poklical Kocjančiča in ta mu je izročil dokument, ki je bil za tožitelje obremenilen. "S to zadevo je bilo takole," je nadaljeval Pribac: "V času, ko so Italijani začeli izrivati slovenščino, je bila v Planjavah osmica. Neko nedeljo ob enajstih zvečer sta vstopila v osmico dva od mojih poznejših tožiteljev z nekim papirjem v roki. Izjavila sta, da se je treba tam podpisati. Nekateri v osmici so bili že malo opiti. Drug za drugim so podpisovali, ne da bi se pozanimali, kaj piše zgoraj. Prišleka sta stopila tudi do mene in zahtevala, naj tudi jaz podpišem. Odgovoril sem jima, da bom najprej prebral, kaj piše zgoraj. Odgovorila sta, da ni dovoljeno brati, in odšla. Ne dolgo za tem, ko sem prišel v Koštabono k maši, pride k meni neki otrok in mi pove, da ga je poslal župnik, in da me ta prosi, ali bi po maši prišel k njemu v zakristijo. Tam mi je župnik pokazal papir, ki so ga podpisali gostje osmice v Planjavah. Vprašal me je, ali so podpisi avtentični. Odgovoril sem mu, da so, toda da se podpisniki niso zavedali, kaj podpisujejo. Ta dokument je bil prošnja, naslovljena na škofa, s katero so zahtevali uvedbo italijanščine v cerkvi. Pojasnil sem župniku, kako so zbrali te podpise. Župnik je vse, kar sem mu povedal, zapisal. Pod ta zapisnik sem se podpisal in to je poslal škofu. Prošnja za uvedbo italijanščine v cerkvi je bila zavrnjena. Nato so ti zagovorniki italijanščine napisali prošnje posamično. Škof je te prošnje posameznikov poslal župniku. Ta jih je shranil in mi ob neki priložnosti povedal, da bo šel drugam, a da bodo te prošnje shranjene v župnišču, ker bodo morda prišle še prav. Dejal je, da se ljudje, ki so jih pisali, obračajo po vetru in se prodajajo režimu zaradi interesa. Prej ali slej pa da bo prišlo do spremembe političnega režima in se bodo zaradi interesa obrnili na drugo stran. Ponovno bodo delali težave poštenim ljudem v imenu nekega drugega režima. Te prošnje bodo pripomoček, da se jih razkrinka in tako onemogoči njihovo početje.

Dokument, ki ga je izročil Kocjančič sodniku, je bila ena od omenjenih prošenj za uvedbo italijanščine v cerkvi, ki jo je napisal in podpisal eden mojih tožiteljev. Sodnik je to na glas prebral in nato vprašal navzočega tožitelja: 'Kaj je to?' Ta mu je odgovoril: 'Tedaj je bilo vse drugo.' (To je bilo že zdavnaj.) Sodnik mu je ukazal: 'Marš od tod!'* Nato me je sodnik vprašal: 'Zakaj niste vi tožili tistih, ki so delali hudo?' Odgovoril sem mu: 'Moje delo je kmetovanje in skrb za družino, ne pa da bi druge obtoževal.' Na vrsti je bila priča z mnogo bolj obremenilnim dokazom za moje tožitelje, toda ni ji bilo omogočeno, da bi nastopila, ker je sodnik prekinil nadaljnjo obravnavo.** Čeprav mi niso dokazali nobene krivde, sem moral prestati dve leti zaporne kazni."

Pred dobrimi tridesetimi leti sem prevzel funkcijo cerkvenega ključarja. Tedaj mi je Pribac povedal: "Leta 1927 smo cerkev popravljali. Tedaj sem bil cerkveni ključar. Dogovorili smo se, da nabavimo nov križev pot s slovenskimi podnapisi. Naročil sem ga jaz. Toda ko sem prišel ponj, so bili podnapisi na slikah v italijanščini. Zahteval sem, da morajo to popraviti. Odgovorili so mi, da so jim oblasti prepovedale pisati v slovenščini in mi zato ne morejo ustreči. Spoznal sem, da mi ne preostane drugega kot to, da vzamem slike take, kot so. Pred cerkvijo smo tedaj posadili lipo. Ko so to videli predstavniki oblasti, so ukazali, da jo moramo izruvati, ker pomeni lipa pred cerkvijo in pokopališčem simbol slovenskega naroda." Prosil me je, naj te krivice ob priložnosti popravim. Že nekaj let obnavljamo cerkev v Pučah. Tudi omenjene slike križevega pota smo dali restavrirat. Restavratorko sem prosil, naj to popravi. Odgovorila mi je, da se v zadnjem času podnapisov na slike križevega pota ne piše več, ker slike same govorijo o pomenu posamezne postaje. Pišejo se samo zaporedne številke. Predlagala je, da sedanjih napisov ne bi brisala, ampak samo prekrila z barvo. Na njen predlog sem pristal. Lipa pred cerkvijo pa še vedno ni na novo posajena.

** Pozneje sem ob neki priložnosti povedal gospodu župniku Kocjančiču, kaj mi je povedal Pribac. Pazljivo me je poslušal, nato pa dodal: "Težko mi je bilo pričati na teh procesih. Oboji, tožitelji in obtoženci so bili moji farani, toda po svoji vesti sem moral pričati za pravico in resnico. Na procesu proti Pribcu sem povedal sodniku: 'Ta, ki ga obtožujete, ni nikoli zatajil ne svoje vere ne svojega jezika in tudi ne svojega naroda. Tisti, ki ga obtožujejo, so vse to zatajili.' Povedal mi je, kakšne težave je imel v dobi pod Italijo zaradi istih tožiteljev tudi sam. Nekoč je gospod Kocjančič izjavil: "Boriti se moramo proti sovražniku in proti sovraštvu, ki je v človeku." Istočasno so bili obsojeni tudi nekateri, ki so bili vpisani v fascio, niso pa se ukvarjali s politiko pa tudi nikoli niso nikomur naredili nič hudega. V to organizacijo so se vpisali, ker so jim tedanje oblasti to dale kot pogoj, da so lahko dobili obrtno dovoljenje za opravljanje poklica.*

*** Pribac mi je povedal: "Neko nedeljo popoldne je prišel k meni na dom eden od omenjenih tožiteljev in me vprašal, ali grem k vančernji, k blagoslovu v Koštabono. Začudil sem se, saj ni imel navade hoditi k blagoslovu pa tudi pot od njegovega doma do Koštabone ne vodi prek Pribcev. Odgovoril mi je: 'Saj ne mislim iti k blagoslovu. Namen je, da Partlana iz Koštabone namlatimo. On je nasproten temu režimu. Tudi ti boš imel težave, če boš nadaljeval po dosedanji poti. Jaz sem te prišel opozorit. Če se nam pridružiš, te ne bomo imeli za nasprotnega.' Odgovoril sem mu: 'Zakaj naj bi doživljal hudo, če nikomur ne naredim nič hudega? Na hudo naj računa tisti, ki hudo dela.' Nato mi je še povedal: 'V Koštaboni bodo tudi karabinjerji. Nadzorovali bodo, da Partlanu ne bi kdo pomagal.' Nato je odšel. Po njegovem odhodu sem razmišljal, kako naj Partlana obvestim. Če bi šel v Koštabono po cesti, bi me opazili. Prek gozda ne bi prišel pravočasno. Kakorkoli bi ga poskusil obvestiti, bi prišel v past. Žal mu nisem mogel pomagati. Partlana so tisto noč hudo pretepli. Pozneje, ko je pisal testament, je opisal tudi ta dogodek in navedel je imena tistih, ki so ga pretepli. Naročil je, naj ta dokument uporabijo, ko bodo isti morda v imenu kakega drugega režima nastopali proti poštenim ljudem. Ta dokument je vdova po pokojnem Partlanu nameravala pokazati sodniku na procesu proti Pribcu, toda ni prišla na vrsto, ker je sodnik obravnavo prej prekinil."*

Ogled hrastovskih fresk ob obisku Svetovnega slovenskega kongresa v Istri, maj 1999

Leda Dobrinja

DUŠA KRNEL-UMEK - doktorica etnologije in javna politična delavka

Duša Krnel-Umek je izobražena in lepa ženska, in ko se je po študiju in zaposlitvi v Ljubljani po desetih letih vrnila v Koper, jo je bilo možno zaradi njene fine drže takoj zapaziti. Najprej je postala ravnateljica Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru, nato prisilna upraviteljica in ravnateljica Pokrajinskega arhiva. Bila je zadnja predsednica Obalne raziskovalne skupnosti, preden se je ta razformirala. Tisti, ki so se konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let ukvarjali z raziskovanjem, se je spominjajo kot koordinatorice projekta Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre. In končno je prisotna v spominu ljudi, ki so sodelovali pri ustanavljanju Znanstvenega raziskovalnega središča Republike Slovenije v Kopru. Sedaj je strokovna sodelavka pri Pokrajinskim arhivu v Kopru in predsednica Slovenskega etnološkega društva. Rdeča nit njenega strokovnega in tudi osebnega zanimanja pa je slovenska nacionalna identiteta.

Ker je njena pojava prežeta s finostjo in eleganco, je nisem zlahka povezala z Istro. Zato jo najprej vprašam, kdo je in od kje. Družina izhaja iz Pivke in se je v Portorož preselila po vojni. Tu je Duša obiskovala osnovno šolo in gimnazijo in se nato odločila za študij etnologije. Diplomirala je z nalogo *Vas kot skupnost v slovenski Istri.* Iz bibliografije zvem, da je v magistrski nalogi isto temo obdelovala na Krasu. Deset let je bila asistentka na Filozofski fakulteti, leta 1985 pa je doktorirala s temo *Skupnosti in družbeno raziskovanje v Vitanju od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne.* Preučevala je trg Vitanje na severovzhodnem delu Slovenije in je bila tako do predmeta raziskovanja osebno bolj distancirana. Ni je pa več zanimala le gola etnologija, ampak vprašanje odnosov, še posebej medsebojna povezava med gospodarskimi, kulturnimi in drugimi družbenimi dejavniki in narodnostjo. Kraj je izbrala tudi zato, ker ima ohranjen arhiv. Izsledki raziskave so objavljeni v delu z naslovom *Kruh in politika.* Leta 1981 se je vrnila na Obalo, kot se je tedaj reklo Slovenski Istri. Tu je želela nadaljevati z delom, ki ga je opravila na Štajerskem. In kako je bilo? Kako je po svoji vrnitvi kot doktorica znanosti doživela Koper ob času, ko je bila ena prvih s tem nazivom?

"Dotlej se je moje življenje gibalo med Ljubljano in Mariborom in imela sem intenzivne stike s kulturnimi in z raziskovalnimi institucijami, ki so delovale na tej relaciji. Zelo dobro so delali v Celju, kjer so že konec sedemdesetih let imeli razvojni center, ki je združeval intelektualne razvojne potenciale celjskega prostora. Pri nas je bilo potrebno narediti pripravljalne korake. Ti so šli prek snovanja raziskovalnega projekta Kultura v narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre pri Obalni raziskovalni skupnosti in vodili v ustanavljanje Znanstveno raziskovalnega središča v Kopru. V tej fazi smo tudi za ta prostor pripravljali program projektnega menedžmenta za usposabljanje lastnega kadra za izvajanje razvojnih nalog, tudi v evropskih merilih."

Duša Krnel-Umek je bila namreč iniciatorka ustanavljanja Znanstvenega raziskovalnega središča. S kadrovsko zasedbo po ustanovitvi pa je skupaj z njo izpadel tudi gornji program. Ampak, kako je bilo ob prihodu, kakšne ambicije je imela?

"Prva služba je bila v knjižnici. Vse je bilo težko. Tudi preprosta priprava razstave je šla s težavo. Po mojem je bilo to zaradi odnosov in notranjih odporov, sama ne poznam natančno vsega ozadja. Je pa res, da ni imel nič boljše usode moj predhodnik Jože Hočevar, pod vodstvom katerega so prenovili stavbo in je bila ena najlepših v Kopru. Tudi njemu kolektiv ni potrdil mandata."

Duše Krnel-Umek kolektiv v nadaljnjem mandatu ni potrdil za ravnateljico. Občina Koper pa ji je tudi nato izkazala zaupanje, in sicer z mestom prisilne upraviteljice Pokrajinskega arhiva. Verjetno pa se na ta mesta ni podajala kar tako. S tem je trpelo njeno raziskovalno delo. Kakšen smisel je videla pri prevzemanju vodilnih mest?

"Predvsem sem se zavedala pomena institucij, kot sta knjižnica in arhiv, za narodno identiteto. Treba jih je bilo razvijati. Nešteto poti je bilo opravljenih v Ljubljano in prepričevala sem vse vprek na levo in desno in razlagala, kakšnega pomena so te institucije za slovensko nacionalnost in državo. Prav tako sem se zavedala pomena raziskovanja. Zato se je v projekt Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre zbiral ves potencial, ki je na področju humanistike kazal zanimanje za kakršnokoli raziskovanje, ki je pomembno za ta prostor. Začeli pa smo tudi s prenovitvenimi deli za selitev Arhiva. Tudi pri tem se je kar naprej zatikalo in bilo je potrebne ogromno energije za izpeljavo naloge."

No, sedaj je Arhiv v glavnem preseljen. Po tem, ko ni bila potrjena za ravnateljico le tega, zaseda mesto strokovnega sodelavca – arhivista. Njeno ime zasledimo še v drugih projektih. Že prej je, na primer, vodila izpolnjevanje vprašalnika za Etnološki atlas Jugoslavije na območju Slovenije. Šibka kadrovska zasedba v raziskovalnih institucijah pa je pogojevala zastoj drugih raziskav, v katerih je sodelovala, na primer dialektološke raziskave istrskih govorov. Kako je torej z raziskovalnim delom?

"Raziskovalno delo je precej trpelo, čeprav sem objavljala predvsem v strokovnem revialnem tisku. Pri raziskovalnem delu me je vodil predvsem pomen dediščine. Področje, s katerega sem doktorirala, pa presega meje etnologije in vsebinsko posega na področje zgodovine in sociologije. Poglabljala sem se v strukturo odnosov v družbi in imela možnost angažiranja pri usmerjanju kadrov. Želela sem delati na znanstvenem področju. Delo, ki sem ga dobila, pa je bilo vodstveno. Kombinacija znanj, ki sem jih pridobila, etnologija, zgodovina, knjižničarstvo in arhivistika me postavljajo pred večjo odgovornost. Zanima me predvsem problem slovenske nacionalne identitete."

Dr. Duša Krnel-Umek, maj 1999

Sicer pa, ko jo preveč pogrejejo pripombe na majhno število njenih objav, kdaj pripomni: *"Opeke lahko pokažem, stavbo, to so rezultati mojega dela!"* To velja predvsem, ko se obregne kdo, ki ve za njena zalaganja pri ustanovitvenih delih in gradbenih izvedbah. Duša Krnel-Umek v zadnjem času strokovno deluje predvsem prek Slovenskega etnološkega društva ter pri krajevnih iniciativah. Pojavlja pa se tudi v političnem življenju. Angažira se pri uveljavljanju pravic slovenske države in Slovencev v Istri. Zagovarja mejo na reki Mirni. Pove, da temu v prid govorijo etnološki in zgodovinski arhivski viri in da mora zato od tam izhajati tudi razprava. Zanima me odnos med njenim zasebnim življenjem in poklicem. Mnogi ostro ločijo poklicno dejavnost od osebnega mišljenja in delovanja. Ali je to mogoče?

"Seveda se delo raziskovalca ne konča po osmih urah dela. Tudi vodstveno delo in delo na projektih poteka po zakonitostih ustvarjalnega dela. Znanje in informacije s področij, na katerih sem delala, ter njihova kombinacija postavljajo predme nove naloge, in sicer tiste, ki jih imam kot državljanka in raziskovalka pri konstituiranju Slovencev kot nacije in Slovenije kot države."

Sogovornico opozorim, da pri ljudeh pušča vtis odmaknjenosti, skrivnostnosti. Nekaterim daje občutek vzvišenosti. Kdo pravzaprav je in kateri ljudje so imeli vpliv v njenem življenju?

"V življenju sem imela srečo, da sem bila v stiku z markantnimi osebami in te so me sooblikovale. Zaradi mojega kmečkega porekla se marsikdaj v družbi nisem znala vesti tako uglajeno kot nekateri moji kolegi. V stiku pa sem bila s Cirilom Kosmačem, s katerim smo bili sosedje. Vedno mi stoji ob strani mož, Alojz Umek. Še posebej pa veliko

dolgujem svojemu profesorju Vilku Novaku. On mi je v veliki meri pomagal, da sem doktorirala in oblikovala odnos do etnologije kot nacionalne vede, kot jo vidim danes. Še danes se namreč bije bitka, kakšno etnologijo bomo imeli, ali bo preučevala osnovna vprašanja življenja ali postranske teme kot, so na primer krošnjarje na Dunaju ali seks v koncentracijskem taborišču. Tudi danes so na fakulteti razprave, v katero smer bo šla. Veliko se govori o kulturni antropologiji. Zelo sporen in dvorezen pa je koncept multikulturnosti."

Zavzemanje za nacionalno v našem prostoru in času ni zaželeno. Srečamo ga prej kot izjemo kot pravilo in je v tem trenutku politično neoportuno. Moteče je njeno zavzemanje za slovenstvo in slovenske državotvorne institucije v prostoru, kjer je prisotna italijanska avtohtona manjšina. Duša Krnel poudarja, da moramo v korak s sosednjimi državami, in pri tem opozori na ravnanje naših sosed. Večkrat se dotakne preteklega obdobja fašizma in nacizma. Zanimalo me je, koliko so družinske izkušnje vplivale na njeno angažiranje pri delu in v javnem življenju.

"Naša družina je trpela zaradi fašizma. Mama je hodila v italijansko šolo, a šole ni mogla nadaljevati, čeprav je bila družina dobro stoječa in zavedna. Mamini starši so, na primer, hodili v slovensko gledališče v Gorico. Med vojno je družina delala v osvobodilnem gibanju, mama in teta sta bili izdani. Najprej so ju odpeljali v Coroneo, nato pa v Auschwitz. Ko se je mama vrnila, je bila preveč živčno načeta, da bi nadaljevala šolo. Želela pa je, da bi njeni otroci dosegli čim višjo izobrazbo. In tudi v Trst po tistem ni šla več. Samo enkrat, da bi mi pokazala Coroneo." To pa je v dobršni meri opredelilo tudi Dušino življenje.

Tu se je razgovor, ki je potekal pred dvema letoma in bil tedaj tudi zabeležen, končal. Prvotni zapis je med tem dobil nadaljevanje. Gotovo bi gornjim opredelitvam danes dodali, da je poleg tega, da je lepa in značajna dama, velika narodnjakinja, izvrstna menedžerka in tudi heretično ime v Slovenski Istri. Heretično ime pa zato, ker se v regionalnih medijih njeno ime in slika ne pojavljata niti, kadar nastopi kot organizatorica. Je tudi članica uredniškega odbora našega lista. Zbližale so se tudi najine delovne poti. Nadaljevanje zapisa pa v eni naslednjih številk.

Pred krajevno zbirko v Loparju, foto: Leda Dobrinja, maj 1999

Silvan Prodan
VABILO ZA ŽIVLJENSKO SOPOTNICO
(nadaljevanje s prejšnje številke)

Za gradnjo hiše sta brata Tonič in Štefan poleg najetega posojila porabila še vse prihranke. Zato sta prvo leto spala skupaj na stari žimnici za poldrugo osebo, ki jima jo je odstopil prijatelj z mestne železnice. Pri gradnji jima je veliko pomagal prijatelj zidar Ivan Drasič, ki je gradil enako hišo na nasprotni strani ulice. Ob hiši je imel ta tudi prostoren vrt, ki ga je posadil z vrsto trt.

V začetku leta 1926 sta bila brata ob službi na tramvaju naveličana sama skrbeti za gospodinjstvo, pranje perila, vzdrževanje tramvajskih uniform in seveda vsa ostala opravila v dograjeni hiši. Ni jima bilo potrebno dolgo razmišljati, da sta prišla do zaključka, da za normalno življenje nujno potrebujeta ženo. Misel, da bi si izbrala zaročenko med Argentinkami, sta opustila že po par plesnih večerih v dvorani tramvajskih delavcev. Zato jima je prišel kot z neba predlog prijatelja in soseda Ivana Drasiča, naj sledita njegovemu zgledu. Sam je namreč povabil svojo ženo Franico, ki je takrat služila kot dekla na Reki, in ki je tedaj ravno pričakovala naraščaj.

Tonič in Štefan nikakor nista mogla pozabiti svojih nekdanjih simpatij: Marije Medica iz Martincev in Ane Grženti iz Benčičev. Toda kako ju prepričati za pot v Argentino, ko sta bili obe, enako kot njuni starši, nepismeni? Ponovno, kot že ničkolikokrat, sta jima priskočila na pomoč zakonca Drasič, in sicer tako, da sta jima dala naslov prijateljice Franičine mame, ki je živela v Buzetu in je znala pisati in brati. Še istega dne sta napisala vsak svoje pismo z vabilom svojima istrskima dekletoma, naj se jima pridružita v Argentini, če se medtem nista že poročili. Pismi sta skupaj z Drasičevim priporočilom vložila v skupno ovojnico in odposlala v Buzet. Vedela sta, da pošta iz Argentine v Evropo potuje zelo dolgo. Zato pred tremi meseci odgovora nista niti pričakovala. Odgovor je prispel šele po štirih mesecih. V njem sta obe družini, tako Medica iz Martincev kot Grženti iz Benčičev, pristali, da se hčerki Marija in Ana poročita z bratoma Pišumerjima (tak je bil vzdevek Prodanovih iz Pašutičev) v Argentino. Pogoj pa je bil, da dobita uradno vabilo in denar za pot.

Tonič in Štefan sta bila ob novici, da sta njuni dekleti še prosti in voljni slediti jima v Argentino, tako iz sebe, da sta v objemu zajokala. Ob streznitvi sta takoj ugotovila, da z vabilom ne bo nobenih težav, toda kako priti do skupnih 4000 lir za pot, ko sta bila že tako do vratu zadolžena z gradnjo hiše? Zakonca Drasič sta pričakovala otroka in tudi sama pravkar dogradila skromno hišo. Ni jima preostalo drugega, kot da se obrneta na sodelavce pri mestni železnici. Ti so razumeli njuno stisko in v nekaj dneh zbrali potrebnih 4000 lir, ki sta jih brata skupaj z vabili nemudoma odposlala v Buzet.

Bodoči svakinji Marija Medica in Ana Grženti se nista pred odhodom v Argentino nikoli srečali. Prvenstveno zato, ker je bilo doma vedno dovolj dela, pa tudi zato, ker sta bili vasi Martinci in Benčiči daleč narazen, povrhu pa ju je v dolini Šavki ločila globoka soteska z močno deročo reko. Tako je naneslo, da sta se prvič srečali v Buzetu pri pisoči posrednici. In kar nehote se je pri obeh pojavil spontan obojestranski odpor ene do druge, tako da sta se z veliko nejevolje odločili za pot z isto ladjo.

Pred glavno imigracijsko agencijo v Buenos Airesu je istrski zaročenki pričakala Franica Drasič z enoletnim sinom Juanom v naročju. Iz rumene stavbe je prva izstopila Ana. S kovčkom v roki se je ozirala naokoli, da bi videla, ali jo čaka kak moški. Franica je stopila k njej in jo po domače vprašala po imenu, nato pa, kje je Marija Medica. Ana je odgovorila, da je bila v vrsti kakih deset potnikov za njo. Počakati morava še njo, je rekla Franica, kajti peljemo se v isti kraj in celo v isto hišo. Kaj, v isto hišo? se je razjezila Ana. Seveda, saj sta si brata Tonič in Štefan zgradila skupno hišo s skupnimi sredstvi, je odgovorila Franica. Čez kake pol ure je izstopila še Marija in skupaj so odkorakale do postaje Retiro. Med hojo je Franica malemu Juanu nenehno nekaj pripovedovala po špansko. Marija jo je vprašala, zakaj ne govori z otrokom po domače. Zato, da se v celoti vživi v tukajšnje okolje, kjer bo moral živeti in delati, se je glasil nedvoumni odgovor. Na postaji so stopile na vlak, ki jih je odpeljal v predmestje Avellaneda. Med potjo je Franica dvakrat podojila Juancita, sopotnicama pa pojasnila, da je znanje jezika predpogoj za obstoj in preživetje v tem velikem novem mestu. Po izstopu z vlaka so morale prepešačiti še kakih tristo metrov. Franica je videla, da obe, Marija in Ana, s težavo vlačita svoja kovčka z vsem imetjem. Ni pa jima mogla pomagati, ker je sama vedno imela v naročju kar težkega Juana. Ko so prispele pred leseno nadstropno hišo, se je Ana zgrozila: Kaj tu bomo bivali? Saj nas bo veter odnesel. In z neizmernim domotožjem se je spomnila svoje lepe, trdno grajene kamnite hiše v Benčičih z velikim pokritim baladurjem, ki je bil pravi grajski vhod v primerjavi z ozkimi vrati, ki so vodila v temačno pritličje nedavno zgrajenega domovanja.

ODŠLI SO

Poroka bratov Toniča in Štefana, Buones Aires, 1927

Tonič in Štefan sta pri znancih za prvo silo nabavila vsak po en rabljen železen štedilnik, ravno tako rabljeno kuhinjsko mizo s po dvema stoloma in rabljeno kredenco za posodo. Za spalnici jima je prav tako uspelo nabaviti po eno omaro in po eno posteljo za poldrugo osebo, vse že močno obrabljeno. Marija in Ana sta svoje skromno premoženje najprej zložili v omari, nato pa stopili prek ceste k Franici po metlo in smetišnico, da sta stanovanji pred vrnitvijo zaročencev iz službe nekoliko očedili. V kuhinji pri Štefanu je Ana našla košaro s krompirjem in slanino. Olupila je krompir, stekla z loncem v pritličje po vodo in ga postavila na štedilnik. Ko sta se Štefan in Tonič vrnila, je stal kuhan krompir z ocvirki že na mizi. Štefan je poklical še brata in Marijo in skupaj so povečerjali, tako kot bi v boljših časih tudi doma v Pašutičih. V novem okolju se napetost med Marijo in Ano ni v ničemer polegla. Nasprotno, kazalo je, da se je še stopnjevala. Tako sta morala brata skrbno paziti, da sta kupovala vedno enako posodo, po možnosti podobne kose pohištva, samo da ne bi stopnjevala nevoščljivosti med Marijo in Ano. O poroki nista niti razmišljala. Prvenstveno ker za to nista imela denarja, še bolj pa, da Mariji in Ani ne bi dala povoda za nesmiselno tekmovanje, katera bo lepše oblečena.

Prva je zanosila Marija in Tonič je že leta 1928 poskrbel, da sta se poročila brez vsakega slavja. Za priči pa sta jima bila brat Štefan in Ana Gržentič. Družini sta živeli vsaka v svojem stanovanju ob nenehnih prepirih med Ano in Marijo o tem, katera bi morala pomesti skupno stopnišče, očistiti skupno stranišče ali katera je porabila več vode oziroma ni dovolj zatisnila vodovodne pipe. In nista bili zadovoljni, dokler nista svojih prepirov prenesli še na brata, ki zato doma med sabo nista smela spregovoriti besede. Na srečo sta bila na tramvaju v isti izmeni, tako da sta se lahko vsaj med celodnevno službo vedla kot prava brata. Doma pa sta morala biti sprta najmanj toliko kot njuni ženi.

Štefanu in Ani se je zdelo škoda vsakega denarja za poroko, ki jima v življenje ne bi prinesla nobene razlike. Konec leta 1934 je zanosila tudi Ana in konec julija 1935 je prišla na svet njuna krepka hči Valerija. Normalno bi bilo, da bi Štefan za botra pri krstu zaprosil brata Toniča, toda Ana o tem ni hotela niti slišati. Zadrego sta rešila skupna prijatelja Ivan in Franica Drasič. Ko so bili v cerkvi pri krstu zbrani starši in botra, je župnik vprašal Štefana, ali ima pri sebi poročni list. Štefan je v veliki zadregi odkrito priznal, da jima skromni dohodki niso omogočali, da bi si privoščila poroko. Župnik je nato odvrnil, da za cerkveno poroko ne potrebujejo nobenega denarja, in avtoritativno odločil, da bo starša najprej poročil in šele nato krstil malo Valerijo. Tako sta bila zakonca Drasič najprej priči Štefanovi in Anini poroki in takoj nato tudi krstu njune prvorojenke.

Delo na tramvaju je bratoma Toniču in Štefanu omogočalo skromno vzdrževanje družine. Zato so obema vabljivo odzvanjale obljube mladega poročnika Perona o povezavi socialnih pravic delavcev z milijardami dohodka kapitalistov, predvsem pa o zagotovitvi osemurnega delavnika, pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja, osnovnega izobraževanja in prostih sobot. Vse to ni bilo enako močno razširjeni propagandi o neverjetnih pravicah delavcev in kmetov v daljni Sovjetski zvezi, toda bilo je dovolj, da sta se oba brata z dušo in telesom pridružila tako imenovanim "descamisados" – predmestnim brezsrajčnikom, ki so 17. oktobra 1945 najprej izsilili izpustitev Perona iz zapora in nato v februarju 1946 omogočili njegovo izvolitev za predsednika republike.

Opisani dogodki so sovpadali s koncem svetovne vojne, veliko potrebo po prehrambenih izdelkih v Evropi ter s tem močno povečanim argentinskim izvozom in gospodarskim napredkom. Tudi brata Tonič in Štefan sta si finančno toliko opomogla, da sta poravnala dolgove za hišo, si uredila v nadstropju ločene sanitarije, napeljala vodo v kuhinjo, za kuhanje pa nabavila plinske kuhalnike.

Osvoboditev domovine in priključitev Istre k novi Ljudski republiki Jugoslaviji sta brata navdajali z velikim ponosom, še posebej ker je bil novi režim vzpostavljen po vzoru velike Sovjetske zveze. Vse to je Štefana tako navduševalo, da je začel zelo resno razmišljati o vrnitvi v rodno Istro. Zato je vse prihranke skrbno vlagal na hranilno knjižico, da bi se lahko z njimi dejavno vključil v kmetijsko-predelovalno zadrugo, ki je v Krušvarih pričela z gradnjo prvega povojnega zadružnega doma v Istri. Pozanimal se je tudi za kabino in za ceno ladijskega prevoza zase, za ženo in obe hčeri. Leta 1941 se mu namreč je rodila še Tereza.

Vrnitev je načrtoval za oktober 1948, toda že 30. junija je v časopisu lahko prebral o odkritem spopadu med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo ter o resoluciji informbiroja s pozivom državljanom Jugoslavije naj prisilijo svojo vlado, da bo pokorna Sovjetski zvezi. Štefan ni imel dovolj informacij, da bi lahko presodil, kdo ima v sporu prav. Docela nerazumljivo pa mu je bilo, da dvoje držav, slonečih na deklarirani oblasti delavskih množic, ne moreta najti skupnega jezika. Ker so se mu istočasno pojavile tudi prve zdravstvene težave, je sklenil vrnitev odložiti, sprva samo začasno, kar pa je pozneje postalo dokončno.

Med množičnim izseljevanjem leta 1929 sta odšla tudi Mazurinova brata iz Loparja, iz arhiva krajevne zbirke.

Leda Dobrinja
IZ SVETA, KI SE MU REČE UMETNOST - OBISK PRI SLIKARJU KLAVDIJU PALČIČU

So nekatera področja, ki so večini nedoumljiva, rezervirana za "posvečene". Delujoči v njem svoj ceh spoštujejo, branijo in včasih to nedostopnost in mit o posvečenosti negujejo dalje. Eno področij, kjer se misterij ohranja, je umetnost. Pri nekem obisku pa ni bilo čutiti namena, da se ustvarja vzdušje skrivnostnosti. Obiskali smo slikarja Klavdija Palčiča v Trsteniku v Trstu. Tisti dan, ko smo se namenili k njemu, je deževalo. Nekje pri antenah stanuje, nam je razložil, nad svetilnikom. Z Dominikom Bizjakom, ki bo opravil razgovor z umetnikom, sva se peljala ob obali do Rojana in tam zavila na desno po ulici Via Udine. Nad svetilnikom, ko se je avto zasopihal v strmino, in pustil za sabo železne konstrukte anten, se je začel odpirati razgled na morje in obrežja ob zalivu. Med sodobnimi gradnjami so se začele razkrivati preprostejše kamnite hiše. Stisnjene v ograjena dvorišča so širile domačnost vaške sredine. Ko so se ob levem odcepu zvrstile dve, tri zaporedoma, sva vedela, da sva prišla. Začelo se naselje Trstenik, nekoč slovensko naselje, ki danes več skoraj nima slovenske družine. Ima zato ustvarjalca, ki z lepoto sporoča ne glede na narodne razlike. V skrbno urejeni hiši z okni, ki jih krasi železno okrasje od zunaj in ročna čipka z notranje strani, z visokim zidom okrog in lesenim portalom, ki vodi v dvorišče, živi naš gostitelj.

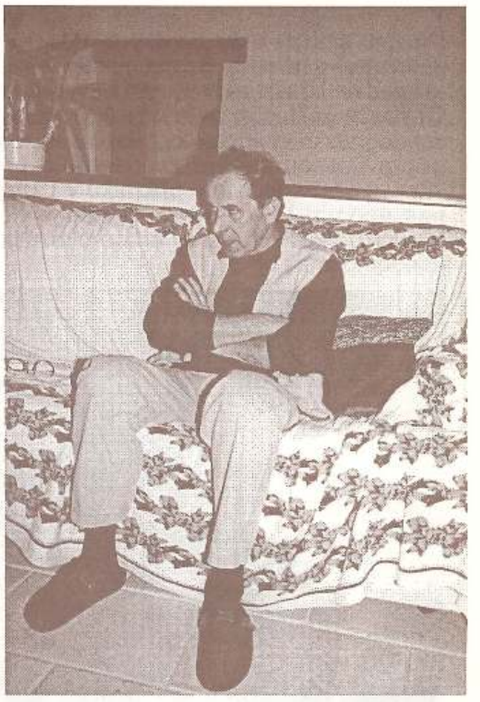
Klavdij Palčič ob spomladanskem obisku. Pogovarjalmo se o delu, umetnosti in življenju družine. Odkrivamo človeka, ki je uspel v dveh svetovih Trsta, ostal Slovenec in našel uspeh tudi po svetu. Pogovoru o umetniškem delovanju je sledila beseda o Istri, Sloveniji, Slovencih v Trstu in sedanjem trenutku, ki lahko stvari bistveno preokrene v to ali drugo smer. Beseda nanese na rojstni kraj staršev. Doma sta iz Poletičev oziroma Lukinov. Sam je na rojstne kraje staršev še vedno navezan. Spremlja njihovo napredovanje in je vesel, če lahko prispeva k njihovemu dvigu. Mogoče je sedaj pravi trenutek, da istrski Slovenci predstavimo svojo kulturo in odločneje posežemo v razpravo o multikulturnem prostoru Slovenske Istre.

Palčičeva žena Anamarija Grižon

Medtem ko sta se Dominik in Klavdij pogovarjala o življenjski in delovni poti umetnika, mi je Anamarija razkrila pot svoje družine. Oče je bil doma iz Dekanov, njegova mati iz Svetega Antona, se po preselitvi v Trst najprej zaposli v tovarni strojev. Mati je bila doma iz Sv. petra u šumi. Po prihodu v Trst sta se starša sporazumevala v tržaškem dialektu. Slovensko se je naučila po tem, ko je šla v šolo. S Klavdijem tvorita lep in skladen par. Spoznala sta se zelo mlada in si ustvarila lepo prijetno družino, bogato poklicno pot in čudovito hišo.

Od samega prihoda za ograjeno dvorišče, te objema lepota. Prostori, oprema, slike in okrasni predmeti so umirjeni in živi hkrati. Hišo na Trsteniku sta Klavdij in Anamarija dokupovala in prenavljala v zadnjem desetletju. Vse, od nakupa, načrtov do izvedbe, je njuno delo. Nastala je iz manjših kmečkih enot, ki sta jih združevala, se jim prilagajala, sledila obliki terena in novemu namenu. Vsak centimeter prostora je skrbno načrtovan, vsak steber ali stopnice pa predan tako funkciji kot skladnosti prostorov. Vse v naravnem materialu kamna, lesa, keramike in stekla. Objema te ugodje, ki o gospodarjih pove več od besed samih. Ko iščem izraz, da bi opredelila občutke, se mi vsiljuje misel: "Tu je doma lepota."
Osrednji del pritličja zavzemajo razstavni prostori. V razgibanih prehodih se iz prostora v prostor razkrivajo slikarska dela. Ko se en del zapre, te v svoji enkratnosti ogovori drugi. Povsod platna. Klavdij je predvsem umetnik. V katalogu, izdanem ob razstavi v občinski palači Costanzi v Trstu leta 1991, je izpisan celostranski stolpec samostojnih in skupinskih razstav, doma in v tujini. Avtorica Nelida Silič-Nemec predstavitev konča z gledališkim delom: "Med gledališkim delom naj omenim scenografije in kostumografije za SSG v Trstu, Dramo, Cankarjev Dom in Mestno gledališče v Ljubljani, za Operno gledališče Verdi v Trstu, La Fenice v Benetkah, Teater an der Wien na Dunaju. Leta 1984 je prejel nagrado Prešernovega sklada za slikarstvo in scenografijo."

Klavdij Palčič je preprost, umirjen in prežet z duhom. Je predvsem umetnik, čeprav ga poleg umetniškega udejstvovanja označujeta tudi javno kulturno in politično delo. Več let je bil predsednik Slovenske kulturne in gospodarske zadruge iz Trsta. Poklicno pot pa je začel kot učitelj likovnega pouka na slovenskih srednjih šolah v Trstu in Gorici. Slikarski vzpon je doživel po vključitvi v tržaško skupino "Raccordassei - Arte viva". Uspešno poklicno pot strne par katalogov in stranici Primorskega biografskega leksikona.

Ključ za razumevanja umetnikovega sporočila pa so mogoče besede: "... Iz temin komajda razberljivega in skrivnostnega ozadja se izvije človeški obraz ali pa samo njegov detajl, spačen ali zakrit ali negiben kot maska; s konturami poudarjene mišičaste okončine, krčevit splet prstov, dlan, v tla uprte ali v zraku lebdeče noge. Kot krik iz teme, kot opomin iz daljav ... Človek. V Palčičevih stvaritvah je ta še vedno protagonist ..."

Povzpeli smo se tudi v najvišji del hiše, kjer se Klavdij zadržuje, ko ne slika. S tega mesta se odpira krasen razgled na tržaški zaliv vse do Savudrije in Gradeža. Tu nastajajo študije, osnutki za ilustratorsko, grafično, scenografsko in kostumografsko delo. Leta 1996 je pripravil scenografijo za osrednjo proslavo ob slovenskem kulturnem prazniku v Ljubljani. Na to nas spomni tudi izrezek članka v Primorskem dnevniku. Naslovljen je s Palčičevo mislijo: "To bomo, kar bomo znali biti."

Mojstrov atelje je v pritličju. Skozi vežo, ki jo mehko osvetljuje dnevna luč in poudarjajo vezenine na malih oknih, te vanj pripelje ozek hodnik. Nato se odpre pred tabo. Vse je čisto in urejeno. Iz umirjenih tonov sten zaživijo rdeči, črni in modri toni s platen. Del ateljeja pa je obogaten s starimi predmeti. Kolovrat, lonec iz zemlje, mali sodček. Izredna ljubezen in spoštovanje do kulture in preteklosti prednikov. Klavdij Palčič pa pri delu ne ostaja na tleh domoznanstva. Rabi širši prostor Mediterana, želi izraziti stiske sodobnega človeka, ukleščenost k stroju, sen po letenju. S sporočili ogovarja vsakega človeka prek meja jezika in naroda. A kljub temu, mimo tega ali prav zaradi tega: je in želi biti Slovenec, sin istrskih staršev. Bogati pa prostor in čas, ki ga z delom dosega. Pri tem je Istra, iz katere izhaja, od vsega tega dobiva dvakratno.

Ob obisku se je klepet zavlekel, a se še nismo prav dotaknili dela, kaj šele dejavnosti, o katerih bi bilo vredno spregovoriti. Še enkrat pa smo iz dnevnega prostora, kjer smo se zadržali, zavili na vrh, skozi atelje in razstavne prostore. Nazadnje smo pogledali na teraso. Megla je bila pregosta, da bi ujeli motiv dvorišča. Zato smo še zadnjič prešli vse prostore in na drugi strani zapustili ograjeno dvorišče. Ko se je ob prijetnem nasmehu za nama zaprl težak portal, sva s sodelavcem odhajala prežeta z lepoto in z zavezo, da to, kar sva videla, podeliva z ljudmi naših krajev.

(Razgovor Dominika Bizjaka s Klavdijem Palčičem bo objavljen v 4. številki revije Brazde s trmuna, ki bo izšla jeseni.)

Elida Dobrinja

SVETOVNI SLOVENSKI KONGRES NA ŠTUDIJSKI EKSKURZIJI V ISTRI

S Svetovnim slovenskim kongresom je uredniški odbor Istrskih tem poglobil sodelovanje zaradi predstavitve lista pri Kongresu. Med drugim je prišla na dan želja, da bi si člani Kongresa ogledali to "slavno" Istro. Dogovorili smo se za sobotni izlet in tako smo se 29. maja dobili na Črnem Kalu. Popeljali smo se v Hrastovlje, kjer smo se pred ogledom znane cerkve odločili za jutranjo kavico v tamkajšnjem kmečkem turizmu. Začeli smo se spoznavati. Člani Kongresa so bili željni informacij o okoliških vaseh, predvsem tistih pod Kraškim robom, saj je bila pot z avtobusom s pogledom na rob prekratka, da bi se o vseh vaseh dalo kaj več povedati.

Pot od kmečkega turizma proti cerkvici je vodila mimo Pohlenovega kipa šavrinke, tako da smo izkoristili možnost in se nekateri skupno fotografirali. V tistem času so ravno dozorevale češnje, kar je nemalo navduševalo udeležence iz krajev po Sloveniji, kjer so ljudje na češnje morali še malo počakati. Pred cerkvico Sv. Trojice, znamenite gotske cervice z znanimi freskami, je vsakega izmed nas počakal Daniel Starman s požirkom domačega brinjevčka in olivnega olja. To je bil samo uvod, kajti tu se nam je pridružil in preko celega dne odlično skrbel za dobro vzdušje skupine. Ogled po cerkvici je spremljala stokovna razlaga fresk.

Iz Hrastovelj smo se mimo Kubeda, Gračišča in Popeter odpeljali v Lopar, kjer sta nas pred muzejčkom že čakala dr. Duša Krnel Umek in novinar Večera. Krnelova je kot strokovna nadzornica pri postavitvi krajevne etnološke zbirke v Loparju predstavila dosedanje delo pa tudi pomen in probleme raziskovalnega dela v istrskem podeželju. Za člane Kongresa je bil ogled muzejčka izjemno zanimiv, saj jim je bil preko eksponatov, slikovnega materiala ter posebne postavitve predstavljen duh istrskega človeka in njegove stiske nekoč in danes. Udeleženci so izkoristili priložnost in si kupili Istrske teme in Brazde s trmuna. Ker pa ne moreš v Istro, ne da bi poskusil domačega vina, smo se sprehodili do soseda Arturja in si tam kupili kak litrček.

Da bi kasneje imeli še kaj moči, smo se odpeljali na Pomjan v gostilno in se tam okrepčali z domačim bakalajem, mineštro, kruhom in vinom. Senca je prav prijala in prijetno je bilo spoznavanje in druženje med člani uredbiškega odbora Istrskih tem in člani Svetovnega Slovenskega kongresa. Od Tem smo bili poleg mene in Duše Krnel Umek še Silvan Prodan, Vlado, Milena Zupančič in Dinko Dominik Bizjak. Po malici je pogovor lepo stekel tudi o aktualnih problemih v Sloveniji in Istri. Ravno pristna predstavitev stanja na istrskem podeželju v vseh razvojnih vidikih je bil smoter celotne študijske ekskurzije. Tema je bila zelo interesantna tudi za novinarja pri Večeru, tako da je o tem tudi sam napisal članek. Pogovor in skupno druženje nas je prevzelo, tako da se je bilo treba že kar podvizati, da bi si ogledali še Glem in Boršt.

Na poti med Pomjanom in Glemom je vzela mikrofon v roke. Milena in nam zelo lepo predstavila dolino Rokave ter znamenitosti v krajevni skupnosti Boršt - Labor. V Glemu smo se peš odpravili v samo jedro vasi. Pri prijaznih ljudeh se je ob kavici in vinu klepet nadaljeval pod murvo. Tu smo vsi skupaj kar pozabili na čas. Gostoljubnost Arčonovih je potrdila predstave udeležencev Kongresa o prijetnosti domačinov.

V Borštu nam je Milena nekaj več povedala o cerkvici in napisih v glagolici. Večer so udeleženci ekskurzije preživeli v Hotelu Convent, kjer so bili prisotni na otvoritvi razstave grbov in tam nadaljevali druženje v vzdušju celega dne. Če naj se Istra predstavlja, so take študijske ekskurzije eden izmed najprimernejših načinov za to. V tem izletu je bilo združeno strokovno z aktualnim, prijetno s poučnim. Ker ostane človeku kraj v spominu po vtisih, ki si jih pridobi na izletu, sem prepričana, da bo Istra za vselej ostala pri Svetovnem slovenskem kongresu lepo zapisana.

Ogled vasi Glem, maj 1999

Avgust Danilo Pucer

IZLET V PRAGO

Klub krščanskih izobražencev je pred kratkim organiziral štiridnevni izlet v Prago. Ponudila se mi je priložnost in pridružil sem se jim. Iz Kopra smo se z avtobusom odpeljali v soboto, 24. aprila zgodaj zjutraj. Potovali smo mimo Ljubljane, Maribora in nato mimo Dunaja do Češke meje. Na Češki strani smo se ustavili v Velehradu, kjer smo si ogledali romarsko cerkev. Tu sta delovala sveta brata Ciril in Metod. Potovali smo dalje mimo Brna do Prage, kjer smo se nastanili v hotelu Fortuna.

Naslednje jutro po zajtrku smo si ogledali Plečnikovo cerkev Srca Jezusovega. V tej cerkvi smo bili nato tudi pri sveti maši, pri kateri so somaševali štirje naši duhovniki, udeleženci izleta. Maša je bila dvojezična. Češki duhovnik je pojasnil svojim vernikom, da smo tam prisotni rojaki Jožeta Plečnika in da smo si prišli ogledat dela, ki jih je ustvaril v Pragi. Dobil sem vtis, da čehi bolje poznajo Plečnika kot pa slovenski narod in država. Poleg drugih zanimivosti smo si ogledali tudi Karlov most, s katerega so vrgli v reko Vltavo sv. Janeza Nepomuka in trg sv. Vaclava, središče češke države, kjer so bile vse demonstracije proti nacizmu in komunizmu in kjer se je po sovjetski okupaciji sežgal tudi Jan Palah. Obiskali smo tudi Stari trg, mestno hišo in poltisočletja staro astronomsko uro. Po večerji so šli nekateri na kulturne prireditve.

V ponedeljek smo se posvetili predvsem ogledu rezidenčnega gradu Hradčany z gotsko katedralo in kraljevo palačo ter Zlato uličko. Ogled notranjosti predsedniških dvorov na gradu Hradčany, ki ni na ogled navadnim obiskovalcem, nam je omogočil slovenski veleposlanik v Pragi, dr. Damijan Prelovšek. Tam nas je sprejel in razkazal Plečnikova dela. Dr. Damijan Prelovšek je tudi avtor knjige z naslovom Plečnikova sakralna umetnost, ki jo je izdalo Ognjišče. V 3. številki te revije je objavljen intervju z njim.

V torek, 27. 4. smo si ogledali še nekaj zanimivosti. Nekaj časa smo imeli na razpolago tudi za nakupe. Na poti proti domu smo si nameravali ogledati še srednjeveški grad Konopište, toda za ogled notranjosti smo prispeli prepozno. Ogledali smo si ga le od zunaj. Domov smo se vračali mimo Salzburga, Vidma in Trsta. V Kopru smo bili v sredo zgodaj zjutraj.

Pozdrav domačim v Zagrebu, ki ga je Tone Mihec poslal iz Bosne leta 1943

Opr. U K št. 1298/4-57

ODLOČBA O PREKRŠKU

SODNIK ZA PREKRŠKE OKRAJNEGA LJUDSKEGA ODBORA V KOPRU na podlagi čl. 124 temeljnega zakona o prekrških (Ur. list FLRJ, št. 46/428-51) ter čl. 34 Splošnega zakona o ureditvi občin in okrajev (Ur. list FLRJ št. 28/269-55) — in čl. 10 zakona o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov v zadevah, ki so urejene z dosedanjimi republiškimi predpisi (Ur. list LRS št. 26/130-55) — čl. 14 zakona o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov (Ur. list FLRJ št. 34/371-55)

ODLOČA:

Obdolženi pok.Jožefa, roj.20.4.1910 v Kubedu, stanujoča v Loparju št.7, pošta Marezige, Slovenka, stalna prebivalka okraja Koper, mala kmetica, poročena, še ne predkaznovana,

JE KRIV, da,

ker je dne 30.10.1957 ob 8.15 uri v Kopru na tržnici /ribarnica/ prodajal 2 litra žganja /enega je imela na mizi, drugi liter pa pod mizo/ ter dva litra vina. Prodala pa je samo žganje - 2 litra, ne da bi plačala prometni davek za to žganje, niti ni imela potrdila o oprostitvi davka.

S tem je storila prekršek po čl.39, tč.1 v zvezi s čl.35 , tč.2 oz.4 uredbe o prometnem davku v zvezi z navodilom o pobiranju in kontroli prometnega davka od špirita in alkoholnih pijač /U.L.FLRJ št.55/674-53/, in /U.L.FLRJ št.21/238-54/, valed česar se jo na podlagi že navedenega čl. 39,tč.1 v zvezi s čl.34 TZP KAZNUJE

z denarno kaznijo 1.200.-din in na plačilo din 250.- takse za to odločbo na podlagi tar. št. 7 odloka o uvedbi občinskih taks (Ur. list LRS št. 27/497-55), katero se v primeru neplačila prisilno izterja.

Denarno kazen je plačati pri sodniku za prekrške OLO KOPER, Verdijeva ul. 2, ali po priloženi čekovni položnici na račun št. 65-KB-1-329777-0 Kazni za prekrške, Odsek za proračun OLO Koper, v roku 3 dni po pravnomočnosti te odločbe v korist sklada za socialne ustanove

V primeru neplačila se denarna kazen v smislu čl. 29 TZP spremeni v kazen zapora v trajanju 16 dni

Stroški upravno kazenskega postopka znašajo din 100.- ter jih mora obdolženec poravnati v istem roku kot denarno kazen in takso.

UTEMELJITEV:

Na podlagi ovadbe z dne Koper 30.10.1957 , predloga občinskega LO Koper, sodnik za prekrške z dne 2.11.1957 in zaslišanja stranke je ugotovljeno, da se je ista prekršila, kakor že zgoraj navedeno, kar je tudi priznala na zaslišanju, z izgovorom, da je mislila, da ji ni potrebno plačati prometnega davka, ker ni plačala davka na pridelek, ker je letos imela malo pridelka na vinu valed prevelike slane, ki je osmodila grozdje. Glede dveh litrov vina pa je omenila, da jo je Belič Rozina iz Marezig naprosila, da proda na njen račun vino, ki ga ji je tudi ona dala. Stranka je pripomnila, da mora preživljati in skrbeti za celo družino, ker je bolan mož in poleg tega tudi tašča Stare Marija. Nadalje, da so malo pridelali zaradi prevelike slane, nadalje , da ji mala kmetica in živi v težkoćah ter prosila, da bi se ji čim blažje kaznovalo. Upoštevajoč vse to se jo je kaznovalo z nižjo den.kaznijo, ki znaša za take prekrške /najnižj 5000.

Zoper to odločbo je dopustna pritožba na senat za prekrške pri Drž. sekretarjatu za notranje zadeve LRS Ljubljana. Pritožba, kolkovana z 90 din, se mora vložiti v roku 8 dni od dneva prejema te odločbe pismeno ali ustno na zapisnik pri sodniku za prekrške OLO v Kopru.

Koper, dne 13.11. 1957 Sodnik za prekrške:

Odločba o prekršku, original iz arhiva krajevne zbirke v Loparju

Že sam napad Kraljevine Italije na Jugoslavijo, v sestavu katere je Slovenija takrat bila, je predstavljal vojni zločin. Gre za zločin proti miru, za kakršnega je bila spoznana agresija nacistične Nemčije, ker je začela 2. svetovno vojno s prekršitvijo pogodb, ki jih je bila podpisala. Na enak način je napadla tudi Italija brez vojne napovedi in si zasedeno ozemlje enostavno pripojila. Kot je nacistična Nemčija začela izseljevati Slovence iz Štajerske in Gorenjske, tako je začela izseljevati še pod veliko hujšimi pogoji kot Nemčija tudi Italija. (Nemci so Slovence deportirali v Srbijo in deloma na Hrvaško, da se tam znajdejo, kakor vedo in znajo. Italijani pa so Slovence trpali pod nečloveškimi pogoji v koncentracijska taborišča.)

Mednarodnopravno je bil položaj v Sloveniji po vojaškem udaru 27. marca 1941 v Beogradu in napadu sil osi tak, da je sicer bilo podpisano premirje med Jugoslavijo in napadalskimi državami. Jugoslovanska vlada pa je izjavila, da bo Jugoslavijo vojno nadaljevala na strani zaveznikov. Kraljevina Italija je torej kršila norme mednarodnega javnega in mednarodnega vojnega prava tudi kar zadeva upravljanje zasedenega ozemlja. V tem povzetku lahko navedemo samo številke. Ima pa vsaka taka številka svojega človeka in lastno strašno kalvarijo.

Kako vsestransko so ovadeni zločinci kršili vse norme civilizacije, ponazarja tudi pismo obveščevalnega urada XI. armadnega korpusa z dne 4. 9. 1942 pod strogo zaupno: "Posebej prosimo poveljstva orožniških skupin, da še enkrat obvestijo zdravnike, ki so omenjeni v pismu z dne 10. 7. t. l., da se vsaka zdravniška pomoč upornikom kaznuje s smrtjo." Torej, generali in visoki častniki kraljeve italijanske vojske ukazujejo usmrtitev zdravnikov, če le-ti opravijo svojo zdravniško in človeško dolžnost do ranjenega borca za svobodo.

Justični zločin v zvezi s partizanskim napadom na železniški most pri Preserju. Most je bil hudo poškodovan. Padli so štirje italijanski vojaki. Šlo je za tipično vojaško akcijo, ki je po mednarodnem vojnem pravu legalna in legitimna. Ker pa v tem primeru Italijani niso mogli napasti partizanov kot vojaškega nasprotnika, so se znesli nad civili. Aretirali so 69 ljudi in jih obtožili pred vojnim sodiščem v Ljubljani. Obtožnica se je sklicevala na Mussolinijev razglas z dne 9. 10. 1941. Vojaški tožilec, obdolženi Grisolia, je predlagal 39 smrtnih kazni. Petčlanski senat jih je izrekel 16 oziroma toliko je bilo ustreljenih. Sodniki so vedeli, da je policija z mučenjem izsilila priznanja od obtožencev. Člani sodnega senata so bili v civilu poklicni sodniki ali tožilci. Predsednik senata polkovnik Rocco Torraca je pred začetkom procesa opozoril slovenske zagovornike, da na razpravi ne smejo omenjati pretepanje in mučenje obtožencev, ker jih bo sicer poslal v internacijo. Člani sodnega senata so se torej zavedali, da so s sodbo izvršili justični zločin.

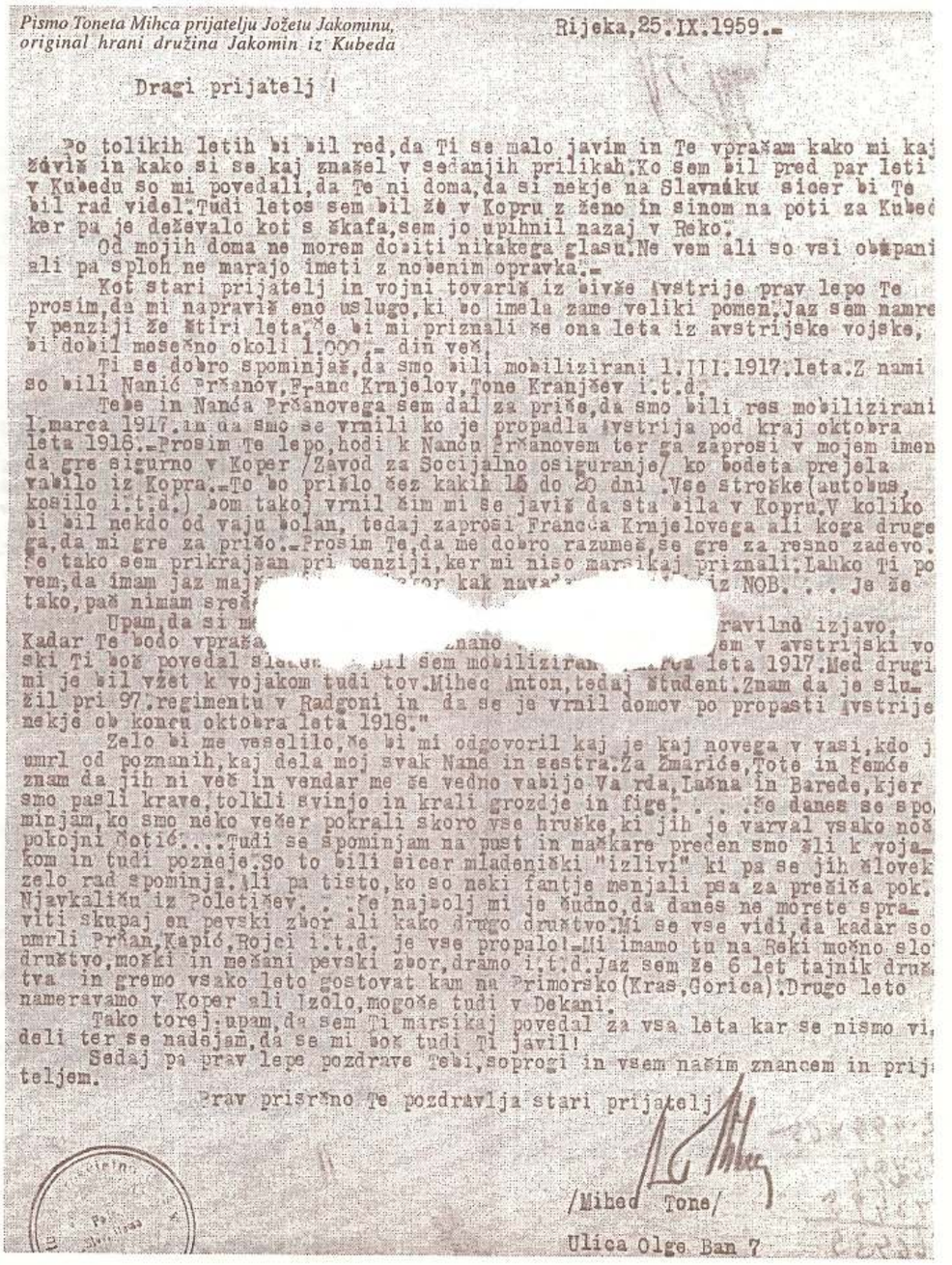
Tudi streljanje žrtev je bilo izvedeno na izredno krut način, ko so ga sicer uporaljali pri vseh ubojih. Ta način je opisan v dopisu poveljstva ljubljanske posadke z dne 11. 8. 1941, številka 5042/31 (49), ko je oddelek črnih srajc "Monatagna" 7. 8. 1942 streljal žrtve tako, da je ena od njih ostala nepoškodovana, ostale pa so bile lažje ranjene. Potem so jih pobijali z revolverskimi streli. Na ta način so preserske žrtve usmrtili vojaki divizije Granatieri di Sardegna. To je razvidno iz dopisa poveljstva XI. armadnega korpusa z dne 27. 3. 1942 štev. 6/796.

Kot primer posebnega barbarstva navajamo še ravnanje polkovnika Del Negra. Dne 25. 4. 1942 so vojaki Del Negra po hišah pobrali 8 kmetov, ki so jih 27. aprila 1942 vodili s seboj na območje vasi Drežnik, Slovenska briga itd. Tega dne so ujeli tudi dva neoborožena ranjena partizana, nato pa v vaseh odpeljali še 6 moških. Tako je bilo vseh "ujetih" 16. Polkovnik Negro je ukazal umor le-teh na grozovit način. Žrtev niso streljali, marveč so jih pobili s temi sekirami. To se je zgodilo v vasi Preža.

Slovenska komisija za ugotavljanje vojnih zločinov je takoj po vojni sestavila približno preglednico zločinov, ki jih je Italija zagrešila v Ljubljanski pokrajini in so bili dostopni na osnovi do takrat zbranih podatkov. Upoštevati je, da je Ljubljanska pokrajina imela skupno 330 tisoč prebivalcev. (Ustreljeni talci 1500, civilisti, ustreljeni med Roško ofenzivo 2500, civilisti, ki so podlegli mučenju 84, civilisti, ki so zgoreli ali bili ubiti drugače 103, ujeti partizani, ubiti 900, umrli v taboriščih 7000, skupaj 12087. Ti podatki so samo približni.) Iz zbranega gradiva, ki še vedno predstavlja samo delce tistega, kar so italijanski vojni zločinci pri nas zakrivili, menimo, da je dovolj, da se uvede preiskava, pripravi gradivo za obtožbo, po vloženi obtožnici pa opravi javna glavna obravnava in izreče sodba. V primeru, da koga od obtoženih ne bo moč pripeljati pred sodišče, se mu sodi v odsotnosti. ...

Slovenci smo bili v zgodovini pogosto žrtve napadov in iztrebljanja. Zato je ne samo politična in moralna dolžnost, marveč izrazito pravna dolžnost Republike Slovenije, da procese zoper italijanski vojne zločince izvede. Treba je upoštevati, da nas Italijani skušajo enostavno zanikovati, kot da nas ni. To dokazuje odnos Republike Italije do slovenske narodnostne manjšine v Italiji. Predvsem pa so dejanja, ki jih storilcem očitamo, taka grozodejstva, da na noben način ne smejo ostati nekaznovana. Apeliramo na celotno slovensko in na mednarodno javnost, da v imenu človečnosti in civilizacije podpre kazenske postopke zoper italijanske vojne zločince.

(Skupina ovadilteljev, ki jih zastopa odvetnik Dušan Puh, je ovadbo vložila 26. 5. 1999 na tožilstvu v Ljubljani.)

Pismo Toneta Mihca prijatelju Jožetu Jakominu, original hrani družina Jakomin iz Kubeda

Rijeka, 25. IX. 1959.-

Dragi prijatelj !

Po tolikih letih bi bil red, da Ti se malo javim in Te vprašam kako mi kaj zdiš in kako si se kaj znašel v sedanjih prilikah. Ko sem bil pred par leti v Kubedu so mi povedali, da Te ni doma, da si nekje na Slavnaku sicer bi Te bil rad videl. Tudi letos sem bil že v Kopru z ženo in sinom na poti za Kubed ker pa je deževalo kot s škafa, sem jo upihnil nazaj v Reko.

Od mojih doma ne morem dosiiti nikakega glasu. Ne vem ali so vsi obolani ali pa sploh ne marajo imeti z nobenim opravka.-

Kot stari prijatelj in vojni tovariš iz bivše Avstrije prav lepo Te prosim, da mi napraviš eno uslugo, ki bo imela zame veliki pomen. Jaz sem namre v penziji že štiri leta. Če bi mi priznali še ona leta iz avstrijske vojske, bi dobil mesečno okoli 1.000.- din več.

Ti se dobro spominjaš, da smo bili mobilizirani 1. III. 1917. leta. Z nami so bili Nanić Pršanov, Franc Krnjelov, Tone Kranjčev i.t.d.

Tebe in Nanča Pršanovega sem dal za priče, da smo bili res mobilizirani 1. marca 1917. in da smo se vrnili ko je propadla Avstrija pod kraj oktobra leta 1918.- Prosim Te lepo, hodi k Nanču Pršanovem ter ga zaprosi v mojem imen da gre sigurno v Koper /Zavod za Socijalno osiguranje/ ko bodeta prejela vabilo iz Kopra.- To bo prišlo čez kakih 15 do 20 dni. Vse stroške (avtobus, kosilo i.t.d.) bom takoj vrnil čim mi se javiš da sta bila v Kopru. V koliko bi bil nekdo od vaju bolan, tedaj zaprosi Franca Krnjelovega ali koga druge ga, da mi gre za priče.- Prosim Te, da me dobro razumeš, se gre za resno zadevo. Se tako sem prikrajšan pri penziji, ker mi niso marsikaj priznali. Lahko Ti po vem, da imam jaz maj[illegible] kor kak nava[illegible] iz NOB. . . Je že tako, paš nimam sreč[illegible]

Upam, da si m[illegible] pravilnd izjavo, Kadar Te bodo vpraša[illegible] znano [illegible] em v avstrijski vo ski Ti bog povedal sla[illegible] bil sem mobiliziran[illegible] leta 1917. Med drugi mi je bil vžet k vojakom tudi tov. Miheč Anton, tedaj študent. Znam da je slu žil pri 97. regimentu v Radgoni in da se je vrnil domov po propasti Avstrije nekje ob koncu oktobra leta 1918."

Zelo bi me veselilo, če bi mi odgovoril kaj je kaj novega v vasi, kdo j umrl od poznanih, kaj dela moj svak Nane in sestra. Za Žmaride, Tote in Čemče znam da jih ni več in vendar me še vedno vabijo Va rda, Lašna in Barede, kjer smo pasli krave, tolkli svinjo in krali grozdje in fige. . . . Še danes se spo minjam, ko smo neko večer pokrali skoro vse hruške, ki jih je varval vsako noč pokojni Čotić. . . . Tudi se spominjam na pust in maškare preden smo šli k voja kom in tudi poznaje. So to bili sicer mladeniški "izlivi" ki pa se jih človek zelo rad spominja. Ali pa tisto, ko so neki fantje menjali psa za prešiča pok. Njavkaliču iz Poletičev. . . Je najbolj mi je čudno, da danes ne morete spra viti skupaj en pevski zbor ali kako drugo društvo. Mi se vse vidi, da kadar so umrli Pršan, Kapić, Rojci i.t.d. je vse propalo! - Mi imamo tu na Reki močno slo društvo, moški in mešani pevski zbor, dramo i.t.d. Jaz sem že 6 let tajnik druš tva in gremo vsako leto gostovat kam na Primorsko (Kras, Gorica). Drugo leto nameravamo v Koper ali Izolo, mogoče tudi v Dekani.

Tako torej upam, da sem Ti marsikaj povedal za vsa leta kar se nismo vi deli ter se nadejam, da se mi bog tudi Ti javil!

Sedaj pa prav lepe pozdrave Tebi, soprogi in vsem našim znancem in prij teljem.

Prav prisrčno Te pozdravlja stari prijatelj

/Miheč Tone/

Ulica Olge Ban 7

Kužnik Vladimir

VIDENJE ISTRSKIH VASI IN NJIHOVEGA RAZVOJA

Izpraznjene istrske vasi, ruševine in zapuščena polja niso nič kaj lepa slika Slovenske Istre. Res je, da se stanje nekoliko izboljšuje, vendar brez nekega določenega plana ali smernic razvoja (razen za nekatere vasi). Pojavljajo se razne ideje, največkrat zelo nedoločene ali pa zelo strogo omejujoče. Nekatere študije o možnostih razvoja zapuščenih vasi brez domačih prebivalcev (manjkata vsaj dve če ne tri generacije prebivalcev) oziroma s priseljenci pa ne ponujajao pravih smeri razvoja. En obrtnik ali ena dejavnost še ni razvoj kraja. Staro avtohotno prebivalstvo je razseljeno ali pa je že zelo ostarelo in ne more biti nosilec razvoja. Mlajše generacije domačinov pa so v skrbi za vsakdan, v borbi za standard ali vsaj za preživetje, skoraj nezainteresirani za vlaganje v razvoj domačega kraja. Novo priseljeni pa tudi niso zainteresirani za razvoj krajev več, kot je njihova lastna potreba. Nihče pa do danes ni ponudil nič konkretnega, kar bi bilo zanimivo in bi vzbudilo zanimanje za večja vlaganja. Brez teh vlaganj pa ne bo razvoja.

Tudi sam nimam prav konkretnega predloga, ker ne poznam vseh problemov in

Osp. foto: Dominik Bizjak, 1997

tudi ne možnosti teh krajev. Vsekakor pa je nujno, da se najdejo predlogi, ki ne bi omejevali prebivalcev Slovenske Istre. Pred kakršnimkoli poskusom razvoja pa bi bilo treba predvsem rešiti nekatere probleme.

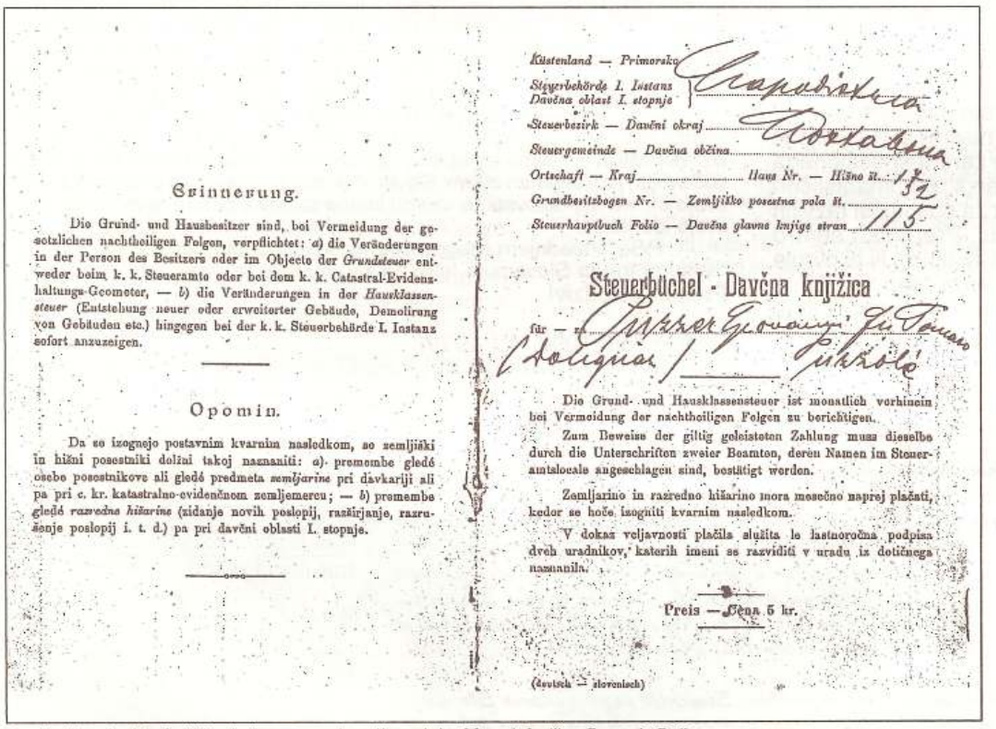
Najprej bi bilo potrebno rešiti lastninsko stanje vseh parcel in objektov. Dedovanje na nekaterih parcelah ni bilo urejeno zadnjih 30, 40 let. Veliko parcel je zamenjalo lastnika samo v medsebojnem dogovoru, brez pogodb in knjižb v zemljiški knjigi. Veliko lastnikov se je razselilo po svetu, morda jih niti ni več med živimi, nasledniki pa niti ne vedo, da imajo kaj v stari domovini.

Glede Dragonje in njene zaščite ne bi veliko filozofirali. Zaščitena je že sedaj, pozidava je prepovedana in takšna naj tudi ostane. Vendar bi bilo nujno, da se v spodnjem delu uredi določena infrastruktura. Kmetje, ki bi radi obdelovali zemljo v dolini, morajo najprej imeti dostop vanjo, saj bi stanovali v vaseh na vrhu hribov kot nekoč. Z osamosvojitvijo je nekaterim vasem meja onemogočila dostop v dolino ali pa morajo namesto prejšnjih 5, 10 km sedaj narediti 50 km. Zaradi tega je nujno, da se usposobijo in utrdijo stare poti v dolino, in sicer iz Topolovca, Boršta in Labora, ki bi se končale s priključkom na škrlinah. To gotovo ne bi uničilo doline. Končno pa sta kontrola naše meje in zaščita prebivalcev in krajev nujna.

Glede obiskovanja doline pa predlagam naslednje. Poleg domačinov bi poti uporabljali tudi turisti. Čeprav so ljubitelji narave, verjetno ne bodo šli peš iz Portoroža. Za njih je potrebno urediti izhodiščno točko. Koncesijsko je treba oddati prostor za parkiranje, sanitarije ali prikolico, šotor, in sicer za odškodnino. S tem bi onemogočili divje kampiranje in vandalizem do okolja. Domačini pa morajo imeti možnost urejanja teras na pobočjih za gojitev trt, oljk in sadja. Strugo reke pa bi bilo nujno strokovno sanirati, da ne bi poplavljala obdelovalne zemlje.

Sočasno je nujno izdelati realne plane razvoja okoliških vasi, kajti le ta je zagotovilo za vrnitev življenja vanje in v dolino. Razvoj teh krajev pa ne sme sloneti na prodaji parcel ali hiš samo za turizem - počitniške hišice. To bi bilo za te kraje uničujoče. Morebitna gradnja novih vasi ali bivalnih središč pa ni primerna, dokler obstajajo možnosti oživitve in dopolnitve sedanjih prostorskih možnosti. Sploh pa se ne sme dovoliti poselitev v dolini. Vsekakor pa je zelo nujen pogoj infrastruktura.

In končno: kakšen je konkreten predlog razvoja naših krajev? Odgovora na to na žalost nimam. Vsekakor pa je na nas, da se vključimo v iskanje odgovorov in poskušamo najti najboljše rešitve. Lep pozdrav vsem bralcem!

Erinnerung.

Die Grund- und Hausbesitzer sind, bei Vermeidung der gesetzlichen nachtheiligen Folgen, verpflichtet: *a*) die Veränderungen in der Person des Besitzers oder im Objecte der *Grundsteuer* entweder beim k. k. Steueramte oder bei dem k. k. Catastral-Evidenzhaltungs-Geometer, — *b*) die Veränderungen in der *Hausklassensteuer* (Entstehung neuer oder erweiterter Gebäude, Demolirung von Gebäuden etc.) hingegen bei der k. k. Steuerbehörde I. Instanz sofort anzuzeigen.

Opomin.

Da se izognejo postavnim kvarnim nasledkom, so zemljiški in hišni posestniki dolžni takoj naznaniti: *a*) - premembe gledé osebe posestnikove ali gledé predmeta *zemljarine* pri davkarji ali pa pri c. kr. katastralno-evidenčnem zemljemercu; — *b*) premembe gledé *razredne hišarine* (zidanje novih poslopij, razširjanje, razrušenje poslopij i. t. d.) pa pri davčni oblasti I. stopnje.

Küstenland — Primorska

Steuerbehörde I. Instanz / Davčna oblast I. stopnje: Capodistria

Steuerbezirk — Davčni okraj: Koštabona

Steuergemeinde — Davčna občina:

Ortschaft — Kraj: Haus Nr. — Hišno št.: 172

Grundbesitzbogen Nr. — Zemljiško posestna pola št.:

Steuerhauptbuch Folio — Davčna glavna knjiga stran: 115

Steuerbüchel - Davčna knjižica

für — za: Cuzzer Giovanni fu Simone

Dolujan / Pikrolo

Die Grund- und Hausklassensteuer ist monatlich vorhinein bei Vermeidung der nachtheiligen Folgen zu berichtigen.

Zum Beweise der giltig geleisteten Zahlung muss dieselbe durch die Unterschriften zweier Beamten, deren Namen im Steueramtslocale angeschlagen sind, bestätigt werden.

Zemljarino in razredno hišarino mora mesečno naprej plačati, kedor se hoče izogniti kvarnim nasledkom.

V dokaz veljavnosti plačila služita le lastnoročna podpisa dveh uradnikov, katerih imeni se razvidita v uradu iz dotičnega naznanila.

Preis — Cena 5 kr.

(deutsch — slovenisch)

Dvojezična davčna knjižica iz časa stare Avstrije, original hrani družina Pucer iz Puč.

ODGOVOR PROJEKTNTE SKUPINE ZA INICIALNI RAZVOJNI NAČRT Krkavče, Puče, Koštabona (Brič)

Na uredništvo lista je prispelo tudi pismo projektne skupine za inicialni razvojni načrt Krkavče, Puče, Koštabona (Brič), ki ga je podpisal gospod Zoran Žagar. Poleg pohvale listu se pismo odziva na trditve Odbora vaške skupnosti Puče.

"Vaše ugotavljanje o neenakovredni obravnavi posameznih vasi ne more imeti podlage pri izvajanju našega projekta, saj smo vse vasi obravnavali enako, jih obiskali, organizirali sestanke, povabili krajane k sodelovanju, jim dali možnost za individualne razgovore. Izpolnjen anketni vprašalnik je poslal le en krajan iz Puč. Na individualnih razgovorih ni bilo nobenega. Nimamo evidentirano, da bi krajan iz Puč pripravljal kakšen projekt.

Tudi naša projektna skupina ugotavlja, da bi moralo sodelovanje med krajani in občinsko upravo dvigniti na bistveno višji nivo. S tem bi se tudi morebitne neenakovrednosti posameznih skupnosti vsaj jasno evidentirale, če že ne odpravljale." Poleg tega avtor navaja, da inicialni razvojni projekt ni projekt, ki so ga izvedli in zaključili in da bodo še iskali načine za odpiranje razvojnih perspektiv. Za boljše rezultate pa je potrebno večje povezovanje, skupno načrtovanje, boljše informiranje in večje zaupanje. Projektna skupina je inicirala tudi idejo o zagonu "razvojne agencije" podeželja slovenske Istre, strukture, ki naj stalno servisira posameznike in skupnosti.

Spoštovani neimenovani kulturniki!

Na svoj naslov sem prejel Vašo ponudbo, da bi podpisal izjavo, če se strinjam in podpiram delovna izhodišča Kulturnega foruma Severne Istre. Ker pa niste bili dovolj jasni, oziroma, ker se z nekaterimi zapisanimi stališči ne strinjam, sem se namenil, da Vam svoje poglede pojasnim v tem pismu.

Predvsem se nikakor ne strinjam z še enim novim nazivom naše deželice "Severna Istra". (Uf, kako močno spominja na "Severno Irsko"!) Menim, da so nam v zgodovini doslej že prevečkrat nadejali razna izmišljena imena: od Ilirskih provinc v času Francozov in Julijske krajine pod Italijo, do Slovenskega Primorja pod Jugoslavijo v širšem smislu, tako kot tudi ožje Obala, ali novejše Šavrinija. Prišel je čas, ko je potrebno sprejeti že tudi uradni naziv, to je Slovenska Istra ("Slovenska" z veliko začetnico!). O tem sem sam mnogo razmišljal in ne najdem pojasnila ne opravičila, da temu ne bi bilo tako.

Delovna izhodišča nameravanega Kulturnega foruma predstavljajo nezadovoljstvo z obstoječim stanjem, kar je zelo v redu, vendar: ali ne bi nova željena oblika bila podvajanje nekaterih že obstoječih "forumov?" Kaj pa Kulturni klub Istra, ni ravno nekaj takega, kar bi želeli imeti, ne bi bilo morda dovolj priključiti se in tu uveljavljati svoje ambicije? Pa druga kulturna društva na podeželju? Ali nimamo tudi Zvezo kulturnih društev? Je še cel kup drugih "forumov", tudi v izdajateljski dejavnosti, n.pr. Primorska srečanja, Anales, Fontana, Brazde s trmuna, časopis Istrske teme, Istrski koledar (v Dekanih) in še marsikaj. Ali je res potrebno imeti še eno revijo za kulturo in razmišljanje?

Jamranje nad oblastjo, ki ne daje dovolj za kulturo ni nič novega, to smo vedno počeli in od oblasti pričakovali več. Toda misliti, da bo oblast to sama storila, je utopično. Vprašujem se, kdo se sedaj uvršča v ustvarjalno kulturo, a tisti, ki naj bi zadnjih štirideset let poskušali kar dvakrat ustanoviti poklicno gledališče? Zelo skromno za tako obdobje. Pišete o centralni oblasti, ki da s pridom izkorišča in opravičuje mlačnost lokalnih občinskih uprav. Ali ni ideja o močni medobčinski kulturi tudi neke vrste minicentralizem? Za potrošnika dobrin je vsak centralizem enak, najsi je ta iz Ljubljane ali iz Kopra! Tudi s tem se ne strinjam, da je zaradi specifičnega razvoja tega območja v preteklosti velik primanjkljaj humanistične inteligence na račun tehnične ter, da je to vzrok za odsotnost razvitih kulturnih dejavnosti in znanstvenih institucuj. Prepričan sem o nasprotnem: imamo v Slovenski Istri kar nekaj institucij, ki bi ovrgle tako misel. Menim, da je sicer prav, da hočemo tega še več in kakovostnejšega. A ne bi bil to prevelik očitek generaciji, ki je pravkar izpregla, da ni na tem področju ničesar storila, ko pa vendar vemo, da ni tako?

Nadalje omenjate prispevke k preseganju kulturne problematike, pri čemer bi že v osnovi premagovali kulturni lokalizem in bi težili k somerni zastopanosti vseh kulturnih smeri in interesov. Z dejavnim odnosom bi se Kulturni forum Severne Istre "potrudil razviti trenutno najbolj deficitarne kulturne segmente tega prostora, kot so gledališče, literatura, glasba"... Verjetno ste imeli v mislih poklicno gledališče, toda govoriti o deficitu v literaturi in tudi v glasbi - tega ne morem potrditi. Premostili bi tudi "praznino med tukajšnjimi Slovenci in Italijani". To se mi zdi kot: če problema ni, si ga moramo izmisliti. V čem se odraža ta praznina, ko vendar skozi trdimo, kako lepo živimo eni ob drugih. Pa tudi "iskanje sodobne identitete prebivalstva" ni mogoče, ker identiteti je treba ustvariti pogoje za nastanek, ne pa jo poiskati.

Omenjate naj bi Kulturni forum Severne Istre predstavljal novodobno različico nekdanje mestne Accademie. To je lepa ideja, izvolite in polno uspeha, toda ne negirajte vsega dosedanjega v celotnem prostoru in ne centralizirajte preveč, ker boste skočili v lasten trebuh! Pa še odnos med gostujočo in domačo kulturo - če se bodo domači kulturniki počutili le žrtve in nič naredili, potem vsa čast in hvala tistim, ki ljudem omogočijo zapolniti tovrstno potrebo z gostujočimi prireditvami. Torej: manj jamrati, več delati!

Kako lepo bi bilo imeti sklad, ki se bi napajal iz občinskih, republiških (državnih?), mednarodnih in mecenskih prispevkov, ki bi podpiral vsakovrstno domačo ustvarjalnost, celo novo (še eno?) revijo za kulturo in razmišljanje. Ne poznam nobenega donatorja, ki bi brez znanih programov kakorkoli podpiral mogoče celo podvajano kulturo.

Sklep o sklepu

Z navedbo Vašega sklepa se v popolnosti strinjam. Temeljna ideja je dobra in prava. Kulturniki naj se vključijo v že obstoječe organizacijske kulturniške oblike, gledališčniki naj oživijo svojo dejavnost pa čeprav v okviru novodobne Accademie (v mestih). Le na nekaj želim še opozoriti: ne iščite takega "foruma", ki bo vse povezoval, ker to je centralizem, ki ga sami ne želite in če se namenite predstavljati avtentičen utrip tega prostora, ostanite pri tem in ne vnašajte (tudi nehote) "tujih" smeri v svoje delo. To se mnogim, ki kolikor toliko uspejo prerado dogaja, ker vsi smo pomalem kozmopoliti in si želimo izstopiti iz obroča, ki nas obdaja in tako ne sledimo več svojim zastavljenim ciljem. Slovenska Istra pa potrebuje prav to: razgaliti svojo bit, se razkazovati in uživati lastne sadove, potem bomo imeli tudi svojo identiteto!

P.S.: V zadnjem (nagovornem) odstavku ste pomotoma zapisali "Kulturni forum Slovenske Istre". Kako milejše to zveni od "Severne..." Prosim za odziv!

Rafael Vidali

Škofije 7.10.1998 (4.1.1999)
(ODGOVOR NA POBUDO KULTURNEGA FORUMA SEVERNE ISTRE)

PISMO NAŠIM LJUDEM

Z naših kort, kavadanj na Vardah gledam, kako te dneve cvetijo češnje, breskve in tu in tam kakšna cimbora. V trtah, v travah in drnulah tekajo kosi in ščebetajo vrabci. V našo Šavrinijo prihaja pomlad. Pomlad, ki se dotika tudi našega človeka - Istrijana. Istra se kulturno in narodno prebuja. Začenja se zavedati svoje avtohtonosti, svoje kulture in svoje ekonomske moči. Postaja pomemben subjekt v prepoznavnosti nove regije, Slovenske Istre. Vse to nas kliče in vabi k odločilnim korakom, ki so:

Istrani se moramo prepoznati v istrstvu. Živimo v Istri, na ozemlju, ki pripada državi Sloveniji. Imamo svojo zgodovino in imamo svojo kulturno identiteto, ki se je nam ni treba sramovati. Prepoznavni smo v tradiciji, narečju, arhitekturi, kmetijstvu in drugih socialnih vrednotah. Obzirnosti, ki so nam jo vsilili, ni več.

Istrani se moramo zavedati lastne državotvornosti. Smo državljani Slovenije in pripadamo Sloveniji. In ker se tega zavedamo, nam ni težko zanikati trditve, da nismo državotvorni, da nimamo lastne hrbtenice, da nismo pokončni, da ne znamo biti uporni in da nimamo narodnih ciljev. Istrani smo se in se bomo upirali tistim vplivom, ki hočejo iz nas narediti ščavone in žrnadarje. Mi nismo poniglavo ljudstvo!

Istra se zaveda svoje avtohtonosti, svojih korenin in svojega poslanstva. Nobena politična in ekonomska ideologija ne more odvzeti čuta do avtohtonosti, čuta do lastne tradicije in dediščine. To dokazujemo in na to smo pripravljeni. Hočemo ohraniti svojo zemljo, svoje narečje, svoje prve napisane knjige in svoja vključevanja v obstoječe družbeno življenje ožje in širše domovine.

Istrani se zavedamo svoje narodne identitete. Zavedamo se svoje preteklosti. Tega nam ne more nihče odvzeti, to je v naših genih in to je naše največje bogastvo v zgodovini ohranjanja in razvijanja slovenskega naroda.

Istrani smo mirno in nenasilno ljudstvo. Živimo v tolerantnosti in v sožitju. Med nami se da živeti. Ne odvračamo [foreštov]! Smo za novo simbiozo enakopravnosti, spoštovanja in vzajemnosti!

Spoštovani moji, čas je z nami, dejstva so z nami. Zato prisluhnite besedam Istre, čuvajte svojo zemljo, svoje vasi in hiše, pazite na svoje doline, boške in njive, govorite svoje narečje, častite svoje navade in obujajte stare, prastare tradicije! Vse to smo mi, naša preteklosti in naša sedanjosti. To je naša dediščina!

Edelman Jurinčič

NAROČILNICA

Ime in priimek/firma

Naslov

naročam list ISTRSKE TEME za leto 1999. Cena dvomesečnika znaša 2.000 sit za fizične osebe in 5.000 sit za pravne osebe. Naročnina se po prejemu naročnikove številke poravna na žiro račun: 51400-603-31754 s pripisom ISTRSKE TEME.

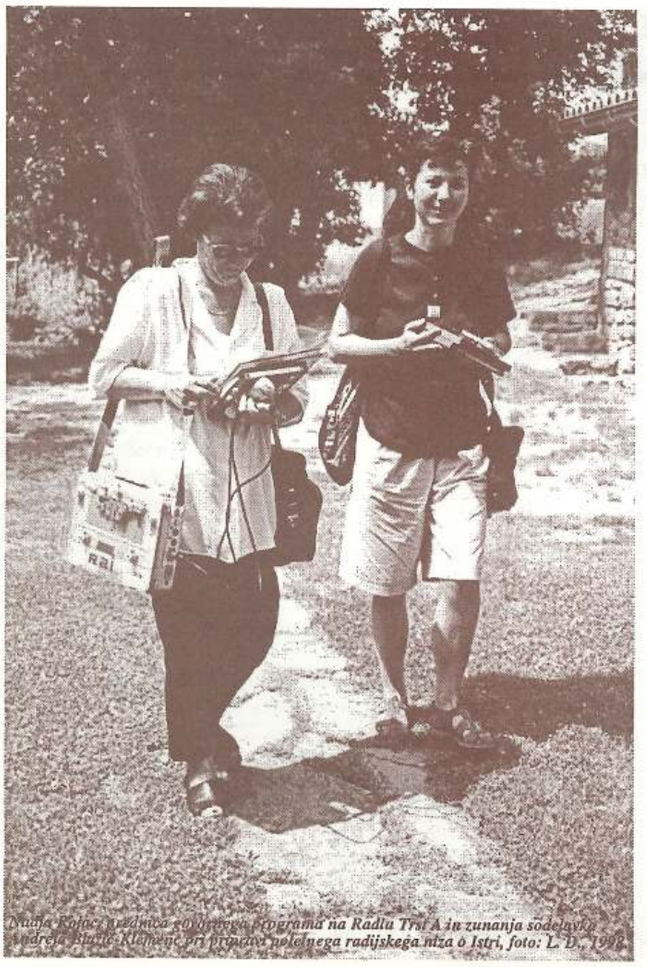
Naslov:
VITA zavod
Lopar 39
6273 Marezige

DOSTOJANSTVENO ALI PONIŽNO IN DRUGIM VŠEČNO ČEZMEJNO SODELOVANJE?

Trenutno poteka na našem področju več evropskih projektov za čezmejno sodelovanje, v katero se aktivno vključuje tudi istrsko področje. Dne 21. junija je v Trstu v okviru mednarodnega sejma Campionaria potekal slovenski dan, in sicer v znamenju integracije turistične ponudbe kraško-obalnega območja Slovenije in Italije. Na isto temo je potekal tudi posvet, ki so se ga udeležili različni dejavniki turistične dejavnosti z obeh strani meje. Predstavile so se različne pobude za povezovanje in skupni nastop navzen. Posvet je potekal dvojezično, kar je zelo pohvalno. Pri predstavitvi področja je bila Slovenska Istra večkrat predstavljena kot multikulturno področje - za razliko od Krasa, kjer živijo avtohtoni prebivalci. Tu pa tam je na dan izbil tudi "slovenski sindrom" pomanjševanja sebe in iskanja krivde na svoji strani. Zelo čudno je zvenela sugestija, izrečena med kolegoma z naše strani meje, da bi moral nosilec glavnega referata dr. Marjan Tkalčič bolj poudariti prisotnost Italijanov v Sloveniji. Nelogično je namreč klečeplazenje in trud biti tujcem povšeči, ki ga prevečkrat srečamo pri predstavnikih v uradnih dogovorih. To pa ni bilo čutiti v nagovoru, ki ga je izvedla generalna konzulka RS v Trstu.

STE VEDELI?

NERAZVITO IN DEMOGRAFSKO OGROŽENO PODEŽELJE JE PREDMET VEČ MINISTRSTEV. PROJEKTI CELOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA IN OBNOVE VASI MINISTRSTVA ZA KMETIJSTVO IN GOZDARSTVO RS POTEKAJO PO CELI SLOVENIJI. VSAKA OBČINA LAHKO PRIJAVI DVA PROJEKTA NE GLEDE NA VELIKOST. (Izjava predstavnika Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo RS ob obisku CRPOV v Loparju maja 1999). S TEM IMAJO PREDNOST MALE OBČINE.

Nadja Rojac, urednica gavestnega programa na Radiu Trst A in zunanja sodelavka Andreja Sturle Klemenc pri pripravi nedeljskega radijskega niza o Istri, foto: L. D., 1998

Spoštovani gospe in gospodje, spoštovani župani, predstavniki oblasti,

dovolite mi, da vas vse najprej prav lepo pozdravim v imenu Republike Slovenije in v mojem osebnem imenu. Vesela sem, da smo se danes zbrali na posvetu o integraciji turistične ponudbe kraško-obalnega območja Slovenije in Italije, ki poteka v okviru Dneva Slovenije na 51. Tržaškem mednarodnem vzorčnem sejmu. Organizatorja, Območna gospodarska zbornica Koper in tržaška Ustanova za turistično promocijo sta v pripravo vložila veliko truda in zavzetosti, da sta v kratkem času pobudo uspešno izpeljala in za to jima iskreno čestitam.

Menim, da se vsi zavedamo pomena in potrebe po čezmejnem sodelovanju. Slednje je bilo sicer vedno prisotno, z odpravljanjem meja v procesu naraščajoče evropske integracije pa se mu ponujajo še večje in nove možnosti. V okviru evropskih programov Phare-Interreg že potekajo številni projekti, ki so plod prizadevanj za uresničevanje skupnih interesov na najrazličnejših področjih. Eno od teh je tudi skupna turistična ponudba.

Menim, da je današnji posvet dobro izhodišče, da se čezmejno sodelovanje na turistično-gostinskem področju še okrepi, saj ste tu zbrani predstavniki neposredno najbolj pristojnih: gospodarski subjekti, strokovne in stanovske organizacije, krajevni in drugi upravitelji.

Nič novega ne povem z ugotovitvijo, da sta Obala in Kras z ene in druge strani meje naravno enovit prostor, kjer so prisotni tudi številni drugi skupni elementi. Naravne, kulturno-zgodovinske in gastronomsko-etnološke značilnosti tega prostora, če najštejem le nekatere, pa so še vse premalo poznane, o čemer nenazadnje pričajo tudi izsledki raziskav, o katerih so prav v teh dneh poročali časopisi. Menim torej, da bo današnji posvet lahko pomembno prispeval k ovrednotenju vseh teh potencialov.

Velik potencial in prednost pa vidim tudi v tem, da sta na eni in drugi strani meje prisotni naši narodni skupnosti - slovenska v Italiji in italijanska v Sloveniji - ki tvorita pravo bogastvo in nudita možnosti za resnično tvorno in uspešno sodelovanje. Prepletanje kultur, jezikov, ljudskega izročila, poznavanje ene in druge stvarnosti na tem prostoru dosega prav v naših narodnih skupnostih višek, ki ga nismo znali vedno izkoristiti, smo pa menim na dobri poti, da se to spremeni.

Ne bi bila rada predolga, zato mi dovolitie, da vam na koncu vsem zaželim uspešno nadaljevanje začetega dela in rezultatov, za katere sem prepričana, da ne bodo izostali. Hvala.

Vlasta Valenčič Pelikan,
gen.konzulka R Slovenije v Trstu

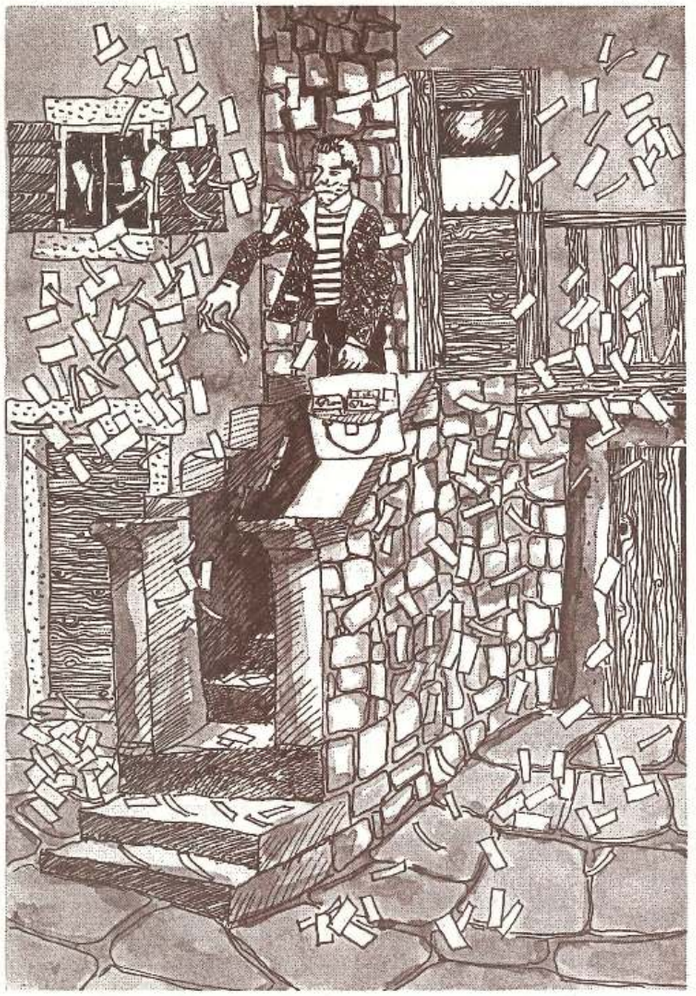
...

Srečanja z vami in možnosti, ki se nam odpirajo preko Primorke, sem bil zelo vesel. Koprski elektronski mediji namreč vsaj v sedanji zasedbi in pri sedanji programski usmeritvi nimajo pravega čuta in tudi ne pokončne drže v zvezi z državotvornimi in narodnoobrambnimi problemi tega prostora. Pa tudi pisni mediji (predvsem Primorske novice in publikacije Annales) ne odražajo stanja duha Primorske, ampak predvsem osebno orientacijo ljudi, ki jih ravnajo ali so si jih sprivatizirali. Poleg tega so se koprske TV polastili Italijani, jo Slovencem omejili na dobro uro oddaj ter smo tako večinski narod v lastni hiši v podobnem položaju, kot je slovenska manjšina v Italiji. Prepričan sem, da se bo to naše sodelovanje razvijalo naprej in poglabljalo in bi tako lahko Primorka tudi v programskem in vsebinskem pogledu pokrila problematiko celotne Primorske in postala naša skupna primorska matična TV hiša. Prostorsko pa tako in tako že pokriva zelo širok prostor (vso Goriško, Kras, prek kabla tudi tri obalna mesta in nekaj večjih primestnih naselij) ter se pripravlja na prodor prek meje in razširitev gledanosti na Primorskem. Prek tega tesnejšega sodelovanja s koprskim prostorom bi tudi opravičili in s tem pospešili čimprejšnjo ustanovitev vašega studia v Kopru.

Milan Gregorič

(Zaključne misli k predlogu za sodelovanje s TV Primorko pomladi 1999)

DOMOZNANSTVO

Sandi Zalar: Brezvredne novce je odnašala burja, ilustracija anekdote Puco, 1994

Stoji, stoji tam beli grad,
za gradom teče rdeča kri,
za gradom teče rdeča kri,
da bi gnala mlinske kamne tri.

Lavdon, Lavdon tak govori,
on če imeti beli grad
in turško vojsko pokončat.
Ošabni Turk se mu smeji,
krvavi meč v rokah drži.

Cesarske puške pokajo,
se turške gospe jočejo,
se turške gospe jočejo,
cesarske bombe mečejo,
se Turki z grada vlečejo.

(Povedala Marija Kavrečič iz Svetega Antona, dne 8. 2. 1996. Pesmico ji je v otroštvu večkrat povedal oče Ivan Bembič – Nani Marki iz Loparja.)

PUCO

So hodili ljudje v Ameriko že pred prvo vojno. Nobeden se ni vrnil, ali pa se ni vrnil bogat. Ja, eden se je vrnil z denarjem. Puco z Loparja. Se ne ve, kako je prišel do denarja. Ko je prišel z barko v Trst, je dolarje menjal za star avstrijski denar, ki je bil tedaj že izven obtoka. Če je sam hotel star denar ali so ga prevarali goljufi, ki so čakali nevedne izseljence, ne vemo. Pravijo, da je šel v Ameriko, ker se ni strinjal z italijansko politiko in zato ni hotel italijanskega denarja. Domov ga je prinesel celo potovalko. Ljudje so hodili gledat tiste šolde. Nikoli niso videli toliko denarja. Kmalu nato se mu je zmešalo. Denar je skril, a podrl se mu je zid na hiši. Tedaj je prišel na baladur in kričal: "Alarmi fu, alarmi fu!" Še danes se ga v Loparju spominjajo.

(Povedali vaščani Loparja, po spominu zapisala D.L., 1999)

PRIČEVANJE STRICA GUŠTINA GREGORIČA IZ TRSTA

V očetovi družini je bilo osem otrok, in sicer pet bratov: Vinko, Stanko, Milko, Pavel in Guštin, ter tri sestre: Marija, Zora in Juština. Ena sestrica je umrla. Nono Anton Gregorič je bil resen človek. Bil je tudi podžupan. Spominjam se zlasti tega, da je imel doma žig in da je potrjeval razne dokumente. Nove postave je razglašal včasih pred občino na Potoku, včasih pa kar na trgu, na "bacilu". Kljub njegovi resnobi je bil dovtipen ter se je znal norčevati tudi iz resnih stvari. Bil je podjeten kmet ter je obvladal več obrti. Znan je tudi po tem, da je v Dekanih uvedel ameriško trto, to je "cepljenko". Bil je organizator in član različnih društev. Guštin se spominja mnogih veselic, na katere je hodil z nonotom. Pogosto so hodili kar peš. Spominja se zlasti poti v Ricmanje na razne predstave. Nonotova družina je bila ena redkih, skoraj edina, ki je bila naročena na časopise. Spominja se časopisa *Tedenske slike*, ki je prinašal zlasti slike iz balkanskih vojn ter je prikazoval borbo Srbov, Črnogorcev in drugih proti Turkom. Oblasti tega niso rade gledale ter so nonotovo družino imenovale "pri Srbijancih". V hišo so redno prihajali tudi *Edinost*, napredni primorski dnevnik *Goriške novice*, *Čuk na palci* in *Puški prijatelj*, ki je izhajal v Pazinu. Nono je dobival tudi neki kmečki časopis iz Ljubljane. Do otrok je bil dober in obziren. Redkokdaj jih je udaril in to v glavnem po zadnji plati. Nanj ima zelo lepe spomine. Bil je zaskrbljen zaradi Vinka, ki je začel zgodaj piti. Nono je imel še brata Ivana, Nacjotovega očeta, ter sestro Ančko, poročeno Grižon. Tudi nona je imela v Dekanih sestro Ančko, medtem ko je bil Luigi polbrat. Med prvo vojno, ko je bil Vinko že v vojski, so vpoklicali še nonota, ki je pred tem redno odslužil svojih sedem let v mornarici. Vpoklican je bil za kuharja na šolski ladji. Spominja se, da je bil zadnja leta še bolj resen, mogoče zaradi bolezni. Nona Katina je bila dobra žena. Delala je dvajset ur dnevno. Ko se je po preselitvi v Trst vračal domov ob koncu tedna in je bil ob šesti uri z avtobusom ali vlakom že v Dekanih, je bila nona že pri ognjišču. Vedno ga je lepo sprejela.

Ko je bil še majhen, je imel nono spodaj ob Rižani mlin. Rekli so mu pri Morganu, menda je stal tam, kjer je stara zadružna klavnica. Mlin je kasneje zgorel, vendar o tem ne ve dosti povedati. Glavna polja so bila na Vali ter Žarovec in Žleb.

Po starosti so si otroci sledili takole: Vinko, Marija, Zora, Pavel, Stanko, Guštin, Milko in Juština. Ko je bil nono vpoklican, je bil doma najstarejši Pavel in imel je petnajst let. Kmetijo so prevzeli mladoletni otroci z nono. Na Pavla je padlo najtežje breme. Doma so imeli po več krav, konja, osla, prašiče itd.

Iz pripovedovanja tete Marije se spominja, da je ob vpoklicu nono naložil na voz nono Katino in vseh sedem nepreskrbljenih otrok ter se odpeljal v Koper na nabor. Mislil je, da bo velika družina ganila vojaške oblasti. Ko pa je bil kljub temu potrjen, je prebledel od prizadetosti, je povedala teta, ter ostal brez besed. Nono je umrl leta 1926, pred tem je bil bolan na želodcu.

Leta 1917 med vojno je Istro preplavila španska mrzlica, ki je pobirala več ljudi kakor vojna. Tedaj je doma ležalo vse razen Pavla, zlasti otroci. Zdravili so jih z vinom, "brulejem", in kruhom. Med vojno, še posebej zadnja leta, je bila velika lakota. Teta Marija je hodila po moko v Furlanijo, večkrat tudi peš. Stric Stanko se je pritoževal zlasti nad hrano. Nono pa je vprašal: "Stanko, zakaj ne ješ?" (Majhnega koščka mesa namreč.) Stanko: "Ker peče!" "Pihaj, pihaj!" "Ja, da mi zleti proč!" je odvrnil Stanko.

Izmed otrok je šel po svetu prvi Stanko, in sicer v uk za trgovskega pomočnika v Trst. Bil pa je nedisciplineran in ni dokončal učenja. Sledil mu je Guštin, ki je šolo končal. To je bilo okoli leta 1920. Župnik Slamič je priporočil in namenil Guština za duhovnika, a načrti so zaradi vojne propadli. Tudi Milko, ki se je kasneje odselil v Argentino, se je v Trstu izučil za trgovca. Pavel je napravil prošnjo, da bi ga vzeli k financi, a so ga odbili, ker je bil Slovenec. Stanko je v Trstu obiskoval tudi tečaj za pevovodje. Plačevali so jim pot z vlakom. Ko so fašisti to odkrili, so šolo

ROŽINI VRČI
(Copate nosi samo po mestu!)

Gospo Rožo Bernardi sem srečala pred njeno hišo na Maliji. Po običajnem pogovoru o zdravju, letih in podobno sem ji povedala, da imam njen vrč za mleko, ki ga je že večkrat uporabila folklorna skupina. Rekla mi je, da ga lahko obdržimo za "muzej" ali ga vržemo proč. Povedala mi je, da je ta vrč in druge podedovala od svoje matere, ki je nosila mleko v Izolo še pri osemdesetih letih. Umrla je pred trinajstimi leti, ko je bila stara triindevetdeset let. Imela je trinajst otrok. Živih jih je še nekaj, med njimi učitelj glasbe Renato Kaligarič in sestra, ki je invalidka od rojstva. Njena življenjska zgodba pa je taka:*

*"Že pri štirinajstih sem šla delat v tovarno. Bilo je v začetku tridesetih let. Oče mi je naredil košaro in dal v roke srp ter me poslal žet travo, da bi jo lahko dal živini. Ko sem žela, je prišla mimo moja prijateljica in rekla: 'Roža, homo dol v Jizlo, ker u fabrke nuc'jo delavke.' Šle smo, skromno oblečene in bose, kot je bilo takrat na vasi. Ko smo hodile v tovarni po stopnicah navzgor, je ravno piskalo poldne in mojster je zaklepal pisarno. Obrnili sva se, da greva domov, pa naju je ogovoril: 'Mulete, che fate qua cosi pice e scalze?' 'Pršle smo jiščet delo.' Mož nas je nato popisal in ob enih smo bile med delavkami v 'šali fileti'. Za Izolanke smo bile, tako bose, pravo čudo. Ena izmed delavk mi je naslednji dan prinesla copate, ki jih je naredila ponoči. Zabičala mi je: 'Paži nanje, z njimi ne smeš domov! Te copate so samo za po mestu, ker bi se po slabi poti proti domu hitro strgale, saj so narejene iz spodnjega dela starih brgeš.'** V tovarni sem delala trinajst let. Po vojni so stroje odpeljali in šla sem služit v Trst. Potem sem se poročila k š'tmarčanom na Malijo, kjer je tašča rodila trinajstkrat, a so skoraj vsi otroci pomrli. Mojemu možu je oče zapustil posestvo, bratje pa so odšli od hiše. Kmetija je bila za tukajšnje razmere dokaj velika in po navadi smo najeli delavce 'na pol'. Imeli smo konja, ki je služil namesto taksija, saj je z njim mož vozil bolne Malijčane k zdravniku. Potem je začel bolehati, in ker sva imela dva otroka, sem začela mlekariti, in to z vrči, ki mi jih je dala mati."*

** Slika Rožine matere z oslom in vrči v Izoli leta 1956 je v knjigi Ravnikova dediščina na strani 59.*

*** Brgeše – hlače; hlače – nogavice.*

Zapisala Nada Morato, septembra 1998.

BEŽE DAMU, MULO

U oštariji pr Tonce u Kurteh je blo puno ledi. Anka Miljo je šu prute ten. Pa ga sreča kumandir Bepo: "Kan greš ti, mulo?" "Ten, ku use druze," odgovori Miljo. Komandir mu da ubrco u ret eno reče: "Mulo, hode damu, ke tašne kur se ti, so premikene za noset šklop!" Miljo se je pobru no šu damu. Ma tadruge dan jo je pobrisu ses hiše no šu za tadrugimi dreto u Padno eno ponjor še u Boršt, ke je tazadnje bot jeu paštašuto. Ses Boršta so use tenaše može puslale gor u Brkine ale na Dulenjsko. Ten so blužce škrebetale ses zobme, ke so ble slabo ubučene eno jin je blo močna zima. Na Dulenjsken je biu neš Miljo ranjen. Ut ten so ga pelale u špetau u Bari eno, de znaste – ses roplanon!

Zgodbo je povedal Emil Novak (1927–1983). Zapisala Nada Morato.

Štelja Dobrinja
KAMION

Po vojni so v naše kraje namesto avtobusov vozili s cerado pokriti kamioni. Ob straneh so imeli stole za sedenje, zadaj pa pritrjene stopničke, po katerih so se potniki vzpeli na vozilo. Zvečer je ta kamion vozil s Kopra na Sveti Anton, čez Kavaliče, naprej v Marezige in potem še v nekatere kraje. Sama sem takrat živela v Kavaličih. Pri Svetem Antonu pa smo morali izstopiti, ker šofer, ne vem, zakaj, v Kavaličih ni hotel ustaviti. Toda jaz in še kdo smo skrivaj sedli zadaj na stopničke. Pred Kavaliči pri Dihturju, kjer je kamion zmanjšal hitrost, smo hitro skočili na tla. V tistem času še ni bilo nove ceste, ki se za cerkvijo odcepi za Marezige. Pri šoli smo zavili na desno, rekli smo Pod faroš. Ta del ceste je bil strm in grd. Tistega večera se nisem utegnila usesti, ker je kamion prehitro odpeljal. Hodila sem za njim. Ko je prispel na sredo strmine, je upočasnil hitrost. Naenkrat pa se je začel pomikati nazaj in se zaril v karono. Stopničke so bile vse zmečkane. Verjetno je šofer hotel menjati brzino. Ne vem, ali je bil kriv šofer ali kamion, toda če bi tistega dne sedela na kamionu, tega danes ne bi pisala, ker bi bila že zdavnaj pokopana. Še danes me spreleti groza, ko se spomnim, kaj bi lahko bilo z menoj tisti večer.

---

razpustili. Med prvo vojno je bila v Dekanih avstrijska vojska, tudi pri njih v korti. V hlevu so imeli tudi konje.
Pod nonotovo hišo, spodaj pri Erminjotu, je bil "Ljudski oder", pri katerem so sodelovali tudi nonotovi otroci. Okrog leta 1922–1923 so ga, podobno kot Narodni dom v Trstu, fašisti zažgali. Približno v istem času, po državnozborskih volitvah, je prišlo do pokola fašistov v Marezigah. Vsi so morali obvezno hoditi v šolo. Poučevalo se je v slovenščini, vendar so se učili tudi nemščino. Njega sta poučevala Rusjan in Čandekova. V uk za trgovca je šel okrog leta 1920. V Trstu se je zgodaj vključil tudi v politično in prosvetno delo. V tiskarni je dvigoval *Edinost, Puškega prijatelja* in drugo ter nosil časopis v Dekane, predvsem nonotu, županu Grižonu in duhovniku Slamiču. Vključil se je v prosvetno društvo "Prosveta" pri Svetem Jakobu ter bil tudi odbornik društva. Pomagal je ustanavljati prosvetna društva na škofijah, Občinah in Konkonelu. Ustanovnega občnega zbora na Kontonelu se je udeležil tudi Jože Vilfan.
Leta 1930 je odprl trgovino v ulici Commerciale 25 v Trstu. Bil je velik prijatelj Rafaela Gregoriča, sina Drejeta Dicerja, organista, ki si je v italijanski vojski vzel življenje.
Leta 1936 je bil aretiran zaradi delitve božičnih paketov za slovenske otroke, ki jim fašisti za božič niso dali ničesar. Izdala jih je neka Blažina, sestra najožjega prijatelja. Istega leta so v Italiji poostrili preganjanje Slovencev, menda tudi zaradi porazov v Abesiniji. Po šestdesetih dneh zapora v Coroneu so ga kaznovali s štirimi leti konfinacije v Avigliano v Lucaniji v južni Italiji. Tako strogi kazni je botrovalo tudi dejstvo, da so fašisti pri aretaciji nekega Pahorja v Trstu, ki je bil gonilna sila v boju Slovencev proti zatiranju, našli neke spiske sodelavcev, na katerem je bil tudi on. Tudi Pahor je dobil pet let konfinacije, a je to izkoristil tudi za študij, saj mu je uspelo celo polagati izpite na Univerzi v Neaplju, seveda ob spremstvu orožnikov.
V konfinaciji je preživel štirinajst mesecev. Naredil je namreč pritožbo na notranjega ministra ter dopovedal, da proti njemu niso imeli nobenih dokazov, da bi kaj zagrešil. Tudi taboriščne oblasti so podale ugodno mnenje o njegovem vedenju in je bil tako predčasno izpuščen. Za Blažinino izdajstvo je izvedel v vojski. Po vrnitvi iz konfinacije je poskušal poiskati Blažinovo, vendar je ni več našel. Pela je namreč na koru pri Sv. Justu in pri društvu Kolo, a je tam ni več našel.
V konfinaciji so bili napredni Slovenci, italijanski levičarji, zlasti komunisti in tudi Nemci, verjetno z obmejnih pokrajin. Bilo je tudi precej Hrvatov iz Istre in španskih borcev. Spominja se tudi nekega Janka Obada, doma iz Saleža, ki je dobil deset let zapora zaradi nekega požiga. V konfinaciji niso nič delali. Bilo jim je prepovedano iti čez meje določene občine. Stanovali so v glavnem pri zasebnikih ter plačevali nekaj malega za prenočišče. Za te potrebe so od države dobivali nekaj denarja. Kraj je bil gorat, reven, ni bilo dela, niti kmečkega. Živeli so skromno in složno. Ker ni bilo dela, so si kaj prislužili tako, da so kupovali pridelke od kmetov in jih nosili na tržnico. "Usciere", to je tisti, ki jim je potrjeval dovolilnico za gibanje na določenem prostoru, se je rad družil z njimi in ni bil preveč strog.
Janko Obad je po prestanih petih letih zapora dobil še pet let konfinacije, najprej v Ponzu, na otoku v južni Italiji, in nato v Aviglianu, kjer ga je stric pustil. Žena Marica ga je čakala polnih deset let. Poznal je oba. Ko je ob prvem materinem obisku peljal Jankovo mamo v sobo, se spominja, da sta se zagledala, obmolknila, kriknila "Janko!", "Mama!" in si padla v objem. Mama je Janku poočitala oni požig (neke šole), a Janko je rekel, da mu "za to ni bilo težko prestali pet let zapora in še pet let konfinacije".
Teta Zofija, žena strica Guština, se tudi piše Gregorič. Doma je iz Svetega Antona iz družine z enajstimi otroki. V Trst so jo prinesli že v prvem letu ob krstu ter jo je prevzela v rejo neka teta.

(Pričevanja zapisal nečak Milan Gregorič, okrog leta 1980.)

Leon Bernetič

PRVA ZAPOSLITEV

nadaljevanje s prejšnje številke

Prvi diplomatski obisk pri šefu Vojne uprave v Kopru je bil s strani generala Zavezniške vojne uprave iz Trsta v poletnem času leta 1947. Da bi naredili vtis, da skrbimo tudi za ceste, so dan pred njegovim prihodom organizirali popravilo ceste od pokopališča do Kopra. Delo naj bi izvedla mladina udarniško. Izkazalo pa se je, da smo bili tam samo pripadniki postaje Narodne zaščite in nekaj delavcev cestne baze, ki so nam izročili orodje in asfalt in nam pokazali, kako se krpa cesto. Nato so skupaj z organizatorji izginili in nam niti jesti niso preskrbeli. Delo smo kar dobro končali. Drugi dan je bilo zame še hujše. Ne da bi med kdo poučil kako in kaj sem dobil nalogo, da grem v cerkev v tisto, kjer sem bil berman in prekontroliram, če so tam zbrani kaki reakcionarji, ki bi karkoli izkoristili za propagando ob prihodu generala. Ne vem, kaj sem razmišljal do prihoda v cerkev, tam sem odprl vrata, vstopil, pogledal levo in desno, vse okrog in navzgor, poslušal in vohal. Vse je bilo tiho. Moje srce ni normalno delovalo. Svetniki pa so bili popolnoma mirni. Korakal sem nazaj, zaprl vrata in zadihal svež zrak.

Po nepotrebnem je bilo zapravljenega veliko časa in stroškov, in tudi en moški je izgubil življenje zaradi obvezne oddaje kmetijskih pridelkov. Ker so kmetje v glavnem pridelovali živež samo za domače potrebe, se je neki kmet v Žusterni upiral oddaji nekaj kilogramov žita. Zaradi razburjenosti se je zaletel v pripadnika Narodne zaščite, ki je bil odgovoren za varnost članov komisije, da bi mu odvzel brzostrelko. Med prerivanjem se je zaradi neprevidnosti pripadnika Narodne zaščite ta sprožila in smrtno zadela razburjenega kmeta. Po tem so obvezno oddajo kmetijskih pridelkov ukinili. V javnosti pa se o tem incidentu ni veliko razpravljalo. Tudi čez mejo ne.

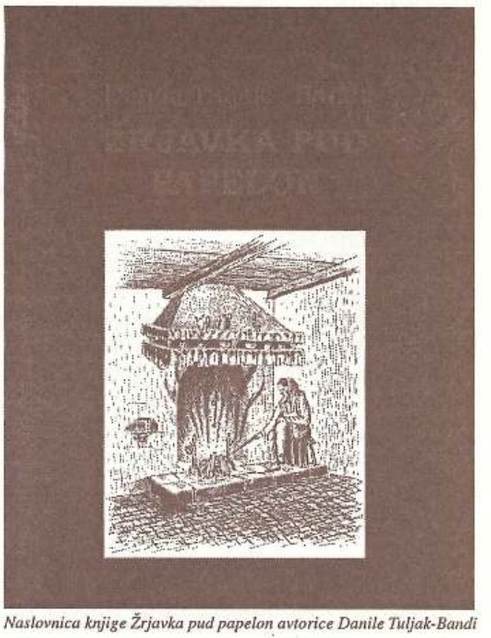
Pri mostiču ob Tribanski cesti je bilo v dnevnem času ustreljeno neko dekle iz Tribana. Prepričljivi vzroki umora niso bili odkriti, govorilo pa se je o nekem vojaku JLA.

Mogoče se je to zgodilo nehote. Promet po cestah je potekal brez zastojev. V začetku smo nadzorovali, ali imajo kolesa dobre zavore in ponoči luči. Tudi vozovi so morali imeti luči, petrolejke. Kamioni niso imeli smerokazov, šoferji so morali nakazovati z roko, ki so jo stegnili skozi odprtino na vratih, kam bodo usmerili kamion na bližnjem križišču. Lahko so tudi zatrobili, dvakrat za zavijanje na levo in trikrat za zavijanje na desno. Drugače je obveljala pravica močnejšega vozila in tudi, komu se je bolj mudilo. Nekaj let ni bilo nujno, da je imel šofer vozniško dovoljenje oziroma izpit.

Do leta 1947 smo imeli en družbeni kamion, ki je vozil vsak dan od Kopra do Ajdovščine, kjer je bil sedež Pokrajinskega NOO za Primorje. Ta je vozil vse, od pošte, ljudi, živeža in pijače, kar se je dalo spraviti nanj. Šofer je ustavljal na željo potujočih brez plačila. Potujoči so neprenehoma prepevali partizanske pesmi. V Kopru sta bila še dva zasebna kamiona in dva taksija in na vojni upravi 'ševrolet'. Prva prometna nesreča s smrtnim izidoma se je pripetila pod Kmetijsko šolo v Škocjanu na cesti Koper-Trst nekega dne v večernih urah leta 1950. S kolesi sta se zadela zaščitnik Silvo Vižintin in profesor šole, ki je zadel z glavo ob cestni kamen in nato umrl v Trstu.

En pozdrav iz Škofij, železnica Trst-Pulj, fotografijo prispevala Giovanina Rakar iz Milj

Naslovnica knjige Žrjavka pud papelon avtorice Danile Tuljak-Bandi

Z ugašajočih kmečkih ognjišč
ostal je le kupček pepela,
plamen ugasnil žareči je bliščˇ,
podoba njegova zbledela.

Nekje vendar drobna žerjavca še tli
jo zgrebem, prižgem iz pepela,
podobo megleno z njo osvetlim,
za vedno bo v pesmi živela.

Danila Tuljak - Bandi

Nevija Benčina Smotlak

PESEM TEBI, MOJ DOMAČI KRAJ

Rada bi ti pesem zapela,
o, moj domači kraj.
Rada bi ti tako pesem zapela,
da bi od kraških sten zadonela
prav tja do morskih skal.

Moja pesem je skromna
in ne doni v nebo,
moja pesem je tiha
in slišal je nihče ne bo.

Pesem tebi, moj domači kraj,
bodo v svet ponesla
le krila nevidne ptice,
krila, ki se raztezajo
v brezmejne širine ljubezni, resnice.

TU SEM DOMA

Tu je moj dom.
Prav tu sem doma,
kjer burja se v oljkine veje zaganja,
kjer južni se veter
od morja požene v breg.

Tu sem doma.
Prav tu je moj dom,
kjer predniki so korenine pognali
pod steno kamnito,
na lapornih tleh.

Matija Hrvatin

SPOMINI

V partizane sem šel v nedeljo, 10. junija 1944 popoldne. Odšli smo proti Loparju, občina Marezige. Tam je bila partizanska komanda mesta. Pozno zvečer smo šli naprej proti Rižani. Prišli smo v vas Dol, ko je bilo okrog polnoč. Tam so ljudje plesali in bili veseli. Mi pa kar naprej proti Podgorju. Sama grdoba, strmo, kamenje se je valjalo pod nogami. V Podgorje smo prišli zjutraj z dnevom. Tam smo ostali cel dan, za kosilo smo dobili malo ječmenove mineštre. Zvečer spet naprej, vedno ponoči. Zjutraj smo prišli v Brkine, tam blizu Barke ali Vrem. Opoldne spet ječmenova mineštra, o drugem, tudi o večerji ni bilo govora. To je bilo v torek. Zvečer spet dalje čez Šupeterko reko, v sredo smo prišli na italijansko-jugoslovansko mejo. V sredo popoldne smo šli proti Notranjski, v Stari trg smo prišli okrog polnoči. Tam so nam prinesli vsakemu dva krompirja na neki špici. To je bila večerja na prvi dan, ko smo spali na seniku. Do tam smo hodili ponoči, potem pa podnevi. Zjutraj smo vstali in šli naprej proti Brodu na Kupi, šli smo čez razbit most. Z nami so bili zmeraj dva, trije vodiči, ki so nas vlekli naprej. Tam na Brodu na Kupi so partizani klali živino, da bi nas nasitili z mesom ali z juho, ker dotlej nismo nič jedli. Bilo nas je okrog štirideset, iz Šmarij nas je bilo trideset, po poti so jih nabrali še približno deset. Od zaklane živine so nam dali dve pljuči, da si jih skuhamo sami. Moj vaščan Jože Savarin in še par drugih mož so šli po vasi, da bi dobili kaj moke in bi skuahli polento. Pa je ljudje niso dali, dobili so par kilogramov rumene moke in so skuhali nekaj takega, kar smo doma zmešali za kokoše – moko so zamešali v vrelo vodo, pa je bilo kosilo. Kakšno kosilo, vsak je dobil osem, največ deset dekagramov, to je bilo od četrtka do nedelje vse. Popoldne gremo naprej proti Kočevju. Da gremo za Žužemberk, smo hodili še par ur, pa pride neka patrola, nekaj partizanov, da moramo nazaj, ker je blizu borba. Vrnemo se nazaj na Brod na Kupi in gremo na drugo stran proti Hrvaški. Šli smo v četrtek popoldne, petek, sobota, vedno pri reki. V nedeljo smo prišli v Stari trg, stal je visoko gor nad reko. Smo hodili do poldne, da smo prišli na hrib. Od srede do nedelje smo pojedli dva krompirja na špici in pet do deset dekagramov pljuč. Ko smo prišli v vas, nam vodiči niso znali nič povedati. Niso rekli, da bodo oni jedli, a mi nič. Torej pridemo v ta Stari trg, Tam so bili Angleži, Američani. Pili so, jedli, peli, plesali, a mi smo čakali na vodiče. A nismo jih več vedeli. Popoldne prideta dva terenca in smo šli v bližnjo vas, imenovala se je Predgrad. To je bilo še štirinajst kilometrov od Črnomlja v Beli krajini. Imenovali so ga svobodno ozemlje, zato so bili v Starem trgu Američani in Angleži, ko so zrakoplovi spuščali municijo in obleko in vse, kar je bilo potrebno za vojsko. Spali smo v Predgradu, terenca sta organizirala za nas hrano. Prvi je šel nek Jože Hrvatin. Živel je v Trstu in delal na tramvaju. Ob sobotah je prišel domov in so ga zajeli partizani in je moral z nami. Šel je v prvo hišo torej, je šla ženska po stopnicah iz hiše. On je rekel: »Dober dan.« In ona po belokranjsko: »Koga pa je?« On: »Tu so me pripeljali, da bom dobil nekaj za jesti. Ona pa: »Koga ti bom dala, moje copate?« Jaz sem slišal in si rekel, ta pa je dobra. Potem pride k meni in prijatelju. Moj prijatelj je šel v prvo hišo, so ga sprejeli. Mene pelje v drugo. Ni bilo nobenega doma. Smo trkali, a ni bilo nikogar. Mi je rekel: »Veš, tukaj živi sama mlada punca in ima otroka dvanajstih let, ki ji pase živino. Gotovo je šla k blagoslovu v cerkev. Počakaj, dokler ne pride in povej ji, kaj čakaš.« Brž potem je prišla, nato jo pozdravim in ji povem, zakaj gre. Nato me je sprejela in mi rekla: »Mož moj dragi, skoraj vsak dan je tako. Kam bomo šli iskat? Gremo v hišo,« mi je rekla, »da se vsedem.« In mi je povedala situacijao. »Za kosilo sem imela juho in kislo zelje in malo krompirja. Jaz in fantek. Na žalost vam povem, da sva meso snedla. Naj vam dam kislega zelja? Imam še košček kruha. Nimam ga jaz, lahko bi ga imela, a ne dobimo kvasa. Povem vam po pravici, imam hlebček ajdovega kruha, to vam lahko dam in tisto kislo zelje, ki nam je ostalo, če ste zadovljni.« »Oh, gospodična dobra. Hvala, gospodična draga, od srede, ko so nam v Brkinih dali dobro juho, nismo jedli, v Brodu na kupi smo dobili mogoče pet dekagramov volovskih pljuč. Če mi vi daste jesti, me rešite. Zadovoljen sem, samo, da se že enkrat najem.« Drugo jutro vstanem. Je rekla: »Zdaj pa, kaj naj vam naredim? Skuhala vam bom žgance pa mleko.« »Gospodična, kar je Bog dal, samo, da je.« Rekel sem ji: »Gospodična, vidim, da imate vaše delo. Prosim, bom jaz to napravil, zato sem jaz mojster, bom jaz to napravil po naše.« »Dobro,« reče ona. Jaz pa: »Mi temu rečemo polenta. Prosim, dajte mi posodo, moko, vodo in sol, pa bo moja briga.« Začnem kuhati tole polento in ona gleda, kaj bo iz tega. Mešam, mešam in mešam tole polento dobre pol ure. Sem bil ves poten. Ni šla od tam, dokler nisem skuhal. »Vidite, to je polenta! Vi zavrete malo vode in vržete to moko notri in zmešate par

Artur in Vitko v partizanih v Bosni, iz arhiva krajevne zbirke v Loparju

krat. To je, ma ne zamerite, to mi napravimo, ko naredimo za kokoši: zavremo vodo, stavimo moko in zmešamo dobro pa damo kokošim.« Rekla mi je: »Mi boste pustil en košček.« Sem rekel, da ji bom pustil več. »Ne zdaj, ko sem videla, kako ste vi napravili. Zdaj bom tudi jaz.« In smo namakali jaz in Franc Debernardi, po domače Marko. Pa smo šli naprej. Sem ji rekel, naj si vzame več, a ona je pustila meni. Vzela je samo dve supi kot rečemo po domače. Drugo sem vrgel v nahrbtnik in s polento proti Črnomlju. Moj prijatelj Franc Debernardi je spal v bližnji hiši. So kuhali krompir za živino, prašiče zunaj pa je prosil gospodarja, če bi lahko vzel malo, ko je bil krompir zvečer že mrzel. Gospodar mu je vzel nahrbtnik in mu ga napolnil. »Če ne bo drugega, bo dober tudi ta.« Največ ljudi je bilo tam pri belogardistih. Sem jim povedal, kako živimo mi dol, da hodimo v Trst, ker živimo blizu Trsta. »Pri nas se živi dobro.« Ženska pa: »Ti hudiči tu naši pa nam pravijo, da moramo vzeti ljudi iz Istre, ker so lačni in trpinčeni od fašistov.« »To je res, ampak ne toliko. Za jesti pa ne manjka tam pri nas.« Je rekla: »Prekleti, nam pa tolčejo v glavo vse drugo.« Pride ura popoldne, smo se pozdravili in ločili in ji voščili dosti srečo in zdravja. »Na svidenje, gospodična, hvala za vse.« Smo šli proti Črnomlju. Tja smo prišli zvečer. Spali smo v neki šoli, drugo jutro pa proti Semiču. Tam je bila komanda mesta. Tam so kuhali in smo imeli človeško kosilo, polento pa dober golaž. V sredo

naprej v vas, ki se je klicala Pod turen. V četrtek naprej proti Suhi krajini v Male Lašče. To je bila mala vas, to je bil konec križevega pota. Tam smo ostali za mesec dni. Smo se učili zanimanja. Vsak dan smo jedli žgance, golaž, ječmenovo mineštro, notri zelje, korenček, še je bila juha s krompirjem ali s fižolom.

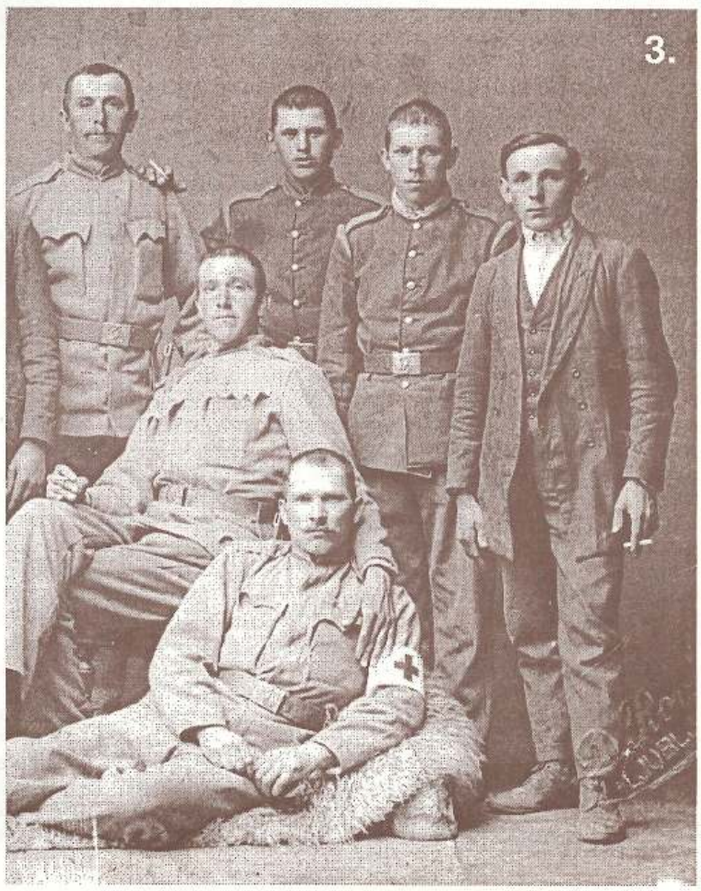
Nemci so vedno silili, da bi prišli do nas, mi pa smo ponoči razbijali ceste in žagali smreke, visoke do dvajset metrov in prekrižali vse ceste. Napravili smo do štiri metre široke jarke in štiri metre globoke jarke. Drugi dan so šli iz Ribnice ali s Kočevja. Šli so na gotovo. Kar so oni podnevi popravili, smo mi ponoči razdrli. Bilo nas je dosti. Tako niso mogli priti do nas s tanki. Tam so nas razporedili po brigadah. V borbo skoraj vsak dan. Prvo borbo smo imeli tam pri Metliki. Osem dni. Tam je padel Alojz Prelec, Silvano Hrvatin, po domače Fičkolič in Vežnaver. V tisti borbi smo zgubili tri šmarčane, ki so bili v Gubčevi brigadi. Alojz Prelec je pokopan v Slamni vasi blizu Metlike. Kjer je bila borba, je bilo dosti vinogradov. Vsak kmet ima svojo zidanico. Ne peljejo grozdja domov, naredijo vino v gruntu.

IZ VAŠIH PREDALOV

1. in 5. Skupinska slika iz 1. svetovne vojne, last Nevje Hvatin iz Bertokov
2. Avstrijski vojaki, prvi z desne Josip Marsič, p. d. Čiuda, last Giovanine Rakar, Milje
3. Med vojaki je (sedeči spredaj) Bepo Kavrečič, sliker iz Svetega Antona, last Nevje Kavrečič iz Bertokov
4. Izidor Kocjančič iz Trušk, last Marije Kocjančič iz Trušk
6. in 10. Tipična oblačila v času okrog 1. sv. vojne, last Nevje Hrvatin, Bertoki
7. in 8. Naši fantje v mornariški uniformi, last Nevje Hrvatin iz Bertokov
9. V ruskem ujetništvu?, last Nevje Hrvatin iz Bertokov

4.

5.

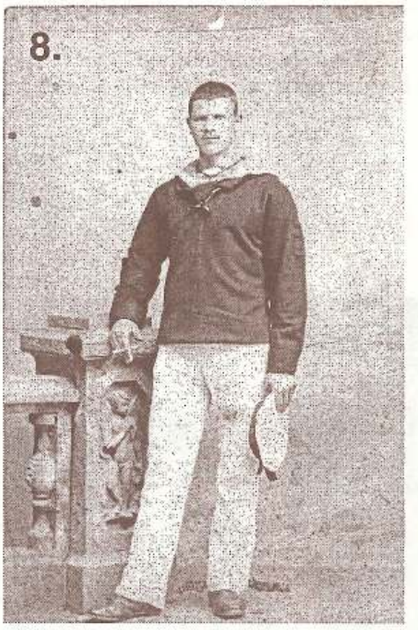
6.

7.

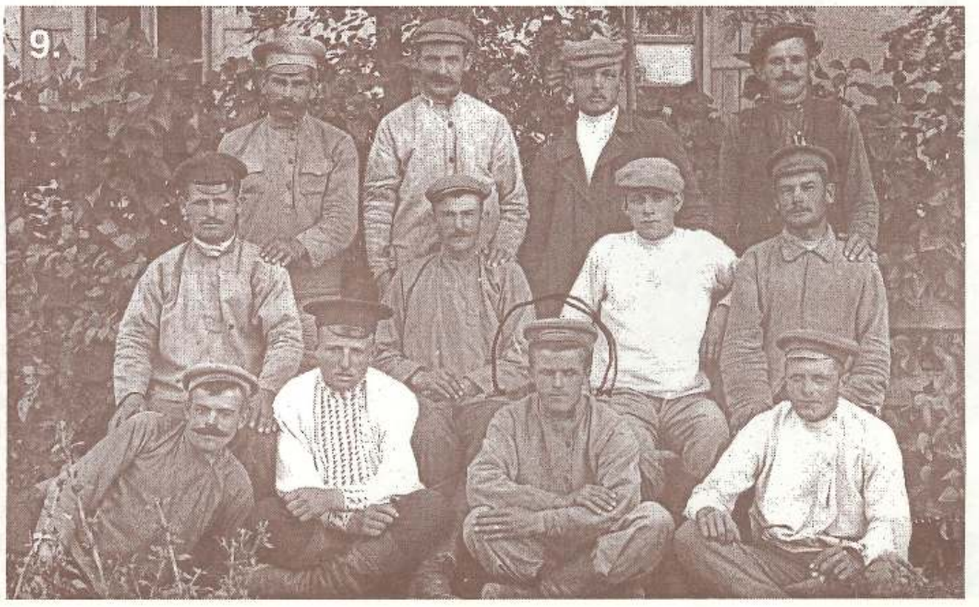
8.

10.

9.

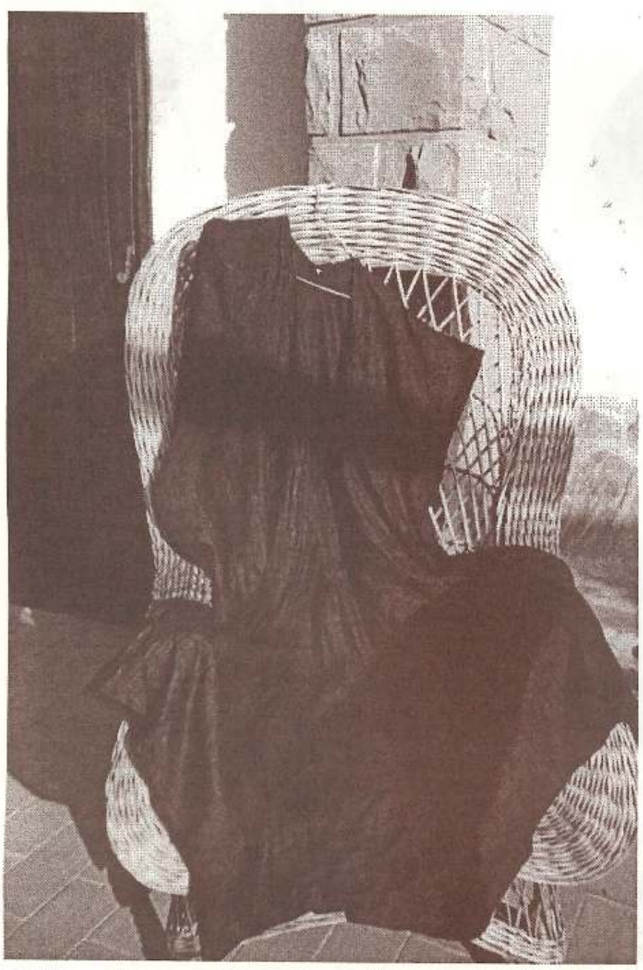
Danila Tuljak

PO SLEDEH DOGODKOV

Dolga leta nam je bil Istranom pritisnjen pečat zaostalosti, zaničevanja, preziranja in manjvrednosti. Slovenska Istra je razmeroma pozno dobila svoje prve izobražence, ki so se začeli zavedati svoje istovetnosti in uveljavljati svoj narečni jezik. Prej zaničevano narečje je danes postalo pravi zaklad. Vsak drobec mozaika je postal neprecenljiva vrednost.

Pred leti mi je čisto po naključju prišla v roke knjiga narečne poezije s Tržaškega. Knjiga me je naravnost prevzela. Tudi sama sem kdaj prijela za pero in zlila svoje občutke na papir. Na moje veliko začudenje sem ugotovila, da se da tudi v narečju napisati poezijo, ki ni prav nič slabša od tiste, napisane v knjižnem jeziku. Tako so se mi začele druga za drugo porajati narečne pesmi. Ko se jih je v predalu nabralo kar nekaj, sem se sramežljivo in z veliko mero strahu z njimi podala v javnost. Ljudje so moje delo odobravali in me spodbujali k nadaljnjemu delu. Na prvi nastop v javnosti sem se skrbno pripravljala. S pomočjo Kulturnega društva Alojza Kocjančiča Puče-Koštabona smo na velikonočni ponedeljek, za koštabonsko fjero – Kozmovo, organizirali v Koštaboni prireditev z naslovom "Istra izpod pepela". Poleg prireditve smo v prostorih bivše šole uredili likovno razstavo mojih reliefnih izdelkov. Prireditev je zelo lepo uspela, kar me je spodbudilo, da sem istemu kulturnemu društvu dala pobudo, da smo naslednje leto, 1997., pripravili podobno prireditev, tokrat z bogato etnološko razstavo. Pobrskali smo po podstrešjih in starih kleteh in na svoje veliko začudenje sem odkrila, kako bogato kulturno dediščino imamo v vasi.

Z mehanizacijo in modernim standardom so ljudje uničili vse, kar je bilo starinskega, saj so se s tem podzavestno skušali otresti pečata zaostalosti in manjvrednosti. Nekaj pa je le ušlo rokam uničevalne mrzlice. Čeprav je bil velik del materiala in starinskih predmetov uničen, je stvari še vedno toliko, da bi v vasi lahko uredili čeden muzej. Na razstavi smo prikazali staro kmečko spalnico iz prejšnjega stoletja z balo in bogatimi vezeninami posteljnega in osebnega perila, zaves in ročno vezenih prtov.

Del noše iz Koštabone, last Elde Brec, foto Karmen Atlagič, 1997

Narodna noša

Pri zbiranju materiala sem ugotovila, da imamo v Koštaboni še nekaj sicer nekompletnih kosov originalne ljudske narodne noše, ki so jo v prejšnjem stoletju nosile naše babice in prababice. Iz teh posameznih kosov smo sestavili narodno nošo, katero so si nadele Tina, Valentina in Danila in jo tako predstavile v živo. Gospa Elda Brec nam je posodila dragocene originale, in sicer plisiran črn kamižot s črnim svilenim predpasnikom ter bel kamižot z dolgimi rokavi, obšit s črnimi obrobami in vdelano ročno izdelano čipko na rokavih. Ta noša je bila tudi poročna obleka. Prek obleke so si ženske zavezale svilen predpasnik črne barve. Prav tako se je ohranil rokav, ki se ga je pripelo na život spodnjega belega krila. Iz tistih časov se je ohranilo več svilenih rut, ročno vezen svilen "krpuon" ter črtasto svileno ogrinjalo – turek.

Dobile smo tudi svilen kamižulin (verjetno komeš, op. ur.), to je svileno bluzo, navadno temnejše barve, ki so jo naše none nosile v prvi polovici stoletja še nekako do petdesetih let. Kamižulin je bil navadno temnejše barve in se zapenja od vratu do pasu. Spredaj in zadaj ima od ramen do pasu prešite gube, rezan je v pasu, od koder je bogato nabran. To so oblekle čez široko, v pasu nabrano krilo, pod katerim so nosile več spodnjih kril, ki so bila široko nabrana. Krila so segala navadno do gležnjev. Čez kamižulin so nosile svilen predpasnik. K tej noši so navadno nosile črne nogavice.

Našli smo tudi nekaj originalnih spodnjih kril bele barve, pa tudi take, ki so jih ženske nosile za vsak dan, rdeče-rožnate barve z belimi črtami, ob robu pa je prišita črna žametna obroba. Prav tako so se ohranili bel ročno vezen životec iz tanjšega belega blaga in pa nekaj kombinež iz domačega platna, prav tako ročno vezenih. Razstavili smo tudi dva para debelejših bombažnih belih dokolenk, ki so bile ročno pletene. Žal se ni ohranil niti kos moške noše. Veliko narodnih noš je izginilo pod zemljo, saj so ženskam ob smrti navadno oblekli nošo, ki so jo nosile tudi za poroko. Preostali primerki noše v vasi so se uničili za pust, ko so se dekleta našemila. Tedaj so se kosi raztrgali, pomazali in končali svojo pot ali v štedilniku ali v smeteh. Gotovo se takrat niso zavedali pomena in vrednosti teh stvari, zato niso do njih imeli nobenega spoštovanja in obzira.

Elida Dobrinja

JAZ SEM SLOVENEC

Človeka se srečata v neki tuji prestolnici. Ker sta z različnih koncev sveta, se pogovor vrti okoli njunih domovin. Jean pove, da je iz Francije, Janez pa reče: "Jaz sem Slovenec." Ta povedni stavek ne sporoča ničesar drugega kot narodno pripadnost Janeza, ki lahko predstavlja vsakega od nas – tistega, ki se šteje za Slovenca. Ne vsebuje skritih ali prenesenih pomenov. Če je Janez Slovenec, ni s tem Jean nič manj Francoz, saj ni Jeana skušal s tem nič pomanjšati ali zanikati. Šele s tem, ko je Janez javno izrekel pripadnost svojemu narodu, je obenem izkazal spoštovanje tudi Jeanu kot pripadniku drugega naroda.

Pri nas pa svojo identiteto prevečkrat enostavno zatajimo. Za ilustracijo si poglejmo vsakdanji primer. Slovenec gre po nakupih v Trst. Večinoma znajo trgovci v Trstu govoriti tudi slovensko oziroma vsaj hrvaško. Čeprav ob vstopu v trgovino spregovori Slovenec v brezhibni italijanščini, se po naglasu spozna, da je druge narodnosti. Torej, svoje identitete ne more potlačiti. Zakaj se torej ne bi izognil mučni situaciji in že ob vstopu vprašal, če govorijo slovensko in se temu prilagodil? Ob tem bi Slovenec ohranil dostojnost, saj bi jasno pokazal svojo narodnost, četudi se pogovor kasneje zaradi trgovčevega neznanja jezika odvije v italijanščini. Slovensko govoreči trgovec pa se bo brez dvoma odzval že po prvih besedah.

Matična država ima vlogo spodbujati samozavedanje svojega naroda ob spoštovanju pravic tujcev. Pravice tujcev in manjšin ne bodo čisto nič manjše ali okrnjene, če bomo poskrbeli, da se bo še naprej gojila slovenska identiteta. Reči "Jaz sem Slovenec!" v domovini Sloveniji je osnova in pogoj za medsebojno sožitje in spoštovanje različnih narodov. Kajti šele ko je narod sposoben sebe spoštovati, pridobi sposobnost tudi do spoštovanja in upoštevanja drugih z njihovimi posebnostmi. Zanimivo je že to, da mora biti spoštovanje vzajemno, sicer se sprevrže v podrejanje. Torej, zadnji čas je, da se Slovenci otresemo predsodkov do narodne opredelitve.

Ivan Novak

POGOVOR

Pred nekaj tedni sem po naključju imel priložnost s primerne razdalje prisluhniti pogovoru med moškim in žensko, ki očitno nista v sorodstvu, ampak le dobra znanca. Vsega do potankosti nisem slišal kljub primerni razdalji. Nekaj te krivde nosi omenjena razdalja, ostalo pa moj poklicno deformirani sluh. Ona je bila nekoliko mlajša od njega in kar naprej pri besedi. Ni mu dovolila do besede in v vsemu je bila boljša od njega, pa ne samo od njega, tudi od vseh ostalih tako moških kot žensk.

Pogovor se je sukal nekako takole in se je začel o delovnem mestu. On kot moški seveda bi se rad pred znanko postavil in ji je zato naštel, kje vse je bila njegova beseda in volja spoštovana. "Ne boš rekla, da se me ne spomniš, saj sva se večkrat v mestu srečevala, ko sem bil na čelu Tomosa, zatem Indeja pa Elmeta. No, zadnja postaja je bila Surovina. Ampak, da ti povem ..."

"Ne, ni treba, zdaj že vem," je dejala med glasnim smehom, "da si končal na odpadu." Vidno užaljenemu zaradi njene surove opazke in grobe prekinitve je beseda v grlu zastala. Počutil se je prizadetega. Grlo je imel suho, dlani vlažne, pazduhe pa znojne. Čisto spodaJ v trebušni votlini ga je zvilo. Pojavila se je nedoločena slabost. Vse skupaj se je odrazilo na obrazu v obliki solz.

Ona, sedaj v elementu s polnimi usti smeha, ga je gledala, vendar njene vodene prazne oči niso nič opazile. In nadaljuje. "A ti sploh veš, kje vse sem jaz šefovala? No poslušaj! Takoj od začetka sem bila v Soči vodja trgovine s tehničnim blagom, nato v Zelenem parku vodja tekstilnega oddelka in še vodja elektro-gospodinjsko pohištvenega oddelka. Od tod samo skok v finance. Prevzela sem finančno poslovanje na radiu "Vaška zgaga". Kot uspešna, zanesljiva, vseobvladujoča, vsestransko izobražena uradnica sem hitro postala direktorjeva desna roka. Po nepolnem letu sem finance spravila v red, direktorja pa na tanek led in moral se je posloviti. Pot na prestol je bila odprta. Vidiš, takole in potem samo še skakljanje iz fotelja v fotelj. Tu denar, tam denar, vedno več ga hočeš zase. In dokler so ti ga pripravljeni dajati, je treba izkoristiti. Znajti se je treba, samo znjati in nič drugega. Je že res, da si bil na Tomosu glavni, ampak tam si tudi travo žrl ob prvi stavki in potem je bilo hitro konec vsega. Rep med noge in gremo. še dobro, da so te občinarji blagoslovili. Z njihovo pomočjo si pristal na Indeju, a tudi tam so postala tla kmalu prevroča in zopet selitev. Vsaka selitev, stopnica niže na družbeni lestvici. Potem ta ubogi Elmet, ena sama revščina, da se bog usmili. Z njim si odjadral v Obrtni center in med potjo izgubil stolček. Tu si zopet nekaj let životaril, in ko je Cimos požrl Obrtni center, si zdrsnil še niže, zato si, hvala bogu, izkoristil zadnjo ponujeno možnost in zasedel direktorski stolček na Surovini. No na odpadu, a kljub temu direktorski stolček. Pravzaparav ni nič čudnega, moški ste tako in tako sami slabiči. Domišljate si, da ste ne vem kaj, čeprav je že dolgo znano, da za vsakim uspešnim moškim stoji ženska. Navsezadnje tudi pregovor pravi, da tri vogale drži žena moški pa enega. Nepoboljšljivi naduteži ste. Ko se pogreznete v direktorski fotelj, ne seže vaš pogled niti prek mize. Žive duše ne vidite več v svoji okolici, tako ste si samozadostni. Eden takih nadutežev si tudi ti. Kaj pa si ustvaril kot direktor? Nič, vse je šlo po zlu, vse je propadlo. Kot da imaš strup v sebi. Vidiš mene," je vstala s sedeža in se hotela na peti zavrteti pred njim kot takrat, ko je ni opazil in je bil ves njen trud zaman. Kot po čudežu je ostala na nogah, saj je je bilo skupaj že cel kubik. "Še vedno sem gibčna in simpatična, zato se rekreiram, da veš. Kar pa je najbolj važno, za mano ostajajo podjetja, podjetja, ki se širijo v Evropo. Tudi Radio posluša že vsa Evropa."

Ta njen stavek je bil zadnji, ki sem ga slišal, saj smo prišli na postajo. Tu sem izstopil.

Ivan Novak

NIHČE NAM NIČ NE MORE Z DODATKOM

Listajoč po listu sem res našel istrske teme. Nekatere že nekoliko poznane, druge manj, a vse vredne obravnave in objave. Teme kot so avtocesta, meja, park Dragonja, nove občine, denacionalizacija nekdaj nacionalizirane zemlje in hiš. To je samo nekaj v listu načetih tem, ki so prav gotovo življenjskega pomena za Slovensko Istro. In nič ne kaže, da se bo kaj kmalu premaknilo na bolje.

No, danes nimam namena razglabljati o teh temah, ampak o tem, kar je napovedano že v naslovu. Dvakrat sem prebral obe nadaljevanji in se povsem strinjam z ugotovljenim in napisanim, čeprav sam nisem nikoli okusil študentskega življenja. Nekaj malega že, kot učenec v poklicni šoli v Celju pred davnimi leti, kar se verjetno ne more primerjati z današnjim študentskim življenjem. Vseeno lahko rečem, da je že takrat dišalo po uveljavljanju prej tistih, ki so delali kraval, kot tistih, ki so se pridno učili. Najbrž je to v moški naravi, ki jo vzgoja s preveč izdatno podporo omogoča.

Vendar sem tu hotel spregovoriti o obdobju otrok pred osnovno šolo, času v mali šoli, vrtcu in še prej. Mislim, da je to obdobje zelo pomembno za otroka in da starši kot vzgojitelji gotovo premalo naredijo, saj nekateri menijo, da otroci v tem obdobju niso dojemljivi za nobeno stvar. Ampak so in še kako. V teh najzgodnejših letih jim moramo pokazati vrednote za celo življenje. Predvsem z zgledi jim starši in ostali vzgojitelji lahko največ dajo. Tu je po moje velika pomanjkljivost v vzgoji. Seveda je velikega pomena, v kašöni družbi najstnik živi kasneje, vendar če pride že v osnovno šolo s tako pomanjkljivo vzgojo, bo zanj vse težje ohranjati pozitivne vrednote. Učitelji in kasneje profesorji ali predavatelji le stežka učijo svoje učence pozitivnih vrednot, če so jim nekakšni kolegi, prijatelji na ulici in v razredu, ki skupaj debatirajo o svetovni politiki, gredo kdaj pa kdaj skupaj na pijačo, na praznovanje rojstnega dne, saj so izgubili vso avtoriteto in vpliv na te mlade ljudi. Njihovi zgledi imajo negativen predznak in tak je tudi njihov učinek.

Na žalost pa se danes starši vse premalo ukvarjamo z otroki, vse preveč se predajamo tekmi za materialnimi dobrinami, za bogastvom, otroke pa zanemarjamo, misleč, da jim telesno blagostanje lahko da vse. Duhovnega blagostanja mu ne morejo dati pretirane količine hrane, igrač, daril, denarja in podobnega, če jih hočemo vzgojiti v zdrave in odgovorne ljudi, ki naj bi v prihodnosti prevzeli vodenje države. Pa ni potrebno ravno vodenje države, enako odgovorne ljudi rabimo doma za župane v naših občinah in krajevnih skupnostih in na vseh ostalih delovnih mestih. Vsi ne moremo biti predsedniki države, če želimo in hočemo to našo slovensko Istro obdržati in ji omogočiti boljši jutri. Miselnost "nihče nam nič ne more" nas ne bo pripeljala do tega cilja.

Plesna točka Tijuane Križman na večeru istrske ljubezenske lirike v maju 1998, foto: L. D. 1998

PO NAVDIHU ISTRE

Slavko Gabero

O pravljicah, ki jih niti burja ne more odpihniti

Med Gudmi v istrskem vaškem okolju je še veliko zanimivih zgodb, ki jih v govorjeni obliki slišimo zelo redko. Pripovedovalci so večinoma obmolknili zato, ker nimajo dovolj radovednih poslušalcev. Ni več pravih priložnosti za posedanje ob toplem ognjišču, svet se prehitro vrti, otroci so vse bolj zasvojeni s televizijskimi programi in računalniki, odrasli pa se zadovoljujejo s puhlim besedičenjem o politiki, gospodarstvu in športu. In vedar stare štorije vsi potrebujemo, lepo je namreč vsaj za trenutek začutiti svoje korenine. Morda se premalo zavedamo, da vsakokrat, ko v vasi zapoje mrtvaški zvon, izgine v pozabljenje še ena bajka, ljudska modrost, šala, pripovedka. Istrani pripovedujejo neko zgodbo danes tako, jutri nekoliko drugače, vedno pa z nekim posebnim čarom in hudomušnostjo. Milko Matičetov je pred skoraj tremi desetletji v Slovenski Istri metodološko ugotovil oziroma zabeležil okoli petdeset mednarodnih tipov pravljic (po Aarne-Thompsonu, The Types of the Folk-Tale, Kopenhagen, 1961). Precej anonimnih šaljivih ljudskih pripovedi oziroma njihovih različic se nanaša na zlodeja in svetopisemske ali apokrifne zgodbe. Znana je, denimo, tista o hudiču, ki je bežal pred še večjim hudičem - babo; o hudiču, kako je ustvaril tobak, itd. Ljudje so se včasih do solz nasmejali zgodbi, ki pripoveduje, kako so zlepa spravili pijance iz nebes: na nebeško vrata so pritrdili zapis "rešško 28" in puščico, ki je kazala ven. O istrski škrtosti (skoposti) in hudomušnosti priča zgodba o babi, ki je svetovala, naj pribijejo Kristusu na križu obe nogi skupaj z enim žebljem, ne pa vsako posebej. Nekoč so bile priljubljene tudi živalske pravljice, v katerih kot glavni junak nastopajo na primer kača, jež, osel, jazbec idr. in še bi lahko naštevali. To pripovedno regionalno oziroma krajevno pestrost (večplastnost) je Nivela Boberič ubesedila takole: "Istra je žlahtno zatočišče pregnancev tega sveta, nekakšna Merika Apeninov, Balkana, Srednje Evrope. Zato je tudi tisto, kar Istrani pravijo, kot gnezdišče preseljenih ptic, ki druga čez drugo čivkajo: na vsaki strani nova jata. "Pisatelj in pesnik Franjo Frančič je navdih za svoje istrske štorije (pravljice), ki bodo v kratkem izšle pri založbi Karantanija, našel pri starejših pripovedovalcih v Kortah nad Izolo in drugih slikovitih vaseh Slovenske Istre. Kot pozoren in občutljiv opazovalec življenja je v svoje pravljice vkomponiral elemente prvinskih sil, zasidranih v ljudskem verovanju. Nekatere izmed njih izražajo preprosto ljudsko modrost, druge vraževernost, tretje premorejo nekatere filozofske premisleke itd. Frančič pa ni zgolj pozoren opazovalec (poslušalec), želi se kar najtesneje povezati s pripovedjo. Tako zapisane pravljice izžarevajo odsev enkratne vezi med pripovedovalcem in zapisovalcem. Pomenijo enkraten prozni zapis v nekem času in prostoru, čeprav bi ob kakšnem drugem srečanju verjetno nastale nekoliko drugačne modifikacije iste pripovedne snovi. Zgovorno je Frančičevo pomenkovanje s korteżanskim noničem (dedkom), ki pisatelja sprašuje, ali pozna istrske štorije o volkodlakih, o štrigah (čarovnicah), o čarobni moči svetnega prahu ali vsaj pravljico o leskovi masti. Ko ne dobi pritrdilnega odgovora, ga nonič ošvrkne z lesko po nogah, rekoč: "Vidiš, z leskovo mastjo me je vzgajal moj nono, nona pa je vedno poljubila drobtino kruha, ki je padla na pod. Hrana pa: za zajtrk polenta in mleko, za kosilo polenta in olivno olje, za večerjo polenta s kozjim mlekom. Ma, je bilo moje otroštvo ena sama pravljica. "Sicer pa tudi Frančičeve pravljice ne odstopajo od običajnih mednarodnih standardov: so polne hrepenenja po sreči in blagostanju, praviloma se tudi srečno končajo. Navsezadnje se tudi lahko vprašamo, zakaj se pisatelj tako rad vrača v otroštvo, v čarobni pravljični svet nedolžnosti, pravičnosti, nežnosti, ljubezni, upov in želja. Morda tudi zato, ker so pravljice tista svetla stran našega ozvezdja, ki se vedno znova zaiskri v tisočerih odtenkih živopisnih barv. Zvezdni prah včasih pade tudi na Zemljo in tedaj se pisatelj vpraša: Mar ni čudež, ko poseješ sončnice in spremljaš, kako diha zemlja, ko posadiš drevo, ko si postaviš hišo brez korenin, mar ni čarovnija v otroškem smehu, ko li otrok reče: Očka, zakaj potočki ponoči ne spijo?

Silva Karim

List ISTRSKE TEME je vpisan v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod št. 1547. Uvrščen je v sistem ISSN pod št. 1408-6956. List izhaja najmanj šestkrat letno v nakladi 500 izvodov. Izdajatelj: Vita, zavod, Koper, Župančičeva 39. Uredniški odbor: Duša Krnel - Umek, Silvan Prodan, Arduin Hrvatin, Avgust Danilo - Pucer, Alojz Umek, Nada Morato, Elida Dobrinja. Glavna urednica: Leda Dobrinja. Lektoriranje: Andreja Blažič - Klemenc. Računalniško oblikovanje: Sara Morgan. Tisk: Tiskarna Glem. Naslov uredništva: Lopar 39, 6273 Marezige. Telefon/telefaks: 066-55 534. Cena: 400,00 SIT.

ŠTUDIJSKI KROŽKI